

De positie van biologische voedselakkerbouw in Nederland

Een onderzoek naar de invloed van overheidsbeleid, de markt en productieverschillen tussen biologische en niet-biologische akkerbouw op de bedrijfsvoering van Nederlandse agrariërs.

*Luuk van Dijk, s2185733
Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Bachelorproject 'Wereldvoedselvraagstuk'
Begeleiders: Dr. P. Druifven (2013) & Dr. P. Groote (2014)
Versie 2, 17 januari 2014*

Afbeelding voorblad: Typerend voor productieverschillen tussen de biologische en niet-biologische voedselakkerbouw is het gebruik van een schoffelmachine in de biologische akkerbouw (BioBoerma, 2007). Schoffelen op grond waar chemische gewasbeschermers gebruikt zijn werkt vaak niet omdat de bespoten toplaag dan wordt gemixt met onderliggende lagen en het zijn kracht verliest. Wat in de biologische productie wel werkt hoeft niet te werken voor de niet-biologische productie, wat het ingewikkeld maakt om deze vormen van akkerbouw in tegenstelling tot elkaar te benaderen.

De positie van biologische voedselakkerbouw in Nederland

Een onderzoek naar de invloed van overheidsbeleid, de markt en productieverschillen tussen biologische en niet-biologische akkerbouw op de bedrijfsvoering van Nederlandse agrariërs.

Abstract

Het biologisch gedachtegoed dat na de Tweede Wereldoorlog is gegroeid als reactie op de moderne landbouwmethodes heeft invloed gehad op de manier hoe Nederlandse agrariërs hun voedselgewassen verbouwen. Niet-biologische producenten gebruiken chemische middelen om hun producten te beschermen en een opbrengst te garanderen. Biologische producenten gebruiken enkel hulpstoffen uit de natuurlijke kringloop omdat ze daarmee onder andere hun belangrijkste productiefactor, de bodem, langer vruchtbaar denken te houden.

Centraal in deze thesis staat hoe agrariërs door de overheid, de markt en de verschillen in productiewijzen tussen biologisch en niet-biologisch beïnvloed worden in hun productiemethode. Door biologische en niet-biologische agrariërs te interviewen, naar aanleiding van beleidsstudies en kwantitatieve data-analyse, wordt onderzocht op welke wijzen deze boeren in hun keuzen beïnvloed worden en wat voor gevolg dat heeft voor de positie van biologisch akkerbouwsector in Nederland. Daarnaast is een vertegenwoordiger van de biologische sector geïnterviewd ter verkenning van de positie van biologische akkerbouw in Nederland.

De voorkeur van de consument is bepalend voor de vraag naar biologische producten. De consument vraagt steeds meer inzichtbaarheid en traceerbaarheid in het productieproces. Het areaal biologische landbouw stijgt, maar biologische akkerbouw verliest in aandeel. De overheid dient een begeleidende rol te spelen in de ontwikkeling van deze sector, maar mag niet discrimineren met andere productiewijzen. De biologische akkerbouw is niet de enige duurzame productiemethode en pretendeert dan ook niet.

Keywords

Biologische voedselakkerbouw, GLB, overheid, markt, wereldvoedselvraagstuk, agrarische sector, gewasbeschermers, duurzame productie

Inhoudsopgave

Abstract	3
1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader	5
3. Methodologie	7
4. Resultaten	10
Conclusie	20
Bibliografie	21
BIJLAGEN	24

1. Introductie

1.1. Aanleiding

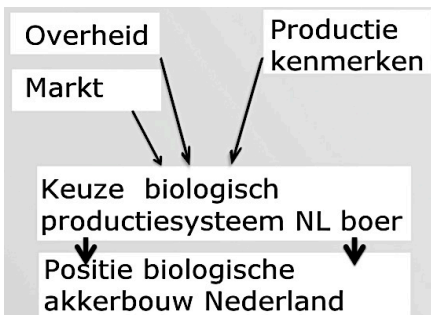
Dit onderzoek komt voort uit de maatschappelijke en wetenschappelijke discussies rond de positie van biologische landbouw. Er is een duidelijke tendens, gestimuleerd door onder andere nationale en supranationale overheden, naar een groter aandeel van biologische landbouw in de wereldvoedselvoorziening. Dit wordt voornamelijk beargumenteerd vanuit de duurzaamheid van de bodem en de kwaliteit van de voedselproducten bij biologische productie (Europese Unie, 2007) (Badgley, 2007) (Gliessman, 2009). Argumenten tegen een prominentere positie van biologische landbouw gronden de lagere opbrengst en vervolgens hogere prijzen voor de consument als gevaar voor de wereldvoedselvoorziening (Fresco, 2012).

Omdat de landbouw een erg brede sector is, wordt in dit onderzoek ingezoomd op de voedselakkerbouw. Ook tussen landen en klimaatzones verschillen de economische en groeiomstandigheden van akkerbouw (Badgley, 2007). Dit onderzoek beperkt zich specifiek tot Nederland.

Er zijn tal van manieren om een akkerbouwproduct te verbouwen. De consument en de overheid spelen hier een belangrijke rol. Volgens minister Ploumen is toegang tot kwalitatief goed voedsel een belangrijke prioriteit van het Nederlandse voedselzekerheidsbeleid. Speerpunten zijn het verbeteren van de voedselproductie, betere toegang tot nutriënten rijke voedselproducten en bevordering van het consumentenbewustzijn (Tweede Kamer der Staten Generaal, feb, 2013).

1.2. Probleemstelling

De discussie over de biologische productiewijze speelt zich met name af op wetenschappelijk en maatschappelijk niveau. Maar de wijze waarop akkerbouwproducten gemaakt worden, wordt *beslist door de boer*. Het doel van deze thesis is om te analyseren in hoeverre de biologische productiewijze een goed alternatief is voor Nederlandse agrariërs, beïnvloed door overheidsbeleid, de markt en productieverschillen met niet-biologische akkerbouw.

Dit wordt geformuleerd in de volgende onderzoeksvraag: Hoe beïnvloeden overheidsbeleid, de markt en productieverschillen tussen biologische en niet-biologische akkerbouw de productiewijze van een Nederlandse agrariër?

Figuur 1.1. Conceptueel kader. De overheid en markt beïnvloeden de keuze van de boer om wel of niet biologisch zijn producten te verkopen. Hij laat zijn keuze vervolgens ook hangen van de productiekenmerken van zowel biologisch als niet-biologisch. De optelsom van de individuele keuzes van boeren in Nederland beïnvloedt op collectief niveau de positie van biologische akkerbouw in Nederland.

1.3. Opbouw thesis

Het theoretische kader bediscussieert de relevante theorieën en concepten, hieruit blijkt de wetenschappelijke relevantie van het onderzoek. Vervolgens wordt beargumenteerd welke onderzoeksmethodes gebruikt worden voor de dataverzameling. De resultaten bevatten kritische data-analyses in de context van het onderzoek, waarin de verschillende aspecten onderscheiden worden. De thesis wordt afgesloten met een conclusie waarin de hoofdzaken samengevat worden.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste begrippen en concepten voor het onderzoek bediscussieerd. Daarnaast vormt dit kader de relevantie voor het eigen onderzoek.

2.1. Biologische landbouw

Biologische landbouw is de enige vorm van duurzame landbouwproductie die ook door de wet gedefinieerd wordt.

*Biologische landbouw kan worden omschreven als een productiewijze waarbij voor de **instandhouding van het productievermogen van de bodem** en voor het bestrijden van plagen, ziekten en onkruiden **natuurlijke methoden** worden gebruikt als groenbemesters, gecomposteerd organisch materiaal, het toepassen van passende vruchtwisselings-schema's en het inzetten van natuurlijke vijanden. De grond wordt minder intensief gebruikt dan bij de niet-biologische landbouwmethoden en er wordt geen gebruik gemaakt van synthetisch-chemische bestrijdingsmiddelen, - detergentia (reinigingsmiddelen), - meststoffen of - bodemverbeteraars. (Rijksoverheid, 1992)*

In praktijk betekent dit dat de hulpstoffen die de boer gebruikt ook op een biologische wijze tot stand zijn gekomen en dat men de bodem beschermt door een ruime wisselteelt te hanteren.

2.2. Afbakening biologische akkerbouw

In veel onderzoek wordt er weinig onderscheid gemaakt tussen de deelgebieden akkerbouw, tuinbouw, veeteelt en bosbouw. Een argument om deze deelgebieden ook afzonderlijk te benaderen is het verschil in onder andere motivaties om biologisch te boeren. Zo staat bij biologische akkerbouw de duurzaamheid van de bodem centraal maar is bij veeteelt ook het dierenwelzijn enorm van belang (Gliessman, 2009). Omdat er op het moment in zekere mate sprake is van specialisatie in veeteelt, akkerbouw of tuinbouw in Nederland (Vreugdenhil, 2000), (Man, 2006) (Madely, 2002), is het van belang om deze dan ook afzonderlijk te onderzoeken. Dit onderzoek gaat verder in op de akkerbouw, de 'grove' groenteteelt op de akkers. Echter, in de biologische landbouw staat de interactie tussen de deelgebieden centraal, dat moet niet over het hoofd gezien worden.

De gesloten kringloop is het ideaal, waar akkerbouw naast de voedselvoorziening zorgt voor voer voor de dieren die op hun beurt mest leveren aan de gewassenteelt. Dit is een essentieel onderscheid tussen de biologische en niet-biologische productiewijzen waar ook chemische hulpstoffen worden toegevoegd aan het productieproces (Akinyemi, 2007).

Onderzoek naar hoe Nederlandse akkerbouwproducenten worden gemotiveerd in de keuze voor hun productiemethode is niet gedaan terwijl dat juist van fundamenteel belang is voor inrichting van de Nederlandse akkerbouwsector.

2.3. Wederzijdse beïnvloeding akkerbouwsystemen

In veel literatuur spreekt men over de opkomst van biologische en duurzame akkerbouwsystemen in het kader van een maatschappelijke beweging (Reed, 2010), conversie naar (Gliessman, 2009) of de vraag naar nieuwe landbouw (Madely, 2002). Vaak wordt het debat tussen biologische en niet-biologische akkerbouw gekarakteriseerd als een debat tussen biologisch en gangbare productiesystemen. In plaats van de tegenstellingen te benadrukken is het nuttiger om te onderzoeken hoe de verschillen tussen niet-biologische en biologische productiewijzen ontstaan zijn over de tijd en hoe deze systemen elkaar beïnvloeden (Harvey, 2010).

Groei- en economische omstandigheden van de akkerbouw verschillen enorm per klimaat en bodem. Dit heeft veel invloed op de opbrengst en het functioneren van biologische of niet-biologische productiesystemen. In een land als Nederland waar de groeiomstandigheden zeer gunstig zijn en intensief geteeld wordt is de productie erg hoog. In zulke gebieden is het voor een biologisch akkerbouwsysteem moeilijk om op hetzelfde niveau te produceren als de niet-biologische systemen (Badgley, 2007). Vanuit deze beredenering wordt beargumenteerd dat biologische akkerbouw schadelijk is voor de voedselzekerheid in de wereld omdat het niet in de wereldvraag kan voorzien (Fresco, 2012). Dit wordt benadrukt door de idee dat Europa en lidstaten steeds meer verantwoordelijk worden voor de wereldwijde toenemende vraag naar voedsel (Rijk, 2008). Tegenstanders benadrukken dat de biologische akkerbouw op lange termijn duurzamer is en ook over tientallen jaren nog minsten even productief is (Madely, 2002) (Gliessman, 2009) en zelfs door technische innovatie ook intensiever dus productiever kan worden (Tittonell, 2013).

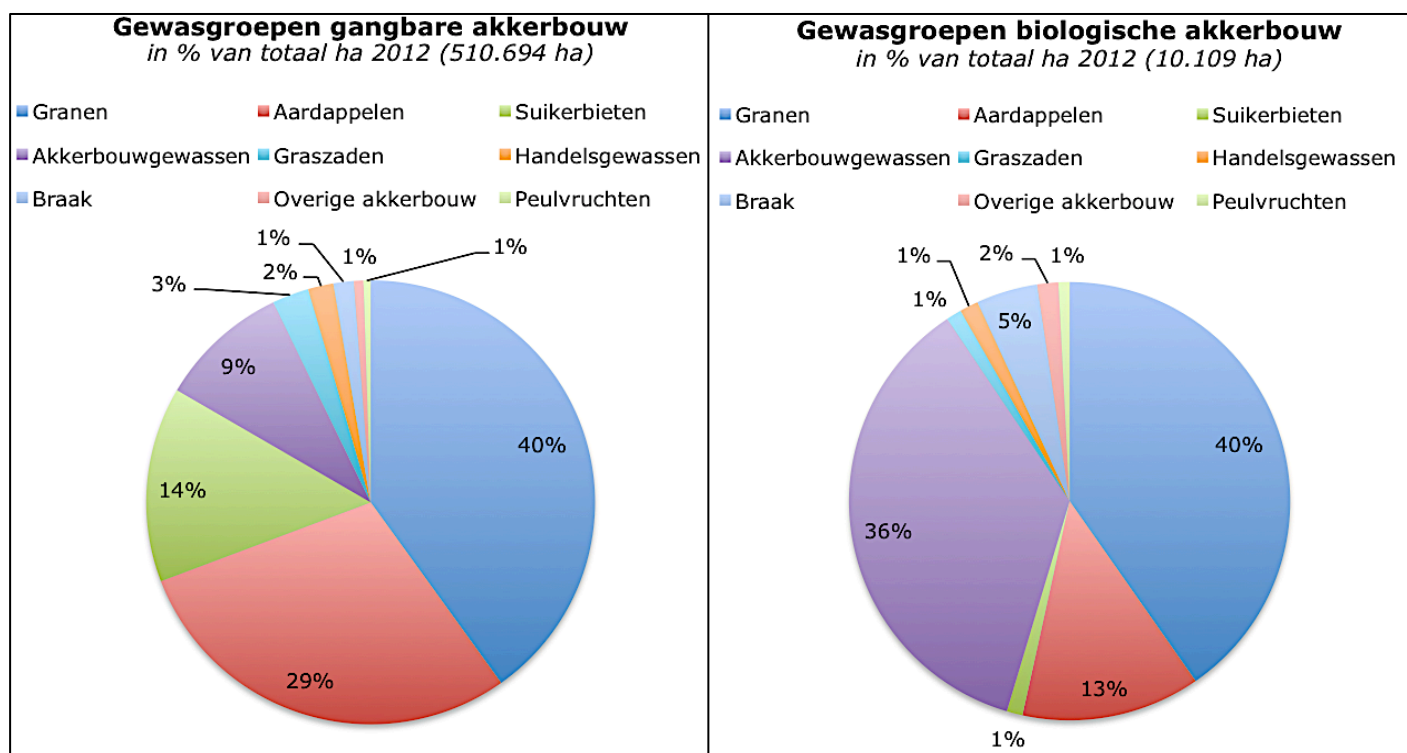
3. Methodologie

In dit onderzoek worden meerdere onderzoeksmethoden onderscheiden. Centraal staan de diepte-interviews. Voor dat de interviews gehouden worden wordt het beleid van de overheid en de markt met betrekking tot biologische productiesystemen samengevat. Daarnaast wordt er secundaire data verzameld om de omvang van biologische akkerbouw in kaart te brengen.

3.1. Gebruikte variabelen

In de akkerbouw worden verschillende gewasgroepen onderscheiden. De wijze waarop de gewassen geproduceerd worden, de waarde van de productie en hun aandeel in het totaal verschillen zodanig van elkaar dat het nuttig is deze te onderscheiden in het onderzoek. Op basis van figuur 3.1. zijn de aardappelen, akkerbouwgroenten en granen als randcriterium gebruikt voor de respondenten in dit onderzoek. Gekozen is voor de grootste gewasgroepen omdat het moeilijk is om 4 biologische boeren te vinden die allemaal de kleinere gewasgroepen vertegenwoordigen, omdat de sector zo klein is.

Opgemerkt moet worden dat het hier gaat om gewasgroepen. Binnen de gewasgroepen, zoals aardappels, zijn ook nog verschillende soorten te onderscheiden die ook op een andere manier vertegenwoordigd zijn in de verschillende productiesystemen.

Figuur 3.1. Verdeling gewasgroepen binnen niet-biologische en biologische akkerbouw. (CBS Statline, 2013)

3.2. Kwantitatieve data

Om de positie van biologische akkerbouw in perspectief te plaatsen zijn er beschrijvende, kwantitatieve data nodig. Deze kunnen dienen als contextuele basis voor de analyse van de interviews (White, 2010). Op verscheidene manieren kan de positie van biologische akkerbouw beschreven worden. Doel is het verzamelen van beschikbare, secundaire data over de ontwikkeling en omvang van de biologische akkerbouwsector in verhouding met de niet-biologisch akkerbouw in Nederland. Omdat deze data ondergeschikt is aan het onderzoek is gekozen voor makkelijk toegankelijke

data over het aantal hectare en aantal bedrijven. De productiviteit van deze gronden, die verschillen per gewas en methode, zijn dus niet meegenomen in het onderzoek.

Deze data wordt in kaart gebracht met kaarten en tabellen. De data wordt verzameld uit een officiële bron, die ook wordt geadviseerd door White (2010), namelijk het CBS. Deze data is daarom van goede kwaliteit, alleen ontbreekt er data over de periode 2005-2010. In die periode is er in de landbouwtellingen geen onderscheid gemaakt tussen biologisch en niet-biologisch. De data over de totale akkerbouwsector is daar wel voor handen.

3.3. Overheidsbeleid

Relevant overheidsbeleid voor de positie van biologische akkerbouw wordt samengevat in hoofdlijnen. Onderscheid wordt gemaakt tussen Europees en Nederlands beleid. Centraal staat het GLB (Gemeenschappelijk Landbouw Beleid) dat sinds de jaren '60 gevoerd wordt door de Europese overheid.

3.4. Beleid Ahold en Unilever

De markt wordt in dit onderzoek vertegenwoordigd door de grootste afnemers en verkopers binnen Nederland, Unilever en Ahold. Hun beleid staat symbool voor andere grote verwerkingsbedrijven in deze industrie. Centraal staat hun algemene beleid jegens (biologische) producenten. Dit wordt in hoofdlijnen samengevat. Het gaat hier om beleid dat ze uitdragen via hun media, toegang tot officieel beleid is niet geanalyseerd.

3.5. Diepte-interviews

Naar aanleiding van het verzamelen van de kwantitatieve data en beleidsstudies van de overheid, Ahold en Unilever zijn er 7 interviews gehouden volgens onderstaande chronologische opzet. Semigestructureerde interviews is een manier van data-verzamelen waar dieper in kan gegaan worden op motivaties, wat veel dieper gaat dan kwantitatieve data (Longhurst, 2010). Er is gekozen om eerst een introducerend interview te doen met de ketenorganisatie van biologische voedselproductie, BioNext. Dit gesprek kan voor input zorgen voor de diepte-interviews met de agrariërs. Centraal in het onderzoek staat de motivatie van biologische agrariërs, maar om deze te vergelijken zijn er ook twee niet-biologische agrariërs geïnterviewd naast de biologische producenten. De interviews duren 30 tot 50 minuten. In de bijlage is een vragenlijst opgenomen die als leidraad geldt voor de interviews.

Jasper Vink, BioNext	Communicatie bij biologische ketenorganisatie BioNext
Biologische boer 1	<ul style="list-style-type: none"> - Provincie Utrecht - Veeteelt en akkerbouw - Akkerbouwproducten op streekmarkt - Biologisch sinds eind jaren '90
Biologische boer 2	<ul style="list-style-type: none"> - Provincie Flevoland - Alleen akkerbouw - Akkerbouwproducten binnenland en export - Biologisch sinds begin 21^e eeuw
Niet-biologische boer 1	<ul style="list-style-type: none"> - Provincie Flevoland - Alleen akkerbouw - Akkerbouwproducten binnenland en export
Biologische boer 3	<ul style="list-style-type: none"> - Provincie Friesland, Noord - Akkerbouw en veeteelt - Akkerbouwproducten streek, binnenland en export

	- Biologisch sinds begin 21 ^e eeuw
Biologische boer 4	- Provincie Groningen, Veenkoloniën - Akkerbouw, afbouwend in verband met pensioen - Akkerbouwproducten binnenland en streek en export - Biologisch sinds jaren 60, formeel jaren 80
Niet-biologische boer 2	- Provincie Groningen, Noord - Akkerbouw - Akkerbouwproducten binnenland en export

Tabel 3.2. Identificatiekenmerken respondenten

3.4.1. Ethische afwegingen

In het onderzoek is gekozen voor een anonieme deelname van de agrariërs. De eigenschappen en motivaties en niet de identiteit van de respondenten zijn van belang voor het onderzoek. Dit om de positie van de respondenten te beschermen. Slechts hele algemene kenmerken zijn van belang om de uitspraken van respondenten af te wegen. De interviews zijn wel opgenomen, maar daar wordt gezegd dat ze enkel gebruikt worden voor eigen gebruik, waar de respondenten allen mee akkoord zijn gegaan.

Jasper Vink van BioNext doet zijn uitspraken als vertegenwoordiger van BioNext. Om de positie van BioNext te beschermen is het van belang om te weten wie de uitspraken voor deze organisatie gedaan heeft, omdat BioNext bijvoorbeeld niet achter deze uitspraken zou kunnen staan. Voor het interview is hier toestemming voor gevraagd.

3.4.2. Codering

Om de data uit de interviews beschikbaar te maken voor analyse worden de transcripties gecodeerd in uitspraken over verschillende onderwerpen:

- Productieverschillen biologische en niet-biologische akkerbouw in Nederland
- Overheidsbeleid biologische en niet-biologische akkerbouw in Nederland
- Consument en markt biologische en niet-biologische akkerbouwproducten

Nadat per deelonderwerp de uitspraken van de respondenten zijn samengevat wordt er gezocht naar overeenkomstigheden tussen deze uitspraken. Wanneer minimaal 2 boeren dezelfde uitspraak doen wordt daar notitie van gemaakt, en per uitspraak wordt gemeld hoeveel respondenten deze uitspraken gemaakt hebben. Er wordt onderscheid gemaakt tussen negatieve en positieve uitspraken richting de productiemethoden vanuit de producent. Ook wordt er onderscheid gemaakt tussen biologische, niet-biologische boeren/vertegenwoordigers.

3.4.3. Kwaliteit verzamelde gegevens

Het betreft hier slechts zeven interviews, waarvan zes met agrariërs. Er is gekozen voor diepgang in plaats van een hoog aantal respondenten. Hierdoor kan in hetzelfde tijdbestek dieper doorgedrongen worden tot de motivaties van de respondenten. De respondenten wonen en werken ook verspreid over Nederland, waardoor boeren met verschillende achtergronden aan dit onderzoek deelnamen. Daarnaast kan dit onderzoek dan als een pilotstudie gezien worden om een basis te leggen voor nauwkeuriger onderzoek naar de motivatie van agrariërs om wel of niet biologisch te boeren.

4. Resultaten

Zoals in de methodologie is aangegeven is er per deelonderwerp geanalyseerd in hoeverre dit biologische en niet-biologische producenten motiveert in hun keuzes voor productiemethodes zoals biologische methodes. Per onderdeel worden deze uitspraken vervolgens geanalyseerd met concepten, theorieën en achtergronden.

4.1. Productieverschillen biologische productiemethodes

Het eerste deelonderwerp gaat over de wijze waarop de respondenten kijken naar de biologische productiemethode als begrip. *Wat zien de respondenten als onderscheidende kenmerken voor de biologische productiemethode ten opzichte van de niet-biologische productiemethodes in Nederland?*

-/+ voor positie bio methode	Mening/motivering	Bio-boer (4)	Niet bio-boer (2)	Jasper Vink
+	Ecologie is de basis, bodemleven staat <u>meer</u> centraal, gesloten kringloop	4	0	1
+	Geen chemische gewasbeschermers	4	2	1
+/-	Ingewikkelder dan niet-biologisch, meer improvisatievermogen daardoor kleinschaliger	3	2	1
-	Opbrengst is onzekerder per jaar, meer misoogsten	2	1	1
+	Door meer soorten gewassen, misoogst in de ander opgevangen	3	0	1
+	Innovatieve sector, veel technische ontwikkeling, ontwikkeling resistente gewassen	3	1	1
-	Fytoftoradruk/cyclus neemt toe, dit bedreigt productie	4	2	1
+/-	Hogere arbeidsintensiviteit	3	2	0
+/-	Niet-bio ook steeds minder spuiten	2	2	0
-	Opbrengst in kg/ha is lager in NL	3	2	1
+	Opbrengst niet altijd lager, kostprijs	4	0	1
+	Markt steeds zelfstandiger door groter aandeel	4	0	1
- (+)	Onder druk van verduurzaming niet-biologische sector	3	2	1
+	Niet-biologische leren ook van biologische methodes en visa versa	4	2	1
-	Enkel ideologische sector, overleeft economische realiteit niet	1	2	0
+	Meer lange termijn, economisch rendabel, meer ruimte voor alleen laagste kostprijs	3	0	1
-	Specifieke doelgroep, blijft een nichemarkt	2	2	0

4.1.1. Biologische gedachtegoed

Uit de interviews en veel beschikbare literatuur wordt de motivatie om biologisch te produceren vooral vanuit het economisch perspectief beargumenteerd. De kennis over de invloed van het productiesysteem op de bodemkwaliteit op langere termijn staat hierin centraal, maar ook de opbrengst en kosten op korte termijn om in eigen onderhoud te kunnen voorzien.

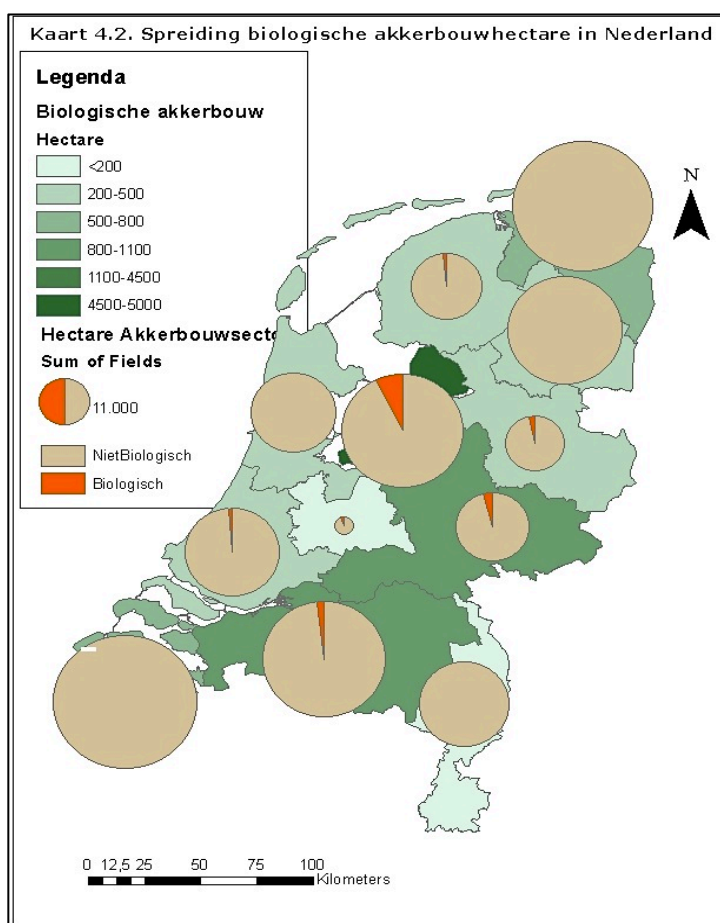
Centraal in het biologische gedachtegoed staat het bodemleven en het samenwerken met de natuur. Het basisprincipe is dat de mens slechts natuurlijke hulpbronnen aan de natuur toevoegt voor de productie van voedsel. De biologische productiewijze is een manier om aan de economische doelstellingen van landbouwers te voldoen; inkomenszekerheid en het voortbestaan van het bedrijf (Gliessman, 2009). Het biologische gedachtegoed is een ideologie over de wijze waarop dit plaats moet vinden.

Opmerkelijk is dat de niet-biologische respondenten vooral de praktische kenmerken noemen van de biologische productiemethode. Dat wil zeggen dat ze biologisch kenmerken door geen gebruik van chemische gewasbeschermers en andere methodes gebruiken om hun gewas te beschermen. Het doel dat daarmee gediend wordt noemen ze niet, waar het juist bij biologische akkerbouwers wel om draait; een vruchtbare bodem op langere termijn.

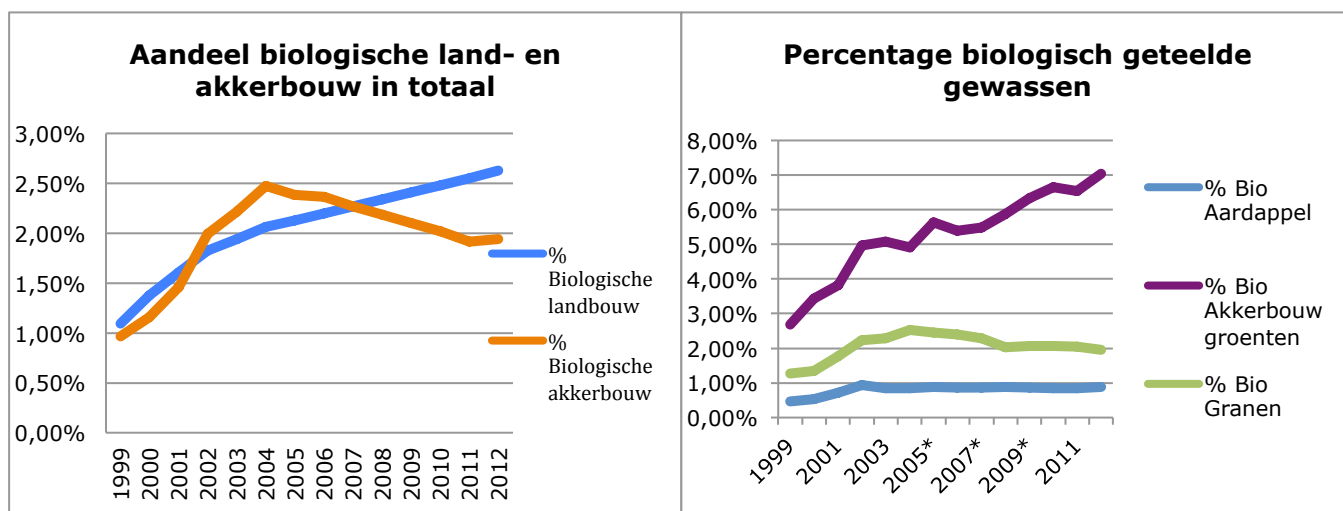
4.1.2. Biologische akkerbouwgrond in Nederland

In een land als Nederland heeft de biologische akkerbouw het moeilijker dan in het gemiddelde in de EU, wat ook blijkt uit de interviews. Door de enorme intensiteit van de akkerbouw en de nauwe nabijheid van biologische bij niet-biologische percelen is de invloed op de productie enorm. De groeiomstandigheden in Nederland zijn erg gunstig, waardoor het voor de biologische akkerbouw moeilijk is om te concurreren tegen niet-biologische productie. In landen waar de groeiomstandigheden minder gunstig zijn en droogte overheerst is er voor biologische akkerbouw veel meer kans. Onderzoek wijst uit dat onder optimale groeiomstandigheden (Europa en Noord-Amerika) de opbrengsten van biologische landbouw 60-100% bedragen van het niet-biologische. In ongunstigere omstandigheden kan dit boven de 100% stijgen (Badgley, 2007). Een omschakeling naar 50% biologische landbouw in Europa en Noord-Amerika heeft weinig effect op de voedselproductie in die landen (Halberg, 2007).

De cijfers over de periode 1999-2012 in figuur 4.1 en figuur 4.2. laten toch zien dat in de laatste jaren het areaal biologische akkerbouw af is genomen. Voor bepaalde producten zoals akkerbouwgroenten, die minder ziektegevoelig zijn, geldt dit in

mindere mate. Dit kan een vertekend beeld geven van de ontwikkeling van biologische akkerbouw, omdat die zich over de hele periode wel ontwikkeld heeft. De opkomst van de biologische akkerbouw heeft zich namelijk ook voor deze periode ontwikkeld. Een verklaring waarom de laatste jaren de biologische sector niet verder ontwikkeld is, kan zijn omdat meerdere wetenschappelijke studies hebben aangetoond dat biologische voeding niet gezonder (Dangour, 2009) en voedzamer is (Smith-Spangler, 2012). Wel kan een consument kiezen voor biologische producten omdat ze op een duurzame wijze geproduceerd zijn. Ook de economische crisis in deze jaren is belemmering geweest voor boeren om het bedrijf om te schakelen naar biologische productie. Tot slot moet opgemerkt worden dat de verschillende bodemeigenschappen in Nederland er ook voor gezorgd hebben dat beginnende biologische agrariërs problemen hadden met het omschakelen naar biologisch. Veengronden in Drenthe bijvoorbeeld, zijn moeilijker biologisch te beplanten dan kleigronden in Flevoland. (Knuivers, 2005). Dit zie je ook terug in de geografische spreiding van de biologische akkerbouw in Nederland (Kaart 4.1.).

Figuur 4.1. Aandeel biologische akkerbouw neemt af. Totaal aantal akkerbouwhectare daalt in dezelfde periode met 7%.

Figuur 4.2. Binnen de biologische akkerbouwsector groeit het aandeel akkerbouwgroenten en andere gewassen die minder ziektegevoelig zijn. In 2011 wordt 7% van de akkerbouwgroenten biologisch geteeld.

4.1.3. Biologische akkerbouwbedrijven in Nederland

In veel interviews wordt een onderscheid gemaakt tussen idealisten en biologische ondernemers. Idealisten verbouwen biologisch vanuit de traditionele ideologie die op kwam in de tweede helft van de 20^e eeuw (Lockeretz, 2007). Deze overleven de harde economische realiteit niet volgens de respondenten. "Het was mijn droom toen ik in de jaren 90 biologisch werd dat het een andere sector als de gangbare sector was. Ander soort mensen. Biologische boeren zijn, op een aantal na die het niet gaan overleven, net zo keihard en net zo heberig en graaierig als iedereen. Ze moeten gewoon geld verdienen en overleven" (Bio-boer 1) De andere groep zijn de biologische ondernemers die de biologische akkerbouw zien als een investering in hun belangrijkste productiefactor: de bodem. De doelstelling van deze biologische akkerbouwers zijn vergelijkbaar met die van niet-biologische akkerbouwers: inkomenszekerheid op lange termijn en het voortbestaan van het bedrijf (Gliessman, 2009). De productiewijze waarop ze dit denken te bereiken verschilt.

Economische factoren die bijdragen aan de keuze voor boeren om over te stappen naar de biologische productiewijze zijn volgens Gliessman (2001):

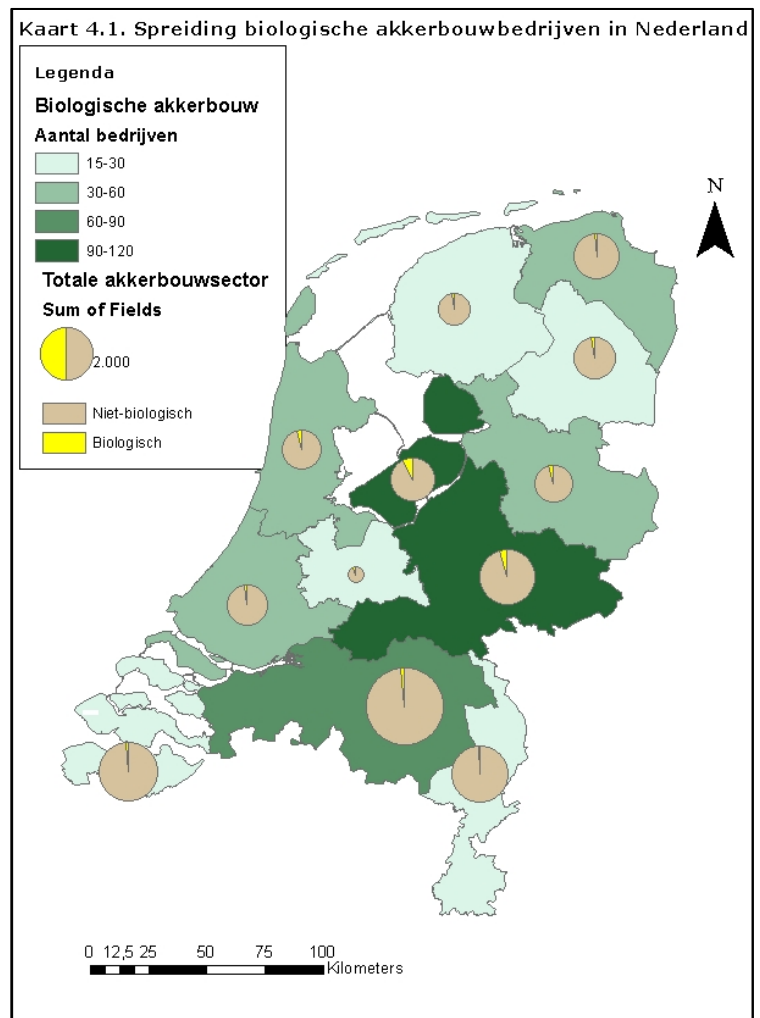
- Onzekere kosten van energie bij niet-biologische productiewijzen
- De lage winstmarges van niet-biologische productiewijzen
- De ontwikkeling van levensvatbare optie, zoals biologische akkerbouw
- Nieuwe en grotere markten voor biologische en ecologische geproduceerde producten.

Dat de biologische productiewijze bijdraagt aan de bestaanszekerheid op de langere termijn wordt door 3 biologische respondenten genoemd. Dit gaat gepaard met de schaalvergroting in de niet-biologische akkerbouw (Rijk, 2008). Jasper Vink, vertegenwoordiger van de biologische sector beschrijft de keuze om biologisch te gaan boeren als een kruispunt van keuzes. Een niet-biologische boer heeft namelijk 3 keuzes in een tijd waar de kostprijs steeds lager moet om te kunnen concurreren:

- Schaalvergroting
- Stoppen
- Andere productiemethode, zoals biologisch

Het aantal biologische akkerbouwbedrijven stijgt nog steeds (CBS Statline, 2013). Het kruispunt wordt duidelijk bij het combineren van gegevens over het aantal biologische akkerbouwbedrijven en het aantal biologische akkerbouwhectare. In 2012, zijn er 559 bedrijven die biologische akkerbouwgrond bezaten. Dit waren in totaal 2,8% van het totaal aantal landbouwbedrijven dat akkerbouwgrond bewerkt. Gezien maar 2% van de akkerbouwgrond biologisch is betekend het dat deze bedrijven kleiner zijn. Landelijk ligt het gemiddeld aantal hectare bij niet-biologische akkerbouwers op 26 hectare, 45% boven het gemiddelde van biologische akkerbouwers. Hieruit kan geconcludeerd worden dat biologische akkerbouwbedrijven met minder hectare grond in staat zijn hun bedrijf draaiende te houden.

Op de kaart is te zien hoe de (biologische) akkerbouwbedrijven over Nederland verspreid zijn. De opmerking dat biologische bedrijven altijd kleiner zijn moet genuanceerd worden als men ziet dat er in Flevoland relatief meer grond per biologische akkerbouwer is dan in bijvoorbeeld Utrecht (kaart 4.1 en kaart 4.2).

4.1.4. Arbeidsintensiviteit

Door de respondenten wordt benadrukt dat in biologische akkerbouw de arbeidsintensiviteit hoger ligt dan in de niet-biologische akkerbouw. In landen als Nederland, waar arbeid duur is, drukt dit flink op de kostprijs van de producten (Strochlic, 2007). Pimentel et al. (2005) concludeerde dat biologische akkerbouwsystemen gemiddeld 15% hoger ligt, afhankelijk van het gewas. Vanuit het perspectief van de agrarische economie is de hogere arbeidsvraag positief. Dat is omdat het werkgelegenheid oplevert, wat bijdraagt het welzijn van het plattelandsleven (Pearson, 2007). Biologische agrariërs kunnen deze belemmeringen opvangen met technische ontwikkelingen en seizoensarbeid. Technische ontwikkelingen in de biologische akkerbouw zorgen er wel voor dat de arbeidsintensiviteit afneemt, dus de productiewijze ook economisch aantrekkelijker wordt.

4.1.5. Wisselteelt

Opvallend in de productiever verschillen op korte termijn volgens de biologische en niet-biologische agrariërs is de kijk op de toepassing van wisselteelt. Zowel biologische als niet-biologische agrariërs zien het nut van wisselteelt voor de kwaliteit van hun bodem als belangrijkste productiefactor. Een groot verschil uit zich in de financiële kijk op wisselteelt. Biologische boeren benadrukken dat wisselteelt bijdraagt aan een hogere opbrengst op langere termijn door de toenemende kwaliteit van het bodemleven. Niet-biologische boeren benadrukken het als drukkend op de productie, omdat de opbrengst van hun hoofdproduct(en) lager is bij een hogere mate van wisselteelt.

John Madely (2002) beschrijft deze kijk op wisselteelt als *intercropping* versus *monocropping*. Traditionele productiewijzen kwamen na de Tweede Wereldoorlog onder druk te staan door overheden die het belang van specialisatie benadrukten. Het telen van een enkel product, monocropping, werd benadrukt als efficiënt in het kader van de schaalvoordelen van het specialiseren op een enkel product. Onderzoek heeft uitgewezen dat weliswaar de individuele opbrengsten dan hoger liggen, en bij intercropping lager, maar de totale output van een akkerbouwer hoger is bij het gebruik van meerdere gewassen. De kans op ziektes is groter, waardoor er meer gespoten moet worden, waar het systeem dus zijn effect verliest. Dit wordt ook onderschreven door de respondenten die aangeven dat de fytoftora druk groter is door de enorme intensieve aardappelteelt in Nederland. Een ander nadeel dat genoemd wordt aan de hogere mate van eenzijdige productie is de beperktere kennis van het ecosysteem waarin agrariërs produceren bij weinig producten. *"The real tragedy of the green revolution is that it undermined, and in many cases destroyed, farmers' practices based on diversity."* (Cooper, 1992, blz. 5)

4.1.6. Chemische gewasbescherming

Door de respondenten wordt duidelijk gewezen op het gebruik van chemische gewasbeschermers. Biologische akkerbouwers gebruiken deze niet, omdat ze geloven in een gesloten kringloop met hulpstoffen uit de natuur. Daarnaast uiten ze dat ze het gebruik van chemische gewasbeschermers als een bedreiging zien voor de bodem. Niet-biologische akkerbouwers benadrukken daarentegen dat het gebruik van gewasbeschermers de laatste decennia enorm is afgenomen en de kwaliteit en gevolgen van de gewasbeschermers continu onderzocht worden. Chemische gewasbeschermers zijn duur dus zo min mogelijk gebruikt. Centraal in het gebruik van chemische gewasbeschermers staat het beschermen van de opbrengst en de kwaliteit van het gewas. De opkomst van chemische gewasbeschermers komt voort uit de groeiende vraag van voedsel in de tweede helft van de twintigste eeuw. Door het gebruik van chemische gewasbeschermers, technische innovaties, de ontwikkeling van nieuwe plantensoorten en uitbreiding van de infrastructuur bleek de akkerbouw redelijk

succesvol om in deze vraag te voorzien (Gliessman, 2009). Maar deze ontwikkelingen hebben volgens Gliessman wel bijgedragen aan het ondermijnen van de basis voor deze productiviteit: de bodem, water en genetische diversiteit. In Nederland wordt bodemdegradatie met name veroorzaakt door chemische verontreiniging, wat overigens ook uit uitstoot van vervuilende gassen bestaat (Bridges, 2010).

4.1.7. Innovatie, techniek en duurzaamheid

Echter, naast de opkomst van de biologische akkerbouw is er ook een voortdurend proces van verduurzaming in de niet-biologische akkerbouw aan de gang. De respondenten geven dan ook aan dat zowel biologische als niet-biologische akkerbouw duurzaam kan zijn. Centraal staat dat zowel een biologische als een niet-biologische akkerbouwer zijn productiefactor bodem zo optimaal wil gebruiken, voor de langere termijn.

De laatste jaren heeft technische ontwikkeling in de biologische sector bijgedragen aan een professionalisering van de sector. Dit blijkt uit zowel de interviews met de biologische boeren als uit die gesprekken met de niet-biologische boeren. De niet-biologische boeren geven aan dat door de andere productiewijze van biologische akkerbouw bepaalde technische ontwikkelingen ontstaan zijn, die ook in de niet-biologische sector toegepast kunnen worden. Deze innovatie van de biologische productiewijze heeft er ook voor gezorgd dat de bedrijven die nu biologisch zijn over het algemeen goed functioneren en economisch perspectief bieden, aldus BioNext.

Maar wetenschappelijk onderzoek naar de biologische methode neemt neem wel af. *“Wetenschappelijk gezien komt er niet heel veel meer. Maar dat geeft ook niets want je ziet dat er al heel veel private partijen mee bezig zijn. Die leggen zelf proeven aan, rassenproeven, of bewaarproeven. Dat die sector op zijn eigen benen staat, zie je wel”* (Bio-Boer 2). Hieruit blijkt wel enige zelfstandigheid van de sector

Betrouwbaar wetenschappelijk onderzoek naar het verschil in de kwaliteit van bodemleven tussen biologische en niet-biologische akkerbouw staat nog in de kinderschoenen. Dit komt mede omdat er over een langere periode metingen gedaan moeten worden. Het onderzoeksinstituut Alterra van de Wageningen Universiteit gaat hier onderzoek naar doen (Alterra, 2013)

4.2. Overheidsbeleid

De overheid speelt, met name sinds de Tweede Wereldoorlog, een belangrijke rol in de agrarische sector. Het overheidsbeleid in de biologische akkerbouw is op Europees niveau in verschillende hoofdlijnen belangrijk (Meester, 2013) (Lynggaard, 2006) (Europese Commissie, 2013):

- De basis van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) in 1962
In deze periode is de ontwikkeling van het gebruik van chemische gewasbescherming en stimulering maximaal. Overproductie wordt opgekocht door de Europese Unie om zekerheid te bieden aan het platteland en haar concurrentiepositie. Centraal staat hoge voedselvoorziening.
- Hervorming Europese landbouwpolitiek tot 2013
  - Verbeteren bescherming van consument en milieu
 Stap voor stap verandert de focus op alleen maximale productie omdat de negatieve gevolgen van het gevoerde beleid zichtbaar worden. Geld voor prijsbeleid wordt langzaam overgeheveld naar inkomenssteun aan boeren.
- GLB 2014-2020
  - Vergroeningsmaatregelen
  - Economisch duurzame productie
  - Duurzaam beheer natuurlijke hulpbronnen
 Dit beleid is nog niet helemaal rond. Het komt er op neer dat de Europese Commissie duidelijk heeft laten blijken dat de landbouwsector verder moet vergroenen de lange termijn meer centraal moet zijn in duurzame productie.

Voor Nederland gelden specifiek de ontwikkelingen dat in de jaren '90 biologische productiewijzen werden gestimuleerd met subsidies voor omschakeling en Skal-registratie. Dit beleid is afgebouwd en momenteel bestaan er specifiek voor de biologische akkerbouw alleen belastingtechnische kortingen, maar er gelden vergelijkbare regelingen voor niet-biologische akkerbouw.

4.2.2. Invloed overheidsbeleid op producent

Het tweede deelonderwerp gaat in op de invloed van overheidsbeleid op de keuze om biologisch te gaan produceren. *Hoe wordt de sector volgens de respondenten door de overheid gestimuleerd biologisch te gaan produceren?*

-/+ voor positie bio methode	Mening/motivering	Bio-boer (4)	Niet bio-boer (2)	Jasper Vink
-	Subsidies schadelijk voor sector	4	2	0
+	Biologisch wordt erkend door wet en beleid	4	2	1
-	Discriminatie in regelingen tussen biologisch en niet-biologisch	4	2	0
+	Omschakelperiode moet gesubsidieerd worden	2	0	1
+	Extra kosten om biologisch te zijn (Skalregistratie) moet gesubsidieerd worden	2	0	1
+	Overheid moet onderzoek stimuleren	4	2	1
-	Duurzaamheidsdenken overheid achterhaald	3	2	0
+	Overheid moet NL concurrentiepositie behartigen	4	2	1

4.2.3. Discriminerend beleid

Uit alle interviews komt naar voren dat de overheid in haar beleid niet moet discrimineren. Dat wil zeggen dat er geen beleid moet zijn waar de ene productiewijze boven de andere productiewijze geplaatst wordt. De subsidieregelingen in de jaren '90 worden door de meeste boeren, zowel biologisch als niet-biologisch, dan ook negatief ervaren. De motivatie voor deze mening is dat in een vrije markteconomie bepaalde productiewijzen zelfstandig moeten kunnen groeien om te kunnen functioneren.

Centraal in het afbouwen van het eenzijdige subsidiebeleid stond dan ook dat de vraag naar biologische producten als kritische factor voor productie gelden moet en niet de overheidsambities (Lynggaard, 2006). Ook wordt er door slechts subsidiering van de biologische productiewijze een aversie van de niet-biologische boeren jegens biologische boeren opgewekt, wat zorgt voor een tegenstelling tussen de twee sectoren. Dit terwijl alle agrariërs vinden dat de ontwikkelingen in beide productiewijzen elkaar moeten kunnen beïnvloeden. Dat de Skal-registratie volgens sommige biologische boeren en BioNext wel moet worden gefinancierd valt ook terug te beredeneren op de mate van discriminatie in beleid, omdat deze registratie voor niet-biologische boeren niet geldt.

Echter, het valt op dat de niet-biologische boeren de nieuwe vergroeningsmaatregelen van de EU als belemmering zien. Hierbij moeten ze een deel van hun grond (10%) uit productie nemen ten behoeve van natuurlijke ontwikkeling. Biologische boeren hoeven dat niet omdat ze al voldoende samenwerken met de natuur, ze zien dit dan ook als een erkenning van hun productiewijze. Dergelijke maatregelen versterken de tegenstellingen tussen biologische en niet-biologische productiewijzen.

4.2.4. Concurrentiepositie Nederland

Ten tweede vinden alle boeren en ook BioNext het van groot belang dat de concurrentiepositie van de Nederlandse akkerbouw behartigd wordt. Dit ligt voor de hand want ook de biologische akkerbouw moet het veel hebben van export (Gliessman, 2009) (Lynggaard, 2006) (Ministerie EZ/LEI Wageningen UR, 2009, 2010, 2011, 2012). Maar de factor transport speelt daar ook een belangrijke rol, die moet ook duurzaam zijn volgens de boeren. Daarnaast heeft de biologische akkerbouw in Nederland niet de taak om bij te dragen aan de wereldwijde voedselvoorziening volgens de biologische boeren, wat wel geldt voor de niet-biologische boeren.

Hill (1998) omschreef drie stappen voor omschakeling van het moderne landbouwsysteem naar duurzamere landbouw, Gliessman (2007) voegde er een vierde stap aan toe:

1. Vergroot de efficiëntie en effectiviteit van de niet-biologische productie zodat het gebruik en de consumptie van kostbare, schaarse of omgevingsvervuilende hulpbronnen verminderd kan worden.
2. Vervang niet-biologische hulpbronnen en productiewijze met alternatieve productiewijzen
3. Herontwerp de landbouwecosysteem zodat het functioneert op basis van een nieuwe samenstelling van ecologische processen en verhoudingen
4. Herstel de meer directe connectie tussen producenten en consumenten van voedsel zodat er een cultuur van duurzaamheid ontstaat waarin de interactie tussen alle componenten van het voedselsysteem betrokken worden.

Met name de vierde stap slaat op de relatie tussen consument en producent. Dat hoeft niet te betekenen dat men alleen lokaal het voedsel produceert en consumeert maar dat de exportlijntjes zo kort mogelijk blijven in ogen van de producenten.

4.2.5. Overheidsstimulans

Tot slot vinden de respondenten dat het belangrijk is dat de overheid continu onderzoek en (technische) innovatie steunt om de productie duurzamer te maken. Centraal staat dat de boer over enkele decennia ook nog wil produceren, en tegen minstens zo goede voorwaarden als op dit moment. Veel onderzoek naar overheidsbeleid wijst uit de overheid een belangrijke taak heeft in het stimuleren van ontwikkeling van de akkerbouw sector door te investeren in onderzoek en innovatie in plaats van enkel subsidiering van producenten (*Gliessman, 2009*) (*Hill, 1998*) (Ministerie EZ/LEI Wageningen UR, 2009, 2010, 2011, 2012) (*Smith-Spangler, 2012*) (*Madely, 2002*) (*Cooper, 1992*).

4.3. Consument en Markt

Beleid van grote concerns als Ahold en Unilever uit zich brede doelstellingen. Zo heeft Unilever een "Unilever Sustainable Living Plan" waarin ze onder meer als doelstelling stellen dat in 2020 100% van de landbouwgrondstoffen uit duurzame bronnen verworven wordt. Daarnaast moet in 2013 ongeveer 40% van landbouwgrondstoffen duurzaam hebben verworven. Het is moeilijk te achterhalen wat hun definitie van duurzame bronnen is. Wel geven beide concerns op hun websites duidelijk aan dat ze duurzame productie stimuleren. In 2011 ondertekende beide partijen met het WNF een actieplan Duurzame Handel. Hierin wordt specifiek genoemd dat duurzaamheid essentieel is voor economie, ecologie en samenleving (Oorthuizen, 2010). In hoeverre ze specifiek biologische productie stimuleren is nergens terug te vinden.

4.3.1. Invloed markt op producent

In het laatste deelonderwerp wordt de invloed van de markt voor biologische producten onderzocht. *In hoeverre stimuleert de markt om biologisch te produceren?*

-/+ voor positie bio methode	Mening/motivering	Bio-boer (4)	Niet bio-boer (2)	Jasper Vink
+	Marktwerking centrale drijfveer, vrijemarkteconomie essentieel	4	2	1
-	Verschil kostprijs en verkoopprijs veel hoger dan niet-biologisch	3	0	0
-	Consumptiemaatschappij met meer voor minder, drukt op kostprijs	4	2	1
+	Prijselasticiteit groot biologische producten	2	0	0
-	Samenwerking winkels en boeren niet goed genoeg	3	0	1
+	Meer geëist aan inzichtelijkheid en traceerbaarheid productiewijze	2	1	1

4.3.2. Prijs biologische producten

Uit de interviews blijkt duidelijk dat de afzet van biologische producten last heeft van te hoge prijzen. Onderzoek van de stichting LEI wijst uit dat een kwart van de consumenten in Nederland open staat voor het gedachtegoed van biologische productie, en dat ze bereid zijn 20-25% meer te betalen voor biologische versproducten en 10-15% voor kruidenierswaren (Bakker, 2008) (Baltussen, 2006). Echter voor aardappels ligt dit in de werkelijkheid 80% hoger en voor de meeste graanproducten ongeveer 50% (Meeusen, 2008). Uit een prijsexperiment, uitgevoerd door LEI blijkt dat de Nederlandse consument zich in keuze voor biologische producten voornamelijk laat leiden door de meerprijs van het biologische product (Baltussen, 2006). Dit betekent dat de prijselasticiteit erg groot is van biologische producten.

Volgens de niet-biologische boeren ligt de prijs van biologische producten hoger door de hogere productiekosten. Biologische akkerbouwers en BioNext wijten dit grote verschil aan de hogere distributiekosten omdat het systeem niet flexibel genoeg is voor biologische producten. De kostprijs is naar hun mening nooit hoger dan 20% van de niet-biologische productie. Daarnaast neemt die kostprijs af naar gelang het bedrijf biologisch boert door toenemende ervaring van de producent, totale aanpassing van het systeem naar biologisch en door de ontwikkeling van resistente gewassen. De kwart

consumenten die bereid zijn biologisch te kopen kan volgens hen beter bereikt worden door minder prijsdiscriminatie op biologische producten.

4.3.3. Invloed grote verwerkingsconcerns

Er wordt ook aangegeven dat grote concerns zoals Ahold en Unilever veel invloed hebben op het consumentengedrag, omdat zij voornamelijk bepalen wat er in de winkels ligt. Daar ligt dan ook een verantwoordelijkheid van deze concerns dat ze voedsel verkopen dat duurzaam geproduceerd is. De consument een daardoor ook grote concerns eisen steeds meer traceerbaarheid en inzichtbaarheid in het productieproces naast de toenemende kwaliteitseisen van het product. De concerns en winkels hebben volgens de respondenten een belangrijke taak om goed samen te werken met producenten. Hierdoor kan het lijntje tussen producent en consument kleiner en inzichtelijker gemaakt worden. *“Het enige probleem in de biologische akkerbouw is afzet, afzet en afzet.”* (Bio-boer 3) Biologische producenten zijn zich goed bewust dat biologische productie niet de enige vorm is van duurzaam produceren.

Conclusie

De vraag in deze thesis was hoe akkerbouwers in hun bedrijfsvoering worden gemotiveerd door de productiever verschillen, de overheid, en de markt om biologisch of niet-biologisch te produceren in Nederland.

Een gegeven is dat de akkerbouw in Nederland op zeer intensieve wijze wordt toegepast, met als gevolg een hogere productie enerzijds maar ook een hogere ziektedruk op de gewassen anderzijds. Per gewas kan het effect hiervan enorm verschillen, zo zijn aardappels hier erg gevoelig voor en akkerbouwgroenten in mindere mate. Deze eigenschappen van de Nederlandse akkerbouw maken het voor biologische akkerbouwers moeilijk om hier een alternatief akkerbouwsysteem met een vergelijkbare opbrengst. Het is echter wel bewezen door boeren dat het mogelijk is om een vergelijkbare opbrengst te realiseren, afhankelijk van het gewas.

Maar ook het gebruik van chemische middelen staat enorm onder druk van consument, producent en overheid omdat blijkt dat het gebruik hiervan niet bijdraagt aan de duurzaamheid van de productie. Het biologische gedachtegoed dat in de jaren '70 opkwam als tegenbeweging tegen het gebruik van deze middelen is het begin geweest van het zoeken naar alternatieve akkerbouwmethoden. Het gebruik van chemische gewasbeschermers is dan ook extreem teruggedraaid de laatste jaren, met een groeiend bewustzijn voor de kwaliteit van de bodem als belangrijkste productiefactor voor akkerbouw.

De ontwikkeling naar duurzamere akkerbouw wordt voornamelijk gedreven vanuit de consumenten. Daarom is het ook van groot belang dat de groei van biologische productie altijd vanuit de consument beredeneert wordt. Uiteindelijk bepaalt de consument op welke wijze producten geproduceerd moeten worden, en deze invloed neemt alleen maar toe.

Op de eerste plaats zou de overheid hier slechts een begeleidende rol in moeten spelen. Taak aan de overheid is volgens biologische en niet-biologische producenten dan ook om de concurrentiepositie van de Nederlandse export te beschermen en in regelgeving de consumentenvoorkeuren te behartigen. Ze moet voorkomen dat verschillen tussen de biologische en niet-biologische benadrukt worden. Wel heeft ze als taak om onderzoek en innovatie naar de kwaliteit en duurzaamheid van de biologische en niet-biologische akkerbouw te stimuleren om een gezonde sector in stand te houden.

Ten tweede spelen grote marktpartijen zoals Ahold en Unilever een belangrijke rol in het bereikbaar maken van producten die aansluiten bij de voorkeuren van de consument. Volgens onderzoek staat een kwart van de Nederlanders open voor

biologische geproduceerde akkerbouwproducten maar is de meerprijs nu nog te hoog. Dit grote verschil in prijs tussen biologische en niet-biologische producten wordt met name veroorzaakt door de hogere distributiekosten en niet door de kostprijs. Grote marktpartijen zijn hier debet aan.

Er moet worden benadrukt dat de biologische productiewijze niet de enige duurzame productiewijze is. Er zijn ook tal van ontwikkelingen in de niet-biologische akkerbouw die bijdragen aan een verduurzaming van het systeem.

De vraag moet niet zijn of de Nederlandse biologische akkerbouw voldoende opbrengst kan garanderen voor haar aandeel in de wereldvoedselvoorziening. Centraal staat de vraag of de biologische productiewijze kan bijdragen aan een akkerbouwsysteem dat zichzelf in stand kan houden zonder dat de omgeving daaronder lijdt. Juist in de regio's waar slechtere groeiomstandigheden zijn levert de biologische akkerbouw een hogere productie. Omdat groei- en economische omstandigheden van akkerbouw per regio kunnen verschillen zijn integrale uitspraken over de effectiviteit van biologische akkerbouw en landbouw nutteloos en onbruikbaar. Voedselzekerheid over de hele wereld wordt uiteindelijk gecreëerd door onder elke economische en groeiomstandigheid te kijken welke productiewijzen over decennia nog productief blijven. De kwaliteit van de grond als belangrijkste productiefactor is daaraan de basis.

Bibliografie

- Akinyemi, O. (2007). *Agricultural Production: Organic and Conventional Systems*. Enfield: Science Publishers.
- Alterra. (2013, 12 18). *De Duurzame Bodem*. Opgeroepen op 01 4, 2014, van Alterra, Wageningen Universiteit: <https://www.wageningenur.nl/nl/Expertises-Dienstverlening/Onderzoeksinstituten/Alterra.htm>
- Badgley, e. a. (2007). Organic agriculture and the global food supply. *Renewable Agriculture and Food Systems* , 86-108.
- Baltussen, W. e. (2006). *Een Biologisch Prijsexperiment; Grenzen in zicht?* Den Haag: LEI.
- BioBoerma. (2007). *Bioboerma*. Opgeroepen op 1 2, 2014, van www.bioboerma.nl: <http://www.bioboerma.nl>
- Biologica, LEI. (2006, 2007, 2008, 2009). *Bio Monitor*. Biologica.
- Bridges, E. &. (2010). Global assessment of human-induced soil degradation. *Arid Soil Research and Rehabilitation* 13 , 319-325.
- CBS Statline. (2013). *Landbouw; biologisch en/of in omschakeling, gewassen, dieren, nationaal*. Den Haag: CBS.
- Cooper, D. e. (1992). *Growing Diversity*. London: IT Publications.
- Dangour, A. e. (2009). *Comparison of putative health effects of organically and conventionally produced foodstuffs: a systematic review*. London: London school of hygiene & tropical medicine.
- Europese Commissie, v. L. (2013, 12 5). *The History of the CAP*. Opgeroepen op 12 10, 2013, van http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/index_en.htm
- Fresco, L. (2012). *Hamburgers in het paradijs: voedsel in tijden van schaarste en overvloed*. Amsterdam: Bakker.
- Gliessman, S. (2007). *Agroecology: The ecology of sustainable food systems*. Boca Raton: CRC Press/Taylor & Francis Publishing Group.

- Gliessman, S. (2001). *Agroecosystem sustainability: Developing practical strategies*. Boca Raton: CRC Press.
- Gliessman, S. (2009). *The Conversion to Sustainable Agriculture. Principles, Processes, and Practices*. London: CRC Press.
- Halberg, N. e. (2007). *The impact of organic farming on food security in a regional and global perspective; challenges and prospects*. FAO.
- Harvey, D. (2010). Box 1.2 Organic vs conventional. In M. Reed, *Rebels for the Soil, The Rise of the Global Organic Food and Farming Movement* (p. 8). London, Washington DC: Earthscan.
- Hill, S. (1998). Redesigning agroecosystems for environmental sustainability: A deep systems approach. *Systems Research and Behavioral Science* 15 , 391-402.
- Knuivers, M. (2005). Akkerbouw - Fytoftora is leidend. *De boerderij* , vol. 90, pp18-19.
- Lockeretz, W. (2007). *Organic farming: an international history*. Cambridge: CABI.
- Longhurst, R. (2010). Semi-structured Interviews and Focus Groups. In N. e. Clifford, *Key Methods in Geography* (pp. 103-115). London: Sage.
- Lynggaard, K. (2006). *The Common Agricultural Policy and Organic Farming*. Oxfordshire: CABI Publishing.
- Madely, J. (2002). *Food for all*. London, New York.
- Man, A. D. (2006). Innovatie in landbouw terug bij af - De patentpositie van de Nederlandse landbouw is de afgelopen jaren duidelijk verzwakt. Omdat het buitenland een hogere patentgroei heeft, zal de toekomst verdergaande specialisatie brengen. . *Economisch-statistische berichten : algemeen weekblad voor handel, nijverheid, financiën en verkeer*. vol. 91, afl. 4494 , 456-458.
- Meester, G. e. (2013). *EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen. Van politiek naar praktijk*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Meeusen, M. J. (2008). *Waardering van de duurzaamheidsprestaties van de biologische landbouw*. Den Haag: LEI.
- Ministerie EZ/LEI Wageningen UR. (2009, 2010, 2011, 2012). *Monitor Duurzaam Voedsel*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Oorthuizen, J. e. (2010). *Actieplan Duurzame Handel*. Utrecht.
- Pearson, C. (2007). Regenerative, semiclosed systems: A priority for twenty-first-century agriculture. *BioScience* 57 , 409-418.
- Pimentel, D. e. (2005). Environmental, energetic, and economic comparisons of organic and conventional farming systems. *BioScience* 55 , 573-582.
- Reed, M. (2010). *Rebels for the Soil, The Rise of the Global Organic Food and Farming Movement*. London, Washington DC: Earthscan.
- Rijk, P. (2008). *Landbouwgronden in Europa; Analyse van en visie op gewasopbrengsten, bevolking in milieu*. Wageningen: Universiteit van Wageningen.
- Rijksoverheid. (1992). *Landbouwkwaliteitsbesluit biologische produktiemethode*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Smith-Spangler, C. e. (2012). *Are Organic Foods Safer or Healthier Than Conventional Alternatives? A Systematic Review*. London: Annals of Internal Medicine.
- Strochlic, R. &. (2007). *Conventional, mixed and "deregistered" organic farmers: Entry barriers and reasons for exiting organic production in California*. . Opgeroepen op 11 29, 2013, van Cirsinc: <http://www.cirsinc.org/Documents/Pub0207.1.PDF>
- Tittonell, P. (2013). *Farming systems ecology: toward ecological intensification of world*

- agriculture*. . Wageningen: Universiteit van Wageningen.
- Tweede Kamer der Staten Generaal. (feb, 2013). *Vragen gesteld door leden der Kamer, met daarop door de regering gegeven antwoorden, nr. 1882*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Vreugdenhil, A. (2000). Naar specialisatie en schaalvergroting : eigengereidheid kan vollegrondsgroentetelers de kop kosten. *Oogst : weekblad voor de agrarische ondernemer, Landbouw* , vol. 13, afl. 23 , 22-25.
- White, P. (2010). Making Use of Secondary Data. In N. e. Clifford, *Key Methods in Geography* (pp. 61-76). London: Sage.

BIJLAGEN

I. Leidraad voor interviews

II. Transcripties interviews

I. Algemene leidraad voor interviews

1. Inleiding:

- Identificatie agrariër: soorten gewassen, omvang areaal, geschiedenis bedrijf, relatie met biologische akkerbouw
- Definitie van biologische akkerbouw: technische definitie, ideologische definitie, gesloten kringloop
- Associatie biologische akkerbouw: duurzaam, enz.

2. Productieverschillen biologische en niet-biologische akkerbouw

- Directe kosten en baten per gewas: gebruik van chemische gewasbeschermers of natuurlijke gewasbeschermers
- Prijs biologisch ligt hoger, waarom?
- Verschillende maatstaven van opbrengst (kg/ha, €/kg, €/ha):
  - o Volgens onderzoek 13-25% lager (in kg/ha)
  - o Groeiomstandigheden per gewas
- Misoogsten, fluctuaties opbrengst, wisselteelt
- Arbeidsintensiviteit
- Lange termijn/korte termijn visie bedrijf
- Kan biologisch intensiever, moet dat?
- Biologische akkerbouw is laatste jaren geen groeiende sector, waarom? Verschillen tussen gewassen?

3. Overheid

- Groener beleid (GLB) EU bespreken. Hoe ervaart u
- Wat is de rol van de nationale overheid in het stimuleren van biologische akkerbouw?
- Wat is de rol van de Europese overheid in het stimuleren van biologische akkerbouw?
- Subsidies
- Zelfstandige sector? (Henk Bleker, 2011)
- Onderzoek en innovatie
- Concurrentiepositie van Nederland

4. Consument & Markt

- Wat merkt u van het 'duurzame' beleid van grote afnemers zoals Ahold en Unilever, die zeggen producenten direct te bevorderen om duurzamer te verbouwen?
- Wat voor rol spelen grote concerns en verwerkingsbedrijven in de toegankelijkheid van biologische producten?
- Wat voor rol speelt de consument?

5. Afsluiting

- Biologische akkerbouw een nichemarkt? Toekomst?
- Is het de rol van Nederlandse akkerbouwsector om bij te dragen aan de wereldvoedselvoorziening?

III. Transcripties

Interview BioNext, Jasper Vink 8 november

Goedemorgen, het is vandaag 8 november om 10 uur, ik zit hier in Zeist bij Bionext. Ik ben Luuk van Dijk, 21 jaar, studeer Sociale Geografie en Planologie. In het kader van mijn onderzoek naar de positie van biologische landbouw interview ik Jasper Vink, communicatie en vertegenwoordiger van BioNext. Dit interview wordt opgenomen, ik hoop dat u daarmee akkoord gaat? *Ja*. Het wordt alleen gebruikt voor mijn onderzoek en als het voor andere doeleinden gebruikt wordt, wordt het uiteraard gecommuniceerd, en toestemming gevraagd. En daarnaast is het interview niet anoniem, u naam is ook al genoemd.

Eerst jullie website, er is veel bekend over BioNext, jullie houden je met veel dingen bezig van consument tot politiek, en ook producent. Ligt er een bepaalde focus? *Jazeker, Bionext bestaat nog niet zo heel lang, we zijn nu twee jaar bezig. En er is eigenlijk een periode geweest daarvoor van 10 jaar overheidsconvenanten, dus in die periode heeft de overheid veel geld vrijgemaakt om de biologische sector in NL te verstevigen. Dat was niet een zak geld die zomaar uitgegeven kon worden. Daar moest wel hard voor gewerkt worden, maar er was toen zeg maar veel overheidsgeld. Over welke periode spreken we dan? Even terugrekenen, van 2000 tot 2010, grofweg. Nu is de biologische sector eigenlijk volwassen geworden, nou dat is relatief want het is nog steeds een kleine sector. Er gaat nu wel 1 miljard in om, per jaar. Dus de overheid zei toen die steun is niet meer nodig. Nu kunnen jullie op eigen benen staan. En toen heeft de sector de handschoen eigenlijk opgepakt en zijn de biologische boeren en de producenten en handel en biologische speciaalzaken, die hebben toen gezegd van wij gaat samen een ketenorganisatie oprichten en dat werd Bionext. Wij werken voor die hele keten, je zou kunnen zeggen, van onderaf worden ook de doelen gesteld voor onze organisatie. De focus die we hebben, we willen natuurlijk dat consumenten meer biologisch gaan kopen, en ons doel is 10% groei per jaar. In de afgelopen jaren hebben we dat ook gehaald, hebben we steeds dubbele groeicijfers gehaald. Dit gaat om het consumeren van biologisch voedsel. Klopt, de consumentenbestedingen aan biologische voeding. En de laatste vijf jaar, iets langer dan BioNext bestaat zijn die uitgaven aan biologische producten verdubbeld. Zeg maar van 500 miljoen naar een 1 miljard. BioNext wil die lijn doorzetten, dat is een belangrijk doel. Dat doet u dus door de consument te bereiken door acties als Biotiendaagse en lekker naar de boer, klopt, ook via reclame en advertenties? *Nauwelijks. Nou via die publiekscampagne hebben we ook Europees geld binnengehaald. En dat is co-financiering, dat is een bedrag van een half miljoen waar de bedrijven een half miljoen naast leggen en dat stelt ons in staat om een breder publiek te bereiken, maar we kunnen nog steeds niet op de televisie daar hebben we de middelen niet voor. We maken bijvoorbeeld wel een special in de Metro, die krant die op de stations wordt bereikt, en daarmee bereiken we dan 1 miljoen mensen dus zo'n dat is wel mooi zo'n potje.* Hoe zijn andere landbouworganisaties betrokken in BioNext, zoals LTO Noord Nederland enzo? *Ik noemde al onze organisatie heeft eigenlijk drie pijlers, de boeren, de handel, de winkels die zijn verenigd in het biohuis. Dat is eigenlijk de boerenvereniging. Dat kunnen boeren zijn die ook zijn aangesloten in het LTO, maar dat hoeft niet. Want sommige biologische boeren willen niks met LTO te maken hebben omdat ze ook spreekbuis zijn van de hele gangbare landbouw. Andere boeren zijn ook aangesloten bij LTO en het biohuis omdat die vereniging specifiek de belangen van de biologische boeren behartigt.**

Ik wil vooral even verder op de definitie van biologische voedsellandbouw, er is veel discussie en onduidelijkheid over, er worden ook allerlei termen aan verbonden zoals duurzaam, eerlijk enzovoorts. Er zijn verschillende definities van biologische landbouw, ik vind die van de EU het meest voor de hand liggend om te gebruiken, ik zal hem even voorlezen: Biologische voedsellandbouw probeert om de consument te voorzien van kwalitatief hoogwaardig voedsel met respect voor de natuur en natuurlijke kringlopen. Dit vertaalt zich in zeer strenge beperking van gewasbeschermers, en het gebruik van een *gesloten kringloop*. Daar zijn natuurlijk ook wat beleidsdingen aan verbonden. Is dat ook de definitie die BioNext hanteert? *Ja, ja. Maar wij gebruiken geen zelf verzonnen definitie, want je hebt ook, kijk biologische landbouw is eigenlijk het enige landbouwsysteem dat in de wet is verankert. Er is Europese wetgeving voor, je hebt*

ook een internationale koepelorganisatie voor biologische landbouw en voeding dat is de IFO AM. En die hebben ook uitgangspunten vastgelegd waar de biologische sector aan moet voldoen, moet gaan voldoen. We zijn nog niet perfect we zijn nog niet overal mee klaar. Maar de uitgangspunten van IFO AM, gezondheid, ecologie, zorg en fairness die 4 vormen gewoon de basis voor elke biologische boer. Maar de definitie die je net noemt ik denk dat die goed klopt, dus zo natuurlijk mogelijke productie daar gaat het om. Zoveel mogelijk gesloten kringlopen dat is heel belangrijk. De biologische sector wil zo slim mogelijk samen werken met de natuur, en zo min mogelijk het milieu belasten. En de wetgeving gaat tegelijkertijd nog verder, die beperkt zich niet tot de primaire sector alleen maar ook naar de bereiding van biologische producten daar gelden hele strenge regels voor. Zeg maar de makers van de pindakaas en alle producten die je in de supermarkten, in de biologische supermarkten kunt vinden die mogen alleen maar bereid worden met een heel beperkte set van toevoegingen. Want een heleboel E-nummers zijn verboden, voor biologische bereiding dus ook daar zijn strikte regels voor. En Skal ziet er op toe dat die regels worden nageleefd. En als je kijkt, ze noemen het gesloten kringloop, vertaalt dat zich naar bijvoorbeeld dat biologische landbouw zelf de natuurlijke mesten zelf ontwikkelen? Wat BioNext ook stimuleert is de samenwerking tussen biologische akkerbouwers en biologische veehouders. Wat biologische akkerbouwer heeft geen koeien, heeft geen mest. Maar biologisch dynamische bedrijven daar heb je vaak een gesloten kringloop binnen het bedrijf. Dit zijn vaak gemengde bedrijven waar vee rondloopt en zowel veehouderij als akkerbouw is. Dus die kunnen dat op bedrijfsniveau rondkrijgen. Is dat dan niet het ideaal, maar misschien een beetje onhaalbaar omdat het kleinschaliger is. Ja, nou biologische dynamische boeren bewijzen dat het kan. Maar het is een heel select gezelschap. Dat is een heel klein deel van de totale biologische sector, die zelf ook al heel klein is. Dus het kan, maar het is moeilijk te realiseren, en vraagt om hele fundamentele keuzes. Als je een gemengd bedrijf kun je je product niet makkelijk aan een breed publiek kwijt omdat je van alles minder verbouwd. In de biologische sector heb je ook grotere ondernemers die veel exporteren naar het buitenland. En dat zijn natuurlijk de akkerbouwers die op heel veel hectares grond hun aardappelen verbouwen en wortels en uien. Die zijn wel in staat om meer af te zetten. Wordt transport ook meegenomen in de doelstellingen van BioNext, want er komt natuurlijk transport bij kijken. Dat is een goeie, transport valt niet onder de wetgeving voor biologische landbouw. In principe zijn daar dus de zelfde regels als de reguliere landbouw, maar we willen ook niet stil staan. Want je hebt natuurlijk die wetgeving maar we willen ook door en daar zijn we ongeduldig in. Als je met heel Europa de wetten verder wilt door ontwikkelen ben je jaren verder maar wij willen dat in Nederland versnellen samen met de boeren en de producenten. Dat willen we doen dmv bovenwettelijke regels. Dus je hebt, we hebben gewoon een langere termijn doelstelling om verder te verduurzamen, en daar hoort ook transport bij. Daar hoort ook efficiëntere manier van werken bij die het milieu nog minder belast of nog energiezuiniger is. Daar gaan we zeker mee verder en dat willen we ook doen via het bekende ecokeurmerk. Want nu heb je het Europese keurmerk dat verplicht is op biologische producten. Het ecokeurmerk kent iedereen nog maar is niet verplicht omdat het Europese keurmerk er is. Via dat ecokeurmerk willen we eigen nog stappen verder zetten. Maar de biologische boer wordt hier dus niet aan gebonden? Want de wetgeving staat daar natuurlijk boven. Biologische boer moet voldoen aan Europese wetgeving, maar als hij wil kan hij ook meedoen aan de verdere verduurzaming die wij nastreven.

Ik heb wat onderwerpen die invloed hebben op de bedrijfsvoering, ik wil straks wat verder ingaan op de overheid en de markt, maar ik heb eerst wat korte vragen over er zijn veel onduidelijkheden over biologische landbouw, ik wil daar nog wat vragen over stellen.

Als ik eerst kijk naar de directe kosten en baten van biologische productie dan is er een duidelijk onderscheid te maken in de opbrengst in kg/ha, doorgaans lager, en de opbrengst in €/kg, die wordt doorgaans per kg. Hangt dat alleen samen met het feit dat de opbrengst per ha lager is dus de producten ook duurder zijn of zijn er ook andere elementen die spelen bij de prijsvorming? Ja, nou om te beginnen is het niet overal in de wereld zo dat de opbrengst lager is met biologisch, dat geldt wel zo op ons klimaat. Ja, ik focus met name op Nederland. Oke dan hebben we het daarover, dan klopt het. De manier van werken is natuurlijk totaal anders. Als je kijkt naar een biologische pluimveehouderij, waar de kippen naar buiten kunnen en biologisch voer krijgen en veel meer ruimte hebben, niet alleen buiten maar ook binnen in de stal. Dit is een totaal andere benadering totaal andere werkwijze en dus hangt er ook een andere prijs aan vast.

Dat zit hem dus niet puur alleen in dat een biologische boer zijn kippen klein ophokt, maar ook in de productiewijze. *Ja dus ook het voer, en als je het hebt over de akkerbouw; ook de manier van werken. Er wordt niet met gif gespoten, maar onkruid wordt mechanisch verwijderd. En dat gebeurt niet meer zoals vroeger met de hand, sommige plekken moet dat wel, maar er zijn ook allemaal slimme mechanische machines ontwikkeld die mechanisch kunnen verwijderen. Dus een biologische boer bedenkt andere oplossingen, werkt op een andere manier en heeft ook een lange termijn visie. Want je kunt zeggen, ook het gebruik van kunstmest is gericht op hoge opbrengsten op de korte termijn. We stampen die gewassen de grond uit en dan heb je snel veel opbrengsten per hectaren. De biologische boer kijkt anders naar die opbrengst, die denkt: dit is mijn kapitaal, en over tien jaar wil ik over tien jaar ook nog dezelfde opbrengst uit deze grond hebben, dus grond moet vruchtbaar blijven. Dus ik ga geen kunstmest strooien om zo snel mogelijk al die voeding uit de bodem te halen maar ik wil juist dat die bodem nog vruchtbaarder wordt voor de lange termijn. Dus die gebruikt organische mest en werkt met wisselteelt, zodat er ook minder kans is op ziektes en plagen op dat stuk grond. Dus je zou kunnen zeggen dat biologische bedrijven niet alleen boeren om principiële redenen maar ook om de productie op lange termijn te handhaven. Ik sprak laatst een biologische akkerbouwer en die zei ook; ik neem nu verlies op een aantal producten, omdat ik weet dat ik daar over een aantal jaren voordeel aan heb. Dus dat is ook een economisch vooruitzicht.*

Biologische boeren maken geen gebruik van chemische gewasbeschermers, wel natuurlijke gewasbeschermers, wat moet ik daarbij voorstellen? *Chemisch syntetische bestrijdingsmiddelen zijn verboden, dat is zegmaar landbouwgif. Maar er zijn natuurlijk andere manieren om je gewassen te beschermen. Ik ben daar geen expert in. Maar inderdaad mechanische onkruidbescherming is daar een van. Denk ook aan de slimme samenwerking met de natuur. Dus een biologische fruitteiler, die zorgt er voor dat ook er heel veel diversiteit op en rond zijn bedrijf is, zodat er een soort natuurlijk evenwicht ontstaat in het ecosysteem. Als daar heel veel vogels rondvliegen die de luizen opeten die op de blaadjes van de appelboom zitten, dan is die teler blij. Dan hoeft hij geen gif te spuiten, want die vogels die zorgen wel voor dat die plaagbeestjes worden opgegeten. Dat is een andere kijk, zo zijn er meer middelen toegestaan. Niet alleen maar de natuurlijke vijanden, maar ook natuurlijke bestrijdingsmiddelen toegestaan. En die staan allemaal netjes op een lijst en kun je bekijken op de website van Skal. Gangbare boeren maken dus wel gebruik van chemische gewasbeschermers, en dat doen ze, zoals u net ook al zei, om een hoge productie te hebben. En minder derving. Ja daar wil ik vooral verder op gaan, in hoeverre drukken misoogsten op de biologische boeren. Vooral direct, korte termijn. Het fluctueert meer, diezelfde akkerbouwer die ik sprak zei ook het ene jaar kan geweldig zijn, dan heb ik een gigantische oogst. Meer dan bij mijn gangbare buurman. Het andere jaar heb je pech, dan is de oogst een stuk lager. En dat moet je kunnen accepteren als je samenwerkt met de natuur, in plaats van dat je elke keer min of meer dezelfde opbrengst kan realiseren met kunstgrepen. Die onzekerheid heeft er natuurlijk toe geleid dat die gewasbeschermers zijn ontwikkeld, om voedselzekerheid te creëren. Maar lijkt het dan niet dat bij een transitie naar biologische landbouw dat er meer onzekerheden zijn wat ook veel invloed heeft op prijs in de markt? Heel onzeker is te sterk uitgedrukt, als je kijkt naar de producten die in de supermarkt liggen, dat zijn stuk voor stuk kwaliteitsproducten. De kwaliteit is nu ook heel anders dan 30-40 jaar geleden, toen die biologische boeren net begonnen en dingen gingen uitvinden. Zo'n boer moet ook geld verdienen, die heeft er een belang bij dat er een geweldig product in de winkel ligt anders wordt het niet gekocht. En er zijn zo'n nu ongeveer 1500 biologische boeren, die prima hun boterham kunnen verdienen. Dus zo onzeker is die branche niet. Zeker met de groeicijfers die we elk jaar zien. Maar die derving die kan er zijn, maar tegelijkertijd heb je ook meer zekerheid, dat je uit dezelfde bodem op de lange duur meer opbrengst hebt. De bodemverarming is wereldwijd een probleem en daarom heeft ook de FAO, het jaar 2015 uitgeroepen tot jaar van de bodem. Want die maken zich daar zorgen om. En een biologische boer draagt zeg maar bij aan de oplossing van het probleem. Er wordt vaak een vergelijking gemaakt dat biologische landbouw traditioneel is, maar dat is dus eigenlijk een misvatting? Dat is een achterhaald beeld, dat klopte waarschijnlijk 30 jaar geleden, kleine boertjes die iets biologisch wilden proberen. Maar als je nu gaat kijken zijn het gewoon zeer innovatieve bedrijven, met grote ondernemers ertussen. Je hebt nog steeds wel die kleine gemengde bedrijfjes, maar er zijn ook grote jongens bij.*

Er zijn veel onderzoeken naar de productie van biologische landbouw, er is ook veel discussie over. Onderzoeken zoals die van Louise Fresco, een belangrijke criticus, maar er zijn ook andere onderzoeken. Volgens onderzoek is de opbrengst van biologische productie 25% lager, maar dat komt vooral door de omschakeling in NL. Dan komt het ongeveer uit op 13% lagere opbrengst. Zijn dat realistische cijfers of is het een vertekend beeld? *Dat verschilt ook heel erg per product. Je kunt dat niet zo over de volle breedte aangeven. Nee want, het zal kloppen wat je noemt, misschien minder in akkerbouw producten. Maar als je kijkt naar wortels is er nauwelijks verschil tussen biologische en gangbaar. Komt dat door de productiewijze of gewoon het product? Het hangt gewoon af van de omstandigheden. Er is dus wel een verschil tussen productiewijze. Wordt dit verschil kleiner op termijn? Die biologische sector is gewoon een hele innovatieve sector. Er worden steeds meer dingen bedacht om die derving tegen te gaan. Want die boeren willen ook helemaal geen derving, die willen mooie producten verkopen. En zo is er, er wordt ook veel gewerkt aan de veredeling van gewassen om ze beter bestand te maken tegen ziektes of tegen ons vochtige klimaat, tegen schimmels.* Ik kan me voorstellen dat gangbare landbouw ook probeert te ontwikkelen en ook bezig met opbrengst op lange termijn. *Dat is een vrij eenzijdige benadering, als je puur bezig bent met zoveel mogelijk opbrengst per vierkante kilometer. Dat is ook waar wij in mening verschillen met Fresco en met Dijkhuizen, de voorzitter van de Wageningen Universiteit. Die eenzijdige focus om zoveel mogelijk te produceren voor de wereld, dat is echt een non-argument. Want tot nu toe is die intensieve sector er ook niet in geslaagd om het wereldvoedselvraagstuk op te lossen, de armoede in de wereld.* Het is dus meer een verdelingsvraagstuk. *Ja het gaat om verdeling, en je moet ook voedsel daar produceren waar het nodig is. Want het is grote nonsens dat wij in de westerse wereld het voedsel moeten produceren voor iedereen die verder in derde wereld landen woont. Dat gebeurt nu ook niet, en dat zal ook niet gaan gebeuren. Je moet zeg maar praten met de nieuwe hoogleraar, ecologische landbouw, dat is Pablo Tittonel, je kent zijn naam heel goed. Die kan daar fantastisch over vertellen dat je zegmaar hele grote opbrengst, winst kunt halen in bijvoorbeeld afrikaanse landen. Dus daar moet het ook gebeuren. Dus wellicht is het fundamenteel verschil dat het denken zoals Fresco en Dijkhuizen en zo zijn er wel meer, dat die vooral denken vanuit de grote pot en daaruit moet verdeeld worden. Er is dus niet een systeem dat de wereld kan voeden, ik denk dat het heel belangrijk is dat we steeds verder en steeds meer duurzaam gaan werken en steeds minder afhankelijk worden van fossiele brandstof voor onze landbouw. Want die kunstmest en die bestrijdingsmiddelen daar zijn allemaal fossiele brandstoffen voor nodig en dat raakt een keer op. Die meneer Tittonell die zegt ook, kunstmest kan over een tijdje niet meer want dan is het fosfaat op. En dan? Dus je moet toe naar andere oplossingen, dat is gewoon onvermijdelijk. De biologische boeren zijn daar allang mee bezig. Ik ze eigenlijk als voorbeeld, dat willen we ook zijn, voor verduurzaming van de hele landbouw. En daarbij zeggen we niet van wat bio doet dat is het beste, maar het is in ieder geval een richting die ook kansrijk is voor de toekomst. Dus biologische landbouw focust zich meer op de plek daar waar het geproduceerd wordt en daar moet het ook geconsumeerd. Is dat een goede stelling? Ja wij leven natuurlijk ook in een Europese markt, we hebben ook import en export. Nederland is ook een handelsland, maar inderdaad korte lijnen en eten wat het seizoen oplevert, dat pas natuurlijk wel bij de uitgangspunten van biologisch. Dus eigenlijk het ideaalbeeld is dat we weer toegaan naar een tijd dat je niet altijd alle groenten kan krijgen in de supermarkt. Nee, want de consument is daarin verwend geraakt en vindt dat gewoon dat er het hele jaar door van dezelfde kwaliteit verkrijgbaar is. Maar die bedenkt niet dat als je midden in de winter tomaten wilt kopen dat die niet hier buiten op het veld kunnen groeien.*

Als we kijken naar Nederland, zie je een lager gemiddelde aan are, namelijk 1800 per bedrijf en bij gangbaar 2600 are. Waar uit zich dat verschil in. *Nou ja je ziet eigenlijk twee trends in landbouw, de schaalvergroting aan de ene kant, in de reguliere landbouw en de opkomst van de biologische en de sterke verduurzaming van de landbouw. Heel veel gangbare boeren staan op dat kruispunt. Van gaan we groter worden, met ons bedrijf om te kunnen overleven, gaan we stoppen of stappen we over op een andere tak van sport namelijk biologisch, want daar kan je nu ook prima je geld meeverdienen. Nee dus die schaalvergroting die gaat maar door. Omdat, misschien chargeer ik, omdat mensen verwachten dat er zo goedkoop mogelijk voedsel overal verkrijgbaar is zitten die leveranciers van dat voedsel in een soort redrace om daar aan te kunnen*

voldoen. Grote hoeveelheden voor zo min mogelijk geld. Het aantal bedrijven in de biologische sector heeft zich flink ontwikkeld, Friesland springt daar vooral uit, maar dan ga je van 19 naar 26, dus wil daar niet teveel op ingaan. Maar de ontwikkeling in de oppervlakte valt wel mee. *Nee dat klopt niet, in de biologische sector speelt ook mee dat er mensen met pensioen gaan dus er stopt wel eens een bedrijf. En er zijn ook grote succesvolle bedrijven die juist hun bedrijf uitbreiden dus kun je hebben dat het totale areaal min of meer stabiel is, maar ook in de biologische landbouw heb je schaalvergroting bij de succesvolle exporteurs in de biologische landbouw. Maar de biologische boeren zullen er altijd voor waken dat ze gaan overproduceren, dat ze niet zomaar meegaan in die race van de schaalvergroting, om de schaalvergroting. Ze zullen dan ook zeker willen weten dat hun product verkocht wordt. Wat BioNext ook wil als ketenorganisatie, dat er ketenafspraken worden gemaakt tussen boeren aan de ene kant en winkels aan de andere kant. Als die schakels moeten zo goed mogelijk met elkaar samenwerken zodat je weet dat die bloemkool op het goede moment in het schap ligt van de winkel. Daar is een betere samenwerking voor nodig, dat kan fluctueren. Skal heeft ook veel cijfers. Dan kom je ook de aantallen boeren tegen die gecertificeerd zijn en het areaal die verzamelen ze.*

Badgley, concludeert dat biologische landbouw beter bestand is tegen groeiomstandigheden zoals droogte, we hebben het nu natuurlijk alleen over Nederland waar de omstandigheden vrij goed zijn. Hij stelt dat biologische landbouw vooral stabiel is naar gelang de omstandigheden, waarin zit dat. *Dat zit hem in de bodem, in de structuur van de bodem. Biologische grond zorgt ervoor dat het water beter wordt vastgehouden. En water kan beter worden opgenomen door die grond. Dat kun je voorstellen als je, een biologische boer rijdt ook met GPS op precies dezelfde paden op zijn akker, want die wil de bodem zo min mogelijk indrukken met die zware machines. Die grond wordt keihard en kan minder goed water vast houden, dus als je grond meer een spons is is dat goed voor de waterhuishouding. En dan kunnen die gewassen dus ook beter overleven, als het een tijdje wat droger is. En ook houden biologische boeren rekening met dat de gewassen zelf goed geschikt zijn voor het klimaat waarin ze werken. Dus er worden, dat heeft te maken met die veredeling waar ik het straks over had. Er wordt goed gekeken naar wat voor land leven we nu, welk klimaat, hoe koud en vochtig is het hier, in welke streek, welke grond, zand of klei. En welke gewassen kunnen daar het beste hun werk doen. Dus wat een rol speelt is de omgeving van de productie, het seizoen waar het in wordt geproduceerd dat zijn zaken waar de biologische landbouw qua productie op lange termijn zich onderscheid van conventionele productie.*

Nou dan hebben we het groene beleid zoals de EU het noemt, die vanaf 2014 ingaat. Ze focussen daarop op drie doelen. Vooral duurzaamheid. Duurzaam hoeft niet perse biologische te zijn, biologisch is een deelmarkt van duurzaam. *Dat is inderdaad goed om te noemen, we zijn nu vaak aan het vergelijken, we willen ook niet pretenderen dat wij alleen maar duurzaam bezig zijn. Er zijn inderdaad heel veel gangbare boeren, die zeer ver zijn met verduurzaming met agrarisch natuurbeheer bijvoorbeeld. Daar zijn ook hele mooie voorbeelden van waar biologisch weer van kan leren. En andersom, er zijn ook hele mooie biologische voorbeelden waar de gangbare sector van kan leren. De hele landbouw moet hier natuurlijk over nadenken. Hoe ga je om met je omgeving, met je natuurlijke habitat. Dus als je het in een spectrum wilt plaatsen, zijn er conventionele boeren die wat duurzamer bezig zijn die staan dichterbij de markt van biologische boeren. Maar het essentiële verschil? In de wisselteelt. Ja precies, de wisselteelt hebben zij niet. Altijd hetzelfde gewas, het middelen gebruik zoals kunstmest. Maar als je het hebt over stimuleren van biodiversiteit. Langs die akkers zie je soms stroken met allerlei verschillende soorten bloemen. Dat ziet er niet alleen prachtig uit, dat is ook gunstig voor alle insecten die er zijn en de bijen die rondvliegen, die hebben het erg moeilijk nu. Dat zijn niet uitsluitend biologische boeren die aan dat soort initiatieven meedoen. Er zijn ook gangbare boeren die zeggen, ik wil wel 8 meter breed paar honderd meter lang bloemen inzaaien. Want ik wil ook iets doen voor het stimuleren van de biodiversiteit.*

De EU focust dus met name wel op duurzaamheid, niet expliciet op biologisch. Komt de EU daarin tekort? *Wat al een mooie erkenning is, is dat biologisch wordt erkend als Green by Nature. Door de manier van werken eigenlijk. Dus voldoen ze al aan een aantal doelstellingen dat de EU heeft met dat nieuwe landbouwbeleid. Dat is heel wezenlijk dat die positie erkend wordt, en boeren*

zich niet verplicht worden om op dat vlak nog extra inspanningen te doen, die ze geld kost. In dat nieuwe landbouwbeleid moet je een percentage van je grond inrichten als natuur. Dat gaat dus ten koste van je productieve grond, maar heel veel biologische boeren voldoen hier al aan. Die hebben al van die akkerranden, die hebben houtwallen, of een stuk grasland, houtwallen. Dus is het mooi dat dat nu door de EU gezien wordt.

Maar dat kan altijd nog beter, we zouden graag zien dat zeg maar al die groene en blauwe diensten, schoon sloten en grondwater dat dat erkent wordt en erkent wordt. En dat daar een vergoeding tegenover staat. Maar wat we zien van het landbouwbeleid is dat subsidie voor de landbouw niet meer uitsluitend gericht is aan steun aan bedrijven om zoveel mogelijk te produceren. Zo was het eigenlijk in de oude situatie, de grote spelers kregen heel veel Europese subsidie. Want die produceerde zoveel. Daar stappen we nu vanaf. Landbouwbeleid moet meer gericht zijn op vergroening, en dat lijkt mij zeer waardevol. Een belangrijk punt dat er ook gewasdiversificatie en rotatie wordt genoemd, dat zijn eigenlijk de kenmerken van biologische landbouw. Het lijkt erop dat de EU dus ook op weg is om de normale landbouw ook in te richten als meer biologisch. Kun je dat stellen? Dat zou prachtig zijn als het zo zouden zeggen, dat de hele landbouw meer biologisch moet worden. Je ziet wel dat de biologische sector als voorbeeld geldt voor sommige dingen, niet voor alles. In sommige dingen blinkt biologisch uit. Dat zie je bijvoorbeeld, dat is nu ook lang aan de gang, als je kijkt naar antibioticum gebruik in de veehouderij. Bij biologisch is dat een noodoplossing, voor als het echt niet anders kan. In de gangbare was dat het gebruik om ook preventief. Dat mag nu niet meer, daar zie je ook dat het middelengebruik in de gangbare landbouw heel sterk is teruggedrongen. Ook vanuit de overheid nu. Met in het achterhoofd dat het ook anders kan. Als je kijkt naar de tweede nota duurzame gewasbescherming van NL voor de komende jaren, zie je dat NL dat er meer gebruik moet worden gemaakt van natuurlijke gewasbescherming, maar er wordt ook expliciet bij gezegd dat ze dit niet vluchtig willen doen om de concurrentiekracht van Nederlandse boeren niet in het geding te brengen. Zijn dit maatregelen waaruit blijkt dat ze nog vrij terughoudend zijn? Dat ze angstig zijn? Ja kijk, alles voor de handel he. Inderdaad het gewasbeschermingsmiddelen gebruik is al heel erg terug gedrongen in de afgelopen jaren. Er wordt veel minder gespoten, maar nog steeds veel te veel. Maar als je kijkt in de kasteelt, daar wordt ook al steeds meer op een natuurlijke manier gewerkt, ook in reguliere landbouw. In een gesloten omgeving, die goed controleerbaar is, hoef je natuurlijk minder gif te spuiten, sowieso. En kun je ook de natuurlijke bestrijders inzetten. In de kassen gebeurt het al, maar ook buiten willen ze meer gif uit de grond en dat is een goede zaak.

Nog een ding in het beleid, als je naar de stijging van het landbouwareaal kijkt, de consumptie is wel gestegen. Maar het doel van landbouwareaal was eerst 10% in 2010 biologische grond, dat is lang niet gehaald, daarna is het omgezet in een groeirichting, dus 5% per jaar. Die wordt ook niet helemaal gehaald, afgelopen jaar is daar zelfs een daling in. In het areaal. Ja. Dat werd verweten aan dat kleine landbouwers hun Skal-registratie niet meer konden betalen door het wegvallen van subsidie. Zou die subsidie weer terug moeten komen? Dat lijkt me een mooie overheidsmaatregel. Dus de kosten die nodig zijn om over te stappen op biologische productie als die gedragen worden door de overheid. Dan laat je als overheid zien, dit vinden wij belangrijk. We willen dat het die kant op gaat. Dat lijkt me een grote belemmering inderdaad omdat het veel kost en veel tijd om om te schakelen. Je hele bedrijfsvoering moet op de kop, en je krijgt te maken met registratiekosten van Skal. Ja en als je niet zo groot bent drukt dat zwaarder.

Ja want Henk Bleker zei in 2011 dat de biologische landbouw een zelfstandige sector was, zoals ook gezegd aan het begin van het interview, is dat realistisch? Want wat u ook zei, de transitie is moeilijk? Kun je dan wel stellen dat het een zelfstandige sector is? De boeren die eenmaal bezig zijn kunnen zich goed redden. Maar het omschakelen is soms een drempel, dat verschilt ook per sector. Een omschakelperiode van twee jaar waar je wel al biologisch werkt maar je producten niet als biologisch mag verkopen. Dus dan heb je ook nog niet de goede prijs die je zou moeten krijgen. Je moet als ondernemer flink investeren voordat je de vruchten plukt van het werken. We hebben er natuurlijk met zijn alle voordeel van dat er zoveel biologische boeren zijn in Nederland ook als je nooit biologische producten koopt is het mooi dat je leefomgeving steeds iets milieuvriendelijker is. Dus de ontwikkeling van biologische landbouw loopt tegen een grote belemmering op als het gaat om die omschakeling? Ja nou het is ook een spel van de markt, als de vraag toeneemt van de consument, is er meer behoefte aan producten dus zullen er ook meer bedrijven zijn die gaan omschakelen. Dat gaat gewoon door. Dat hebben we bij zuivel gezien.

Toen kreeg je campina boerenland, dat werd allemaal biologisch, dat gaat over grote aantallen formules dus kunnen er ook biologische melkveehouders bij. Dus daar is BioNext dus ook mee bezig, niet alleen die wetgeving. Nee we willen ook de vraag blijven stimuleren, want dan heeft die boer de zekerheid dat als hij omschakelt dat die dan ook zijn product biologisch kan afzetten.

Dan kom ik precies bij mijn laatste punt. Unilever en Ahold geven aan op hun websites dat ze erg bezig zijn met het stimuleren van biologische landbouw. Is dat ook te merken? *Nou Albert Heijn heeft natuurlijk heel veel macht, ik weet niet hoeveel winkels ze hebben ik geloof 900. Iedereen doet daar zijn boodschappen, Albert Heijn kan bij wijze van spreken bepalen wat er in Nederland op woensdagavond wordt gegeten. Dus als zij ervoor kiezen om in hun assortiment een product te vervangen door een biologische variant dan heeft dat heel veel impact voor de biologische boeren in Nederland.* Maar nu ligt dat er vaak naast, ze liggen ergens boven en zijn een stukje duurder. Mensen die minder te besteden hebben, net zoals ik als student, worden niet echt gestimuleerd biologisch te kopen. Is daar meer in te bereiken? *Ja dat denk ik zeker. Als je kijkt naar andere landen, ik vind Zwitserland altijd een mooi voorbeeld, in de COOP die hebben een heel groot biologisch assortiment. Dus daar komt het je zeg maar tegemoet, Oostenrijk heb ik hetzelfde gezien dat is zeg maar waar bio het grootst is in Europa. Maar ook bijvoorbeeld de Aldi en de Lidl die hebben een pro-actief beleid om naar een groter aandeel biologisch te gaan in hun assortiment. Maar kort geleden zag je ook dat de Aldi in Nederland flink is gaan adverteren met biologisch. Dus ik denk dat het een kwestie van tijd is. En nu klopt het, het is vaak hoog en niet goed te vinden. Maar als je het nu niet kan vinden, vraag ernaar. Maar de consument is wel lui. Ja maar hij is ook medeverantwoordelijk. Als zo'n filiaalmanager wordt overspoeld met vragen van mensen die zeggen heb je nu nog steeds geen biologische eieren? Dan gaat ie toch eens achter zijn oor krabben, dat moet ik maar eens doen, daar is vraag naar. De AH kan zelf daar nog activer in zijn. Nu vond ik leuk bij de ekotellingen van deze week kwam Hoogvliet als hoogste uit, als winnaar. Zou je niet verwachten want die hebben maar 400 producten in de schappen liggen. Blijkbaar speelt dat daar, vinden mensen dat belangrijk.*

Dan kom ik bij mijn laatste vraag. Wat de discussie heel erg is, wat Louise Fresco ook zegt, is dat biologische landbouw een nichemarkt is, voor mensen die meer te besteden is. Kun je dat nog steeds stellen of is het steeds een belangrijker element? *In andere landen is het al veel minder niche dan hier. Ik heb niet de illussie dat heel NL biologisch gaat eten over 10, 20 of 30 jaar, want er is gewoon een groep van een kwart van de NL bevolking die open staat voor de uitgangspunten van biologische productie. Er zit nog heel veel groeipotentieel, als we een kwart hebben straks ben ik heel tevreden. Het zal blijven gaan over zeg maar hoogopgeleiden en mensen die denken hoe het straks verder moet. Maar omdat de biologische sector er is, dat het niveau van de onderkant van de voedselproductie steeds verder wordt opgekrikt. Kijk naar beterleven keurmerk, van 1 ster gaat het naar 2 naar 3 sterren naar biologisch. En nu hebben volgens mij de AH, om te besluten om vlees met 1 ster van de dierenbescherming te verkopen. Dus omdat bio er is, zie je het hele spectrum. Dan moet de consument dus wel mee. Die heeft geen keus meer. Een manager van de Lidl sprak een keer op ons congres. Als je het gewoon verkoopt, dan wordt het gewoon verkocht. Plus verkoopt alleen maar eieren van producten die buiten lopen. Dat is zegmaar een fundamentele keuze geweest in hun bedrijf. Dus koop je alleen eieren van kippen die alleen buiten lopen. Ik vind dat je, misschien is biologisch niet heel groot, maar door dit soort keuzes kan het toch wel hard gaan. Ik vind een niche niet meer passen bij een sector die 1 miljard omzet en bijna 1,5 miljard exporteert. Als je kijkt, een leuke vergelijking die ik laatst hoorde. Als je kijkt naar de omzet van Unilever, die noemde je straks ook, in de Benelux met alle A-merken samen, Knor, Heinz noem maar op. Die hebben samen in de Benelux een net zo grote omzet als biologisch in de Benelux. Dan mag jij de vraag beantwoorden of biologisch een niche is.*

Bedankt voor het interview!

Transcriptie Bioboer 1

Het is 15 november, half 5 alweer. Ik moet officieel ook nog, geeft u toestemming om het interview op te nemen? *Ja*. Het is alleen voor ander gebruik, en mocht het voor ander gebruik gebruikt worden zal ik dat altijd communiceren.

Eerst ter inleiding, ik doe mijn scriptie over de positie van biologische landbouw. Met name gericht op de akkerbouw, de voedsellandbouw. Maar ook de combinatie met veeteelt. Ter inleiding, uw bedrijf bestaat uit veeteelt en akkerbouw, en wat voor grootte hebben we het dan over? *Je praat over ongeveer 50 melkkoeien, 500 biologische vleesvarkens en akkerbouw varieert. Ondertussen is dat helemaal teruggezakt naar 1,5 hectare. En wat losse groentes.* U zegt teruggezakt, het was hoger? *Ja*. Hoeveel? *Ik had een kleine 5 hectare.* En wat is de reden van.. *het sterk groeiende aanbod van andere streekproductaanbieders, zorgboeren die piepertjes gaan verbouwen. Dat al dan niet biologisch op de markt zetten. Van die abonnement verkopers die nu bio gaan verkopen. Je kan over het algemeen de trend zien, sinds ik hier 15 jaar geleden mee begonnen ben, zijn heel veel boeren nevenactiviteiten gaan zoeken. Ze zoeken neveninkomsten, omdat het gewoon slecht gaat met de gangbare opbrengsten.* U bent sinds de eeuwwisseling overgestapt op biologische landbouw? *1997, de grond, aardappels dus.* Dat duurt dus een paar jaar? *Ja, die tijd duurde dat nog ongeveer een jaar. Eerst een jaar gangbaar, tijdens de omschakeling en daarna was het bio.* Was het in die tijd ook meer akkerbouw in het bedrijf. *Ja een veel groter deel, toen had ik veel meer grond. Huurde ik her en der grond, toen had ik ongeveer 25ha akkerbouw. Graan, mais, aardappels.* Sinds de overstap is dat minder geworden. *Nah, ik ben huurgrond kwijt geraakt, want grond is een heel schaars goed in deze omgeving. Overal in Nederland eigenlijk, maar in deze omgeving heel specifiek.* Omdat het vrij stedelijk is. *Ja, stedengroei, is een van de oorzaken. [onderbreking] verder zijn er boeren verdwenen, maar dan praat je vooral over kleine varkens en kippenboeren. De bestaande koeienboeren zijn wel wat gegroeid.* Uw akkerbouw is natuurlijk ook biologisch, kunt u dan spreken van een biologisch dynamisch bedrijf? *Nee, geen antroposofische achtergrond.* Maar omdat het wel biologisch is, u bemest het wel met mest uit de eigen veeteelt? *Ja, voor een deel wel, ik mag volgens de Skalrichtlijnen, zowel mijn biologische varkensmest als ook mijn gangbare koeienmest gebruiken. Mijn koeien zijn namelijk niet biologisch. Gewoon omdat ik te intensief ben om biologisch te worden, dat is sowieso, daarom denk ik dat heel veel boeren de komende jaren gaan terugschakelen. Biologische melkveehouders.* Met name veeteelt heeft het dus zwaar. *Ja met name de veeteelt, vanwege vervoerskosten, en biologische melkveehouderij heeft het met name zwaar omdat de melkprijs te laag is.*

Dus uw akkerbouw is wel biologisch, maar hoe zou u biologische voedsellandbouw willen definiëren? Wat is het verschil met gangbare?

Ja, wat er altijd verteld wordt. Wij doen het zonder chemische middelen. Daar is natuurlijk veel meer over te zeggen. Wij werken ook niet met genetisch gemanipuleerde zaden zeg maar. Bovenal hebben wij een heel andere kijk op ecologie. De voeding van de boeren. Uit zich dat in de gewasrotatie? De rotatie, de bemesting is ook heel belangrijk. Organische stoffen in de grond, bodemleven met name.

Soms is er geen sprake van specialisatie, en dat boeren zich daardoor niet kunnen richten op een enkele vorm van landbouw. Geldt dat ook voor u? Mijn akkerbouw neemt af omdat ik daar geen tijd voor heb, of puur economische redenen? *Als je de geschiedenis kijkt naar de Nederlandse akkerbouw in zijn algemeenheid dan is bijna nagenoeg gespecialiseerd. Dan heb je wel wat meningen, maar dat vooral in bijvoorbeeld veeteelt. Maar bijna alles is gespecialiseerd, sinds de oorlog. Dus ik weet niet waar je dat vandaan hebt dat bijna alles gemengd is.* Nou ik bedoel niet gemengd, maar dat is het commentaar op gemengde bedrijven. *Ah zo, nou weet je, ik heb hier heel veel excursies gehad van mensen die komen voor het gemengde bedrijf. Dus duurzaam, zoveel veehouderij als akkerbouw, je wisselt mest uit. En je restproduct weer met vee, enzovoorts. Je moet wel bedenken dat eigenlijk heel Nederland is gemengd, maar niet op 1 bedrijf, maar op meerdere. Dus elke melkveehouder heeft een overeenkomst met een akkerbouwer om mest te brengen. Niet regelrecht, maar bietenpeul komt weer uit de akkerbouw,*

stro, graan. Dus wat is gemengd? Dat is de vraag. Als ik mijn grond ergens op de veluwe doe, wat ik eerst deed. Is dat mijn grond, ik breng mijn mest daar naartoe, en haal mijn producten weer terug. Maar wat is het verschil in vredesnaam als ik daarbij bij een boer in diezelfde omgeving mijn mest ga brengen en ik koop een andere boer aan de andere kant zijn product weer terug. Wat is het verschil, de economische dynamiek wordt kapot gemaakt door duurzaamheidsdenken van onze overheid. Want die denken dat alles op dezelfde bedrijven moet. Maar ze zien niet dat als je gemengd bedrijf hebt, dan praat je over een omvang. En melkvee, bijvoorbeeld koeien kun je op 40ha 100 koeien houden. Ga je het gemengd doen, moet je wel 100ha hebben. Dat is praktisch gewoon niet mogelijk, die kun je niet bemachtigen. En dan ga je weer grond huren elders. Wat is dan het voordeel van het gemengd zijn.

Bij biologische landbouw wordt ook veel gesproken van gesloten kringloop, maar dat hoeft niet op het zelfde bedrijf te zijn. *Precies, Skal is daar heel erg nuchter in. Kringloop is gesloten zodra de biologische mest bij de biologische boer terecht komt. En het is natuurlijk vanzelfsprekend dat jij ook weer biologisch voer aankoopt. Het hoeft niet van precies dezelfde boer te zijn. Is dan juist die samenwerking net zo goed bij gangbaar als bij biologisch? Of is gangbaar meer georiënteerd op de internationale prijzen in de markt, en biologisch wat lokaler. Ja, ik weet niet, ik denk transport maakt het duurder. Dus iedereen zal zijn best doen om het uit de buurt te halen. Ja en het is misschien efficiënter qua financiën, qua transport om de agrarische wereld daar vrij in te laten. En niet vanuit overheid daar heel erg. Ja ik gruw van het overheidsdenken die een mening over hebt, hoe. Die melk quota gaat eraf, dan willen ze gaan controleren of. Dat is vreselijke flauwekul, hebben ze niet over nagedacht. En dat is, het dient geen doel. Het dient geen milieudoel. Waar komt dat dan uit voort? Nou uit het denken dat als je die grond koppelt aan melk die boer geen mestoverschotten creëert. Hij kan zijn mest kwijt op zijn eigen grond. En wat de afgelopen decennia natuurlijk vaak was overschotten. Nou die overschotten zijn niet gebleken want die zijn allemaal netjes weggewerkt, maar je bent afhankelijk van een stukje export van de mest. Na goed nu hebben ze de mest weer met 5% aangescherpt dus komt er vanzelf meer. Mest is een prachtig product, bio boer die geen kunstmest gebruiken mag is mest een heel ander item. Mest wordt als iets vies gezien, maar je hebt het nodig. Is mestgebruik stukken goedkoper dan kunstmest? Ja, voor bioboeren ligt eraan natuurlijk, want biomest is schaars. Dus de schaarste in de markt stimuleert het feit om natuurlijke mest te gebruiken. Is dat geen belemmering? Voor mij uiteraard niet, ik heb biologische mest en gangbare mest die ik mag gebruiken. Maar kost alleen geld, en dat hoop ik weer terug te verdienen met bij biogewassen, hoewel 1,5 ha... Dan kom je ook meer in de ideële hoek. Ik vind het belangrijk om te bewijzen dat je met heel weinig mest ook een redelijke opbrengst kunt krijgen op een creatieve manier, en dat de biologische manier ook heel goed kan. En in hoeverre, ik sprak met boeren dat de opbrengst per jaar heel erg kan verschillen, door ziekten en misoogsten. Merkt u dat ook? Ja, correct, fytoftora de bekendste aardappelziekten, fytoftora bepaalt 8 van de 10 jaar het einde van de groei van de aardappel. Soms is dat wat eerder, soms later. Maar 8 van de 10 jaar wordt het bepaalt door de fytoftora. Betekend dat 8 van de 10 jaar het gewas sterft wat vroegtijdiger af. En dan hebben we het over augustus en juni. Juni op zijn vroegst is al een ramp. Dan praat je over ongeveer 40% van de mogelijke opbrengst haalt. Ja. U hoeft niet, het is niet uw enige opbrengsbron. Is dat een voordeel van gemengd? Of is dat gewoon het risico van biologische bedrijven dat ze soms wat slechter draaien en wat beter, dus dat ze meer naar de lange termijn kijken. Klopt zo moet je dat zien, dat is het probleem he, als een biologisch bedrijf 10 jaar draait en je hebt maar 1 tak, dan is het gemiddelde over die 10 jaar misschien redelijk, maar daarbij heb je jaren waar je heel veel verdient en jaren dat je veel tekort komt. Maar dat is wel een andere vorm van ondernemen dan, dat je gangbare landbouw waar elk jaar weet, nou dat ben ik niet met je eens, gangbare landbouw is vrij onzeker ook. De akkerbouwers hebben toch jaren gehad dat ze geen ene moer verdienden. Dat een kilo aardappelen een dubbeltje was, dat ze niks verdienden. Nou is dat dan een paar jaar goed, vanwege de vermeende schaarste van graan en andere producten. Of je hebt elders in de wereld droogte bij wijze van spreken. Dan verdien je wat. Gangbare landbouwers gaan dus op een andere manier om met de bodem, zie je dan ook op een gegeven moment dat de opbrengst, als meerdere jaren dezelfde producten telen, de opbrengst daalt? Dat dat ook een belangrijke invloed is. Ja je kunt natuurlijk wel generaliseren, de ene gewas is veel ziektegevoeliger dan ander wat minder. Gras bijvoorbeeld is niet zo ziektegevoelig. Aardappel, speelt ziekte daar een belangrijke rol, door de afvlakking van die ziekte door*

gewasbeschermers? Bij bio minder? *Nou dat is heel interessant eigenlijk, biologisch zijn ze bezig gewassen te ontwikkelen die fytoftora bestendig zijn. In theorie zou je dezelfde opbrengst kunnen halen als de gangbare boeren, hoewel de bemesting iets minder. Maar je kunt risico's uitsluiten, stel je voor dat dat de enige ziekte is en de rest valt allemaal mee. Dan beloof ik je, dat de biologische landbouw geen cent meer verdient aan de aardappels. Het wordt te makkelijk om dan biologische aardappels te telen. Gangbaar is dat ook zo. Elke vooruitgang in de agrarische revolutie, de kunstmest en beschermingsmiddelen hebben een agrarische crisis teweeg gebracht kun je wel zeggen 1819, 1920. **Overproductie vanwege meer controle over de hoeveelheid oogst.** Dus eigenlijk is dat helemaal niet perse een goede ontwikkeling. Jawel, dan kom je natuurlijk op een heel ander vlak, het is een etisch goede ontwikkeling dat je gebruik maakt van de zegeningen van bepaalde technische kennis, noem maar op. Alleen het is de verrekte slechtheid en de hebberigheid van de mensen die ervoor zorgen dat ze het kapot maken. Die zien dat het goed werkt en dan maximaal profiteren. Maar biologische boeren zijn op een andere manier bezig met de grond, dus die willen dat niet perse maximaal hoeveelheid uit de grond halen. Het was mijn droom toen ik in de jaren 90 biologisch werd dat het een andere sector als de gangbare sector was. Ander soort mensen. Biologische boeren, op een aantal na die het niet gaan overleven, net zo keihard en net zo hebberig en graaierig als iedereen. Ze moeten gewoon geld verdienen en overleven. Exact. Ik ben zelf ook van mening veranderd, ik moet de bank terug betalen, een inkomen voor mijn gezin betalen. Dat is nummertje 1 geworden. Als je jong bent kun je idealen hebben, maar de wereld is gewoon bikkelhard, je moet vechten om staande te blijven. De biologische landbouw bestond uit de jaren 90 uit idealisten. Van die idealisten is er bijna geen een meer over. Wat daar kun je niet van leven. Wat je nu over hebt zijn de grote verwerkers, FIOM, die vlees verwerkt, varkens en koeien. AgriCo die grootschalig de bioaardappelen verwerkt, het zijn bikkelharde jongens, en ze moeten. Daar geldt dus ook nog steeds; meer voor minder. Ja het is een rare wereld, ze hebben ook geen keus. Want van idealisme kun je niet bestaan. En als boer die er aan levert die is precies zo. Maar het probleem zit dus veel dieper, de maximale vraag er moet veel geconsumeerd worden. Ja. Dat verplicht de boeren om er in mee te gaan want ze hebben geen keus. Je ziet het nu toch ook met de economische crisis, de enigste manier om er uit te komen is door meer te gaan kopen, maar jongen dat is niet zo heel duurzaam! Dat is slecht voor het milieu. Je gaat dingen maken die je over een half jaar weer weggooit. Dan is er wel weer wat nieuws, dat is toch bizar, daar kun je toch niet mee doorgaan. Maar je hoort ook wel dat in tijden van crisis er meer wordt nagedacht over wat echt goed is, het consumentenvertrouwen daalt, bepaalde producten weer terug komt. Maar als dat vertrouwen terug komt wordt die vraag hersteld, dan staan de boeren weer onder druk om maximaal te produceren. Ja en dat zal blijven ook, het enige is bij supermarkten de angst dat producten niet altijd voorradig zijn. Ze willen het toch hebben, een beetje zekerheid in bouwen en boeren proberen te binden.*

Wat voor rol speelt de overheid daarin, om de normale landbouw iets duurzamer te maken? Zoals verplichte gewasrotatie, is dat aan de overheid? *Dat is zeker niet aan de overheid, we hebben het over een overheid die mondiaal afspraken maakt over vrije handel, dus onze concurrenten komen over de hele wereld. En dan zou het toch raar wezen als wij tegen andere voorwaarden moeten produceren als aan de mensen aan wie wij blootgesteld worden. Dan heb je het over grote producenten over de hele wereld, over de hele wereld maakt niet uit, die andere voorwaarden hebben. Ja en andere valuta, andere arbeiderssetos andere milieu-etos, noem maar op. Dan kun je toch niet verwachten dat wij blijven bestaan, zowel gangbaar als biologisch, dat wij blijven bestaan als we tegen voorwaarden moeten produceren wat ons meer geld kost dan een andere. Dus de overheid is niet in staat om bijvoorbeeld, er moet rekening gehouden worden met de bodem, in bepaalde vorm wordt die geslecht door bestrijdingsmiddelen. Maar de overheid kan dus maar een kleine rol spelen omdat de concurrentiepositie van het land anders in het geding is. Nou ja, wil je boeren overhouden moet je anders kijken. En van de linkse partijen snap ik het ook niet, met hun grote waffel over milieu, terwijl als het over vrije handel gaat dan hoor je ze niet. Ik bedoel de globalisering is niet zo goed hoor, voor ons, er wordt wel gezegd dat het geweldig is. Maar de andere kant ervan is dat je over de hele wereld dezelfde milieu-ethiek moet hebben als. Het is een keihard gegeven. Het ideale is dat biologische landbouw ook meer gericht is op de streek op het lokale, wat u ook probeert met uw gewassen, alleen op het lokale verkopen. Wat vind jij lokaal? Regio Utrecht, dezelfde groeiomstandigheden, zelfde te besteden. Hoe wil jij die*

boer zijn geld laten verdienen? Dat vraag ik me inderdaad af, hoe doet u dat? Daar hebben wij aardigheid in ja, op de eerste plaats moet je daar niet zoveel bij voorstellen, het is hobby, de manier om er geld van te maken is om een imago op te bouwen met streekproducten, en vervolgens mensen binnen te lokken die bijvoorbeeld gaan koken. En daar verdien je geld mee, niet het product op zichzelf. Het gaat dus meer om het feit dat er een bepaald kaartje op hangt over de manier van productie en dat spreekt sommige mensen, ook ideologisch aan. Maar het is dus eigenlijk ook heel commercieel. Ja die producten verkopen moet je niet zoveel voor rekenen. Ik wil dat ze hier komen koken, daar kun je meer geld aan verdienen, dan dat ze een zak piepers kopen. Waarom? Om de simpele redenen dat we geen toegang hebben tot de supermarkt, alleen tot de natuurwinkels en dat soort zaken. Het is gewoon bewezen dat het heel efficiënt is om als biologische akkerbouwer uit de Flevopolder met vrachtwagens tegelijk je aardappels laten halen door een AgriCo, BioSelect, en dat centraal te laten verpakken en naar een distributiecentrum van AH te laten brengen. Als eenling boer, kan ik plaatselijk verkopen, en dat breng ik naar een landwinkel, maar dat is een klein percentage per week. Als hobby, daar kan ik niet van leven. Je komt op hetzelfde verhaal terecht als hoe dat ze ooit begonnen, met idealisme en goede wil maar je hebt de grootschalige infrastructuur nodig om dat te verkopen. En mensen willen best wat meer betalen, dat blijkt gewoon, maar dat moet niet de pan uitrijzen. Onze knoflookboer, hier op het erf, knoflook is een speciaal product, mensen rijden door het hele land om hier een onsje te kopen. Die man flikkert het om 2,30euro per ons, 23euro per kilo!

Biologische markt blijft dus, volgens bepaalde wetenschappers, een nichemarkt, een kleine markt. Het blijft voor mensen die bereid zijn meer te betalen en dat kaartje dat eraan hangt waar de productiewijze de waarde bepaalt. Het is in die ogen niet een vervanger van de gangbare productie. *Naja, een zekere verduurzaming zie je wel, gangbare landbouw wordt steeds meer blootgesteld aan duurzame eisen. Daar zal de overheid niet zo ver mee kunnen gaan, omdat de concurrentiepositie van NL boeren dan slecht wordt. Schaalvergroting is de enige oplossing. En de overheid is daar debet aan, de overheid is tegen megabedrijven maar het is het enigste antwoord wat bedrijven nog hebben. Ze staan gegeven moment op een kruispunt van schaalvergroten, stoppen of.. ja je kunt ook in de nevenactiviteiten gaan, dat hebben wij aan. Ik moet er niet aan denken om zo'n grootschalig bedrijf te hebben dat staat mij niet aan. Maar nuchter, zakelijk beredenerend zal je dat moeten misschien. Nederland is bijvoorbeeld wel bezig met het verminderen van toegestane gewasbeschermingsmiddelen, dat hangt dus allemaal samen met de concurrentiepositie. Ja, Nederland is een belangrijk exportland, als je dat wilt houden zal je daar rekening mee moeten houden.*

Als we kijken naar de doelstelling van de biologische landbouw, eerst 2010, 10% van de grond moet biologisch zijn, dat is nu 2,3% volgens mij. *Heb het pas nog een keer gelezen viel mij enorm tegen ja. Daarna hebben ze het omgezet in een groeidoelstelling van 5%, ook die doelstelling lijkt onhaalbaar. Komt dit voort uit het wegvallen van subsidieregelingen. Er zijn wel kleine regelingen geweest, in de jaren 90 wel voor omschakelen, door wegvallen van inkomsten, een omschakelsubsidie. Tot vorig jaar hadden we een subsidie hadden we de controlekosten van Skal werden vergoed tot 630euro. Ja vooral kleine biologische bedrijven hadden daar last van. Ja grote betalen naar verhouding een veel lager bedrag. Niet proportioneel dus. Naja dat is logisch, of je nu een groot of een klein bedrijf inspecteert, per dier of are gaat dat niet omhoog. Maar die subsidieregelingen is dat een aanzienlijk deel? Nee dat was geen punt om over te stappen, je pakt dat mee, meer niet. Maar daar doe je het niet voor.*

Hoe ziet u de toekomst van biologische gewassen in NL. *Ehm, biologische gewassen gaan natuurlijk voor.... [opname apparatuur viel uit]*

Aantekeningen laatste deel:

- kleine groei per jaar*
- zwaar onder druk van verduurzaming gangbare landbouw*

Transcriptie bioboer 2, 12 november 2013, 13u

Vooral voor mijn eigen gebruik neem ik het interview op. Ik moet nog even opnemen dat u daarmee akkoord gaat. *Ja prima. Ter introductie, hoe lang verbouwd u al biologische gewassen? 2002, zijn we omgeschakeld, hebben we de eerste percelen omgeschakeld, 2004 was het eerste jaar dat we biologisch gingen bouwen. Want het omschakelen kost dus ook tijd. Eerste jaar een beetje, je schakelt niet alles in 1 keer om, in je bouwplan. Anders kost het teveel investering? Nah, het is net hoe je met je gewassen uitkomt, bieten aanmelden voor omschakelen en dan tarwe. En dan ben je voor het eerste jaar bio zeg maar. Daarvoor waren jullie ook gewoon een akkerbouwbedrijf? Ja, gewoon gangbaar. Vanaf 1983, en daarvoor in Zeeland. Ik ga daar inderdaad straks nog wat verder op in, maar eerst even een verdere introductie. Hoe groot is uw areaal ongeveer. 90 hectare ongeveer, en in samenwerking met de buurman 70 huurland erbij. En de buurman is dus ook een, ja die heeft zelf ook nog 90. Wat voor soort gewassen zijn dat voornamelijk? Aardappels, uien, wortels, bonen, erwten, graan, roeibieten, pompoenen, spinazie hebben we ook nog geteeld, doen we nu niet meer. Dat is ook een kenmerk van biologische landbouw dat er meer wordt gewisseld in de gewassen, ja rotatie, heeft u wel ongeveer dezelfde afzet per jaar, dat u wisselt per gebied? Ja het is elk jaar hetzelfde areaal, anders kom je in je rotatie niet uit.*

Hoe zou u biologisch willen definiëren, u bent er natuurlijk veel meer mee bezig geweest, sinds de omschakeling natuurlijk ook. Hoe definieer je biologisch ten opzichte van gewoon gangbare landbouw? *Ten opzichte van gangbaar vind ik een verkeerd uitgangspunt, want we moeten niet de hele tijd die tegenstelling benadrukken. U heeft natuurlijk wel een Skalregistratie, wat zijn voorwaarden die het kenmerk biologisch geven aan dat bedrijf. Geen gebruik van kunstmest bijvoorbeeld, organische meststoffen, natuurlijke hulpbronnen. En daarmee, ik las vanochtend nog een stukje, we zijn gewend de planten te bemesten terwijl de bodem zouden moet voeden, dat is biologisch. Je bemest de bodem en vanuit de bodem komen stikstoffen naar boven die voeden de plant, dat is een biologisch proces. Het gaat dus een beetje om de beredenering, bodem of plant. De bemesting is allemaal op een natuurlijke wijze, en daarnaast gebruik je allemaal natuurlijke hulpbronnen in de zin van. Je mag, chemische gewasbeschermers mag niet, maar die van biologische oorsprong zijn mag wel, die hebben aantal hulpstoffen die zeker kunnen helpen. Dus biologische landbouw focust zich dus meer op het functioneren van de grond, de gezondheid van de bodem. Ja het ecosysteem eigenlijk. En gangbaar houdt meer rekening met de productie die daar uit voort komt, om die zo hoog mogelijk te laten zijn. De meest, nou ik denk dat ze zich meer bezig houden met de meest efficiënte manier van zoveel mogelijk produceren ja. En wij proberen ook natuurlijk op onze manier zoveel mogelijk te produceren, ik bedoel ik moet ook gewoon mijn geld verdienen. Ja uiteraard. Maar dat gebeurt op een andere manier.*

De FAO zegt dat biologische bedrijven vooral economisch rendabeler zijn, op termijn. Maar toch is de productie per hectare lager. Waarin zit dat verschil dan dat biologische bedrijven, ik weet niet of dat voor jou ook geldt, maar meer opleveren? *Het is moeilijk te zeggen, het is nog steeds een beetje. In Europa is het nog klein beetje een schaarstemarkt en de keten is veel gezonder. Er zitten veel minder, de keten is veel kleiner, goed georganiseerd. En vanuit vroeger uit redelijk informeel opgebouwd, niet meer heel anoniem. Natuurlijk zijn er wel grote mensen die er in stappen, maar ik ken al mijn handelaren bij naam en alle burens die aan die handelaren geven bij naam. En als een iemand de prijs loopt de verkloten voor de rest, dan weet iedereen wie dat is. Komt dat doordat de markt in Europa zo klein is, of komt dat je vooral lokaler gericht bent. Nou ik ben niet zozeer lokaal gericht, maar de handel is wel heel anders georganiseerd. Wat je net al zei, jullie gebruiken geen kunstmest maar wel natuurlijke producten om te mesten. Is dat duurder kost dat meer geld? Ja eerst niet, we ga nu naar een gesloten keten toe. Nederland was een mestoverschot dus je kon gewoon heel veel mest krijgen voor geld toe en nu moeten we eigenlijk betalen voor. Sinds enkele jaren proberen we de kringloop voor biomest gesloten te houden. Dus vroeger mochten we gewoon mest gebruiken, je moest wel natuurlijke mest gebruiken maar het hoefde niet van een biologische melkveehouder te zijn. Dus nu willen ze de*

kringloop gesloten houden, dat doen ze in stappen. We zaten eerst op 40%, toen 50% en toen 60% wat we biologisch aan moeten voeren. Ja het doel is volgens mij 90% wat de EU zegt op de lange termijn, ja klopt we gaan er steeds verder naartoe. En vroeger kostte het geen geld toen we op 30% zaten, maar nu is er eigenlijk een klein tekort aan biologische mest aan het ontstaan. Niet echt een tekort, maar vooral de concentratie van melkveehouders. Flevoland is de allergrootste bioprovincie van Nederland. In de akkerbouw, vooral in de omzet, maar dat komt omdat de omzet in biologische akkerbouw vrij hoog is. Maar de melkveehouderij zit allemaal in Overijssel en in Brabant georganiseerd. Dus de mest moet allemaal naar hier komen, dus dat kost heel veel transportkosten en dat is het vooral, dat het heel duur maakt om meststoffen te kopen. Is daar een reden voor waarom in Flevoland veel..? de grondsoort. [onderbreking] Klei die in de bodem zit, ja dit is de perfecte grond op aardappels uien en groenten op te kweken, dat maakt het vooral dat hier de opbrengst. Niet negatief bedoelt, maar op marginale gronden waar alles groeit, gras groeit overal. Dus op zand kan je veel beter gras verbouwen, en hier groenten. Als je dus zegt de gesloten kringloop de meststoffen moeten uit de biologische veeteelt komen, je hebt biologisch dynamisch bedrijven die dat in 1 hebben. Is dat een ideaal, hoe kijk jij daar tegen aan. Dus dat zou betekenen dat je zelf koeien moet gaan, nee dat vind ik niet een ideaal. Ik bedoel, dat vind ik een middeleeuwse gedachtegoed, ik vind dat we moeten in de professionele biologische sector, daar is gewoon iedereen is gespecialiseerd in zijn eigen ding ik bedoel. Hoe ver ga je dat doorvoeren, want in een ideale bedrijf bakken ze ook hun eigen brood. Dan moet je eigenlijk alles zelf doen, dan moet je je eigen smid hebben. Maar bij ons is dat eigenlijk niet meer van toepassing, je kan niet je eigen smartphone in elkaar zetten. Nee precies, dus het gaat wel om goede samenwerking met veehouderijen, ja eigenlijk wel ja, maar het hoeft niet allemaal op 1 bedrijf te gebeuren. Om dat na te streven, ik vind dat er een andere manier is om biologisch professioneel te produceren. Je ziet vaak ook dat die biologisch-dynamisch bedrijven vaak ook best wel kleine bedrijven zijn omdat ze moeten variëren in hun in verschillende vormen van productie.

Wat is het gemiddelde qua hectare in de markt? Hier in Flevoland ben ik nog de mooie middenmoot. Bedoel je dan met biologische landbouw? Ja, biologisch. Overhaupt ben ik groter, qua hectare ben ik iets bovengemiddeld. De meeste zijn gewoon 1 blok, dat is 55 hectare. Samen met de buurman? Nee, nee, eerst hadden we 55, en nu 34 er bij, dan zit je op 90. Van oorsprong hadden we allemaal 1 kavel, dat is 55, maar de omzet op die 90 ligt ook veel hoger, gemiddeld dan op de gangbaar gemiddeld 55. De omzet per hectare is hoger, en dan heb je al gauw een intensiever bedrijf. Loopt hier ook meer arbeid rond dan op een ander bedrijf. Hoe komt het dan dat die omzet per hectare hoog is? Je teelt veel meer diverse gewassen, veel meer mogelijkheid om andere gewassen te tellen. Erwtten, bonen. Een gangbare akkerbouwer heeft de helft graan, en daar zit bijna geen rek in, een stukje aardappel, stukje ui, stukje bieten, dan is dat het. Wij hebben 8 gewassen met allemaal gelijke grootte en dat roteert door. En daarnaast heb je ook, daardoor heb je al meer werk, en spuiten, chemische gewasmiddelen, ik zeg niet dat het heel makkelijk is maar dat heeft een hele hoge capaciteit. En schoffelen, echelle, daar zitten heel veel manuren in.

Als je kijkt naar 1 product, bijvoorbeeld een kilo aardappels. Waarin verschilt de kostprijs, in de biologische landbouw ten opzichte van gangbare landbouw? Zit dat alleen in de gewasbeschermers, die je niet hebt? Je hebt sowieso een lagere opbrengst (ha), je opbrengst spreiding is ook veel groter. Het ene jaar, een gangbare boer, dat zei ik pas geleden tegen Jasper. Je kan, een gangbare boer, ook wel een negatief of een positief jaar hebben, maar dan moet je dat zien met de normaalverdeling om de gemiddelde productie is zegmaar +10% en -10%, in de biolandbouw is die spreiding veel groter. Die bevindt zich van -60 tot +60%. De gemiddelde opbrengst ligt nu nog onder 33 ton, maar ik jaren van 50 gehad en jaren van 15. Dat is dus een vorm van onzekerheid? Ja een vorm van onzekerheid, dat moet ook, zoals alles in de wereld, prijsinstrumenten, je risico's moeten ook afgedekt worden. En je hebt ook een relatief hoger saldo nodig om dat risico af te kunnen dekken natuurlijk, anders kun je geen twee slechte jaren overbruggen. Dus zo'n onzekerheid kan wel een belemmering zijn voor boeren om biologisch te gaan boeren. Is dat toen u overwoog in 2002 om te schakelen, en uiteindelijk in 2004 biologisch te produceren, speelde dat een belangrijke rol? Die onzekerheid die er aan kwam. Ja op zich wel, maar je kunt het ook zien als een uitdaging, je kunt het zien als onzekerheid maar

ook als uitdaging. Maakt het nooit saai. Is dat in Nederland zo extreem die verschillen in oogsten? Ja met bio kan dat echt wel extreem zijn. En dat zit hem dus vooral in het niet gebruiken van gewasbeschermers. Ja dat zit nu nog, en dan noem je ook aardappels, nu hebben we nog fytoftora, en binnen een paar jaar met de ontwikkeling van resistente gewassen gaan we ook naar die -10, + 10%. En het gemiddelde zal dan ook naar een veel hoger niveau getild worden. Precies, want de landbouw ontwikkeld zich ook. Ja want je teelt nu zolang je fytoftora krijgt, en dat kan in juni zijn, maar dat kan ook eind augustus zijn. En in juni heb je 10 ton, en in augustus heb je 50 ton.

Waarschijnlijk ken je de nieuwe wageningse professor, Pablo Tittonell, die gaat hier ook heel erg op in. De biologisch landbouw moet juist meer geld krijgen om te intensiveren, en dan minder onzekerheden krijgen en meer productie hebben. Moet biologische landbouw dan nog een inhaalslag leveren, is dat nodig? *Nee helemaal niet, we moeten wel een inhaalslag leveren, die resistente gewassen maar dat is het kip of ei verhaal dat komt pas nadat er heel veel biologische akkerbouwers zijn. Je ziet de markt, dat zaad bedrijven nu allemaal in de gaten van de markt springen, omdat de markt een interessante groeimarkt is. De consumentenbestedingen zijn verdubbeld afgelopen jaren, ja en daardoor wordt in de primaire sector meer verdient, dus die gaan ook vragen naar, ik bedoel voor 5 boeren resistent uienzaad ontwikkelen heeft geen zin. Maar 50 boeren of een Europese markt van 400 boeren dat is opeens weer interessanter. Ja geld moet krijgen, ik vind dat we zoveel mogelijk op eigen benen moet staan. Zeker dat prijsrisico is gewoon een ondernemersrisico die zouden we ook zelf kunnen afdekken. Die Pablo Tittonell, die zei meer overheidsgeld of? Ja er moet meer geld voor onderzoek, vooral onderzoek en subsidie voor bioboeren. En laat blijken dat daar wel geld voor nodig moeten blijven, die moet gewoon geïntensiveerd worden, om een goeie sterke sector is. Ik vind dat dat op dit moment al zo is. Ik sta het liefst gewoon op eigen mening, ik deel die mening niet. Biologische landbouw is dus net zoals elke vorm van productiewijze, we moeten het gewoon zelf verdienen. We staan, sommige gangbare kijken er al een beetje sceptisch tegenaan, door over te subsidiëren of meer te subsidiëren anders dan in de gangbare landbouw. We moeten gewoon van dezelfde regelingen gebruik kunnen maken. Dat moet het ook zijn, hier en daar hebben wij misschien wel een voordeeltje, maar goed ik vind dat het zeker niet meer gesubsidieerd moet worden. Dan geef je ook de tegenstanders weer een stok om mee te slaan. Je bent nu al 9 jaar biologisch aan het boeren, dus je kan gewoon zeggen jouw bedrijf loopt gewoon. Hoe zit dat, want in jouw tijd de omschakeling werd ook gesubsidieerd? Ja maar dat is wel een schrijntje op, nihil zeg maar ja. Je moet bedenken dat we in die twee jaar 50 ha omschakelt, in totaal een jaar omschakelen, met deze grond en deze rentelasten en aflossing, zit je op hectare grond plusminus 80.000euro, plus rente is 2400euro per jaar. Dan moet je bedenken dat je in twee jaar die je voor biologisch teelt, dus de biologische opbrengst met de gangbare prijs. Voor tarwe, je omschakelingsgewas, reken maar 7 ton dat je krijgt. Daar vang je dan, in die jaren, 200euro voor. Dat is 1400euro, dus alleen in je rentelasten heb je een gat van 1100euro in dat ene jaar. Daar moet je nog je werk, je zaaizaad, noem het maar op van doen. Dus een ha omschakelen kost rustig 1500euro per hectare, dus 50ha omschakelen zit ongeveer 75000euro in, 75, 80. En die subsidie is bij ons op bedrijfsniveau ik denk ongeveer 2 jaar gezien, 5000 euro geweest. Dus dat is 10% van het gat, dat is de verhouding waar je het moet zien. Het helpt, het helpt, maar je wordt er niet rijk van. Je maakt dan nog steeds gigantische verliezen in die jaren. De subsidie is dus niet een voorwaarde om biologisch te kunnen omschakelen. Het helpt ff wel, je moet naast het geld voor omschakelen moet je ook andere machines kopen, naja als je het goed wilt doen moet je er gewoon op inzetten. Die subsidie, sommige mensen zeggen het wel, maar het is echt een schijntje, je hoeft het er niet voor te doen. Je wordt er niet rijk van, een doekje tegen het bloeden. Maar dat geeft ook niks, we moeten het ook zelf verdienen, we zijn allemaal ondernemers.*

Kan je biologische landbouw dan kenmerken als een hele innovatieve sector? Je bent altijd bezig met niet alleen de productie maar ook met de bodem. Is het een hele innovatieve sector, waarin in meer ontwikkelingen zijn dan in de gangbare landbouw om toch elke keer weer dat doel te bereiken? *Hmm, ja, maar dat komt natuurlijk vooral doordat, dat zit meer in de ondernemersgeest dan in het biozijn zelf, zeg maar. Want de gene die biologisch geworden zijn ooit die, dat zijn al, je hebt altijd verschillen, je hebt boeren en je hebt ondernemers. Je hebt van oudsher gewoon boeren, die doen elk jaar hetzelfde, die hebben gewoon veel advies van*

zaadleveranciers en doen gewoon wat hun gezegd wordt. Beetje korte termijn denken. Nou niet korte termijn denken, maar die gewoon stabiel hun eigen ding doen op het bedrijf, en dat is ieders z'n goed recht. Zijn natuurlijk ook bedrijven in de gangbare sector die vernieuwen andere machines kopen. En in de biolandbouw zie je dat meer, maar dat komt denk ik omdat degene die naar biologisch gestapt zijn, die hebben al meer ondernemingsdrift uit hun periode zelf. Anders maak je die stap niet. Als je gewoon elk jaar hetzelfde wil doen ga je ook niet bio worden opeens, dan red je het niet. Je bent al toe aan een nieuwe stap, dus daar zit vooral de. Er zitten heel veel ondernemers in de biosector en dat maakt dat die sector vrij innovatief is ook, niet bang om te proberen. Maar dat is dus ook wel afhankelijk van inderdaad wetenschappelijk onderzoek wat er naar gedaan wordt, ja deels wel zeker in de eerste jaren, laatste jaren valt een beetje tegen, wetenschappelijk gezien komt er niet heel veel meer. Maar dat geeft ook niets want je ziet dat er al heel veel private partijen mee bezig zijn. Die leggen zelf proeven aan, rassenproeven, of bewaarproeven. Dat die sector op zijn eigen benen staat zit hem dus ook daar in.

Ik wil in die zin ook iets verder ingaan op overheidsbeleid, vooral op EU-schaal wordt er veel aan landbouwbeleid gedaan. Er worden veel regelingen gedaan ten aanzien van landbouw, wat merk je daar eigenlijk van. Van 2014 tot 2020, merk je daar echt iets van, krijg je daar dingen van mee die echt een rol spelen? Ja, maar niet anders dan de gangbare landbouw, want in de biosector is niet veranderd. Ja ze focussen dus vooral dat het duurzamer moet worden, ja dat maar dat is nog niet helemaal duidelijk. Die vergroeningseisen zijn nog steeds niet helemaal hard gemaakt. Die 5% verplichte vergroening, in Nederland hebben ze wel gezegd, mocht dat er door komen dan is de biosector daar standaard vrij van gesteld, dus ja dat is ook iets van merken. Omdat we zogenaamd al aan de duurzaamheidspunt voldoen. Dus het lijkt er op dat de biologische sector al voorloopt op beleid wat meer bedoeld is op de grote, dat de biologische landbouw daar al op voorloopt? Dat er elke keer ontwikkelingen zijn naar wat jullie al zijn? Nou niet precies, want het is bij hun het uit productie nemen van land, ten bate van bloemetjesweide of bijtjes. Natuurlijke ontwikkeling. Ja, precies of een natuurpoeltje in je weiland. En dat is bij ons niet het geval, ze meten onze duurzaamheid stellen ze gelijk aan het gangbaar uit productie nemen. Wij voldoen aan een bepaalde duurzaamheidsniveau, dus wij hoeven dan niet ook nog land uit productie te nemen om het te creëren. Want ze gaan er bij ons vanuit dat de biodiversiteit al op een hoger niveau ligt. Ja precies. De EU, en Nederland is dus met name bezig het beleid een stukje groener te maken en ze zeggen jullie voldoen eraan. Zijn er specifieke subsidiemaatregelen die nog voor biologische landbouw gelden? Die van Skalregistratie is natuurlijk niet meer. Je hebt natuurlijk de VAMIL regeling, ik weet niet of je die kent, maar dat is een fiscale maatregel. Als wij een schoffelmachine kopen, apparatuur speciaal geschikt voor de bio-landbouw zoals een schoffelmachine. Die machine mag dan in die regeling vrijwillig worden afgeschreven. Ik weet niet of je vrijwillige fiscale afschrijving kent, normaal doe je natuurlijk lineair. Maar met vrijwillige afschrijving mag je zelf kiezen in welk jaar je wat afschrijft. Dus je mag hem naar gelang je winst hoger is kan je veel afschrijven en je winst lager is minder. Dat heeft dus te maken met dat jullie omzet per jaar fluctueert? Nee daar heeft het niet mee te maken maar het is een belastingmaatregel die is voor iedereen. Nee maar om dat op te vangen? Ja, maar gangbare boeren kunnen ook een energiezuinige melkinstallatie, een goed geïsoleerd dak, dat is los onder die MER regeling wat jij eronder kan laten vallen. En er is dus eentje die speciaal voor de bioregeling bedoelt, dat apparatuur, schoffelapparatuur een ligbed om te wieden die valt binnen de biolandbouw en daar controleren ze ook op. Bewijs maar dat je het nodig hebt en dan netjes een briefje terugtypen dat ik een schoffelmachine hebt gekocht. En zo hebben wij ook een gpsinstallatie. Dat is dus niet een rechtstreekse subsidieregeling, maar verminderde fiscale druk. Je kan je, je betaalt iets minder belasting. Met deze machines kunnen we netter werken, we hebben veel minder uitval, veel meer uren op een dag draaien.

Die sector kan, zoals je net ook zei, op zijn eigen benen staan. Die ontwikkelt zichzelf. Vind je dat de EU of de NL meer zou moeten doen om die sector te promoten, dus niet perse te laten functioneren. Of vind je dat dat iets is van de marktwerking, zoals je net ook al zie. De gaten in de markt wordt zelf opgevuld. Ja promotie, die productieschappen worden opgeheven dus ook de promotie verdwijnt. En in de biosector, hebben we natuurlijk BioNext en hebben zelf al een mooi marketingplan opgezet en vind dat we daar niet in anders mee om moet worden gegaan dan de gangbare sector om ook geen scheve gezichten te krijgen. Maar ik neem aan je bent ook

principeel op biologische landbouw overgestapt, of is het voornamelijk een economische motivatie geweest. *Hmmmm, na beide, je wilt, het is niet puur op winst. Het is het anders willen doen dan de gangbare denken, het vicieuze cirkel van meer voor minder. En daarin maar blijven doorgaan zeg maar, en daar in dus ook meer kunnen maken. Maar dat vergt ook meer energie en input. Maar het heeft daarmee ook meer werkplezier en uitdaging meegebracht.* Vind je niet ook dat die visie in de gangbare sector een rol speelt, dat bijvoorbeeld de overheid dat stimuleert door campagnes? Om toch gangbare boeren bewust te maken van die visie, dat het niet alleen maar meer voor minder is. *Ja maar dat is dus heel moeilijk, we zitten in een consumentenmaatschappij waar alles meer voor minder is. Alleen maar, meer kan verdienen voor iets minder, als je er een goed verhaal bij hebt. Ik vind dat in de biosector een heel mooi verdienmodel is, waarbij meer ruimte is voor andere aspecten dan alleen laagste kostprijs. We kunnen meer naar de bodem, we hebben meer ondernemingsruimte om andere keuzes te maken. En in de gangbare, je zit eigenlijk in een trein die alleen maar de kostprijs moet verlagen omdat daar je winstmarge zit. Door daar in mee te gaan, ik vind dat in de gangbare sector, ja meer aandacht moet zijn. Ik zie daar geen oplossing is, dat zou vanuit de consumentendrive moeten komen zeg maar. En dat is makkelijker gezegd, consumenten moeten meer betalen. We zitten natuurlijk in een wereld waar iedereen voor zichzelf gaat. Maar overheidsbeleid kan daar niet zoveel aan doen. We zitten in, daar kunnen we niets aan doen, zonder vrije handelsakkoorden te schenden.* Je noemt inderdaad de rol van consumenten, maar ook door productieregelingen dat het economische rendabeler zijn op lange termijn. Zijn biologische boeren meer gefocust op lange termijn? *Ja, dat denk ik wel, ik denk dat je wel een systeem hebt dat duurzaam is dat zichzelf langer in stand kan houden. In de gangbare landbouw hebben ze natuurlijk de wereld in mogelijkheden om in te grijpen. Maar het nadeel is weer, dat is de tweespalt is. Doordat je je kostprijs wilt verlagen ga je weer andere dingen telen, andere dingen doen of andere spuitmiddelen. Tussen die technologische ingrijpen, die kostprijs verlagend zijn, die zijn zelf kostprijsverhogend. Het zijn hele dure ontwikkelingen en dat is heel ingewikkeld. Als je ziet hoe groot de gewasbeschermersontwikkeling en de toelevering is in de gangbare landbouw. Dat is echt gigantisch natuurlijk.* Je ziet wel in de gewasbeschermerswet dat de NL overheid meer wil verduurzamen door het afschaffen van gewassen, maar toch zeggen ze expliciet dat ze dat niet te snel willen doen want dat schendt de economische positie van Nederland. Ja kun je je vinden in die uitspraak? *Ja, we zijn het tweede exportland ter wereld op het gebied van agrarische producten. Daar verdienen heel veel mensen hun geld in, dan gaat het niet alleen maar om geld verdienen om het geld verdienen. Daar hebben mensen gewoon hun dagelijkse kost van. Dat zijn gigantisch veel banen in Nederland, in die primaire sector niet zo, maar als je alles bij elkaar op telt. Voor mij meer dan de helft van de vrachtwagens op de NLwegen vervoeren agrarische producten. Ga maar eens na hoeveel vrachtwagenchauffeurs hun baan verliezen mocht die agro sector wegvallen. De landbouw is enorm belangrijk voor onze concurrentiepositie.* Ja dat snap ik, maar hangt dat automatisch samen met het gebruik terugdringen van gewasbeschermers? Exporteert biologische landbouw minder? ***Nee we exporteren net zoveel, maar je moet niet als doel hebben de biologische sector als vervanging te zien van de rest. Want dan gaat het ook niet goed, we moeten wel naast elkaar blijven bestaan.*** De NL regelgeving moet zich altijd aansluiten bij de EU. *Ik vind dat het op EU-niveau geregeld moet worden. Je zit er altijd mee, zodra een land zijn eigen regels invoert dat de concurrentiepositie van dat land ondermijnt.* Je pleit dus met name voor een vrije markt, waarin in leenfield is, die aansluit bij de Europese regelgeving. *Nederland lopen we daar wel in voorop, dat vind ik goed, we mogen wel voorop lopen. Maar we moeten ook niet uit het zicht gaan lopen.*

Wat wel opvallend is, is dat in Nederland de biologische sector relatief niet zo groot is ten opzichte van andere Europese landen. *Ja maar dat is ook heel erg een vertekend beeld omdat Nederland al heel intensief producerend land is, er zitten heel veel kassen. Er zitten heel veel, zeg maar in Zwitserland daar is altijd al bio geweest, en op het moment dat de certificering er in kwam, er is geen boer die met een spuit de bergen in trekt. Ze strooien gewoon de koeienmest erop. Dat doen die boeren, biomelk is meer waard en die melden opeens allemaal alpenweidjes aan. Dat is gewoon de geografische karakteristieken van een land.*

Er zijn natuurlijk allemaal groei-doelstellingen geweest zoals 10% in 2010 en later 5% per jaar, maar daar werd dus niet aan voldaan. Ook in verschillende geografische omstandigheden.

Als je iets meer naar de consument kijkt. Die zijn bereid om meer te betalen 20 tot 25%, vaak zie je dat de producten vaak nog duurder zijn. Moeten grote bedrijven zoals Ahold en Unilever er meer aan doen om die prijs lager te krijgen? *Ja wel, we moeten uitkijken dat we niet te ver uit de pas gaan lopen met de gangbare sector. Daar zit wel enige mate, er is een vaste groep die principieel bio koopt, maar ik vind juist de groep het interessantste die incidenteel bio koopt. Daar is de prijselasticiteit heel groot, je ziet dat de vraag gigantisch afneemt bij stijgende prijs. Dat is het verschil met gangbare. Maar dat is ook het moeilijke, supermarkten hebben vaak een volledig ondoorzichtige margemix. We hebben geen enkel inzicht, onze kostprijs ligt misschien 20, 30cent hoger. Maar in de winkel liggen gangbare aardappels voor 60cent per kilo en bio aardappels voor 2,29. Dus het zit hem meer in de marketing, ja in de marketing, nou ik weet niet of het hem in de marketing zit. Er is weinig transparantie, supermarkt zegt wel we hebben in het biologische segment meer derving, korter houdbaar, de omloopsnelheid is lager, de schapkosten zijn automatisch ook hoger. En je hebt dus iets liggen dat in beperkte mate bijdraagt aan de omzet. Dat soort cijfers heb ik allemaal geen inzicht in, dus kan daar geen uitspraken over doen. Als zo'n sector meer groeit, zal die prijs ook echt dalen. Vroeger was bio alleen in de natuurvoedingswinkel verkrijgbaar en stukken duurder. Maar tegenwoordig zeker in de albert heijn, huiskamer. Iedereen stapt in bio en dat bedoel de AH bio huiskamer suiker mais is nog steeds duurder dan de gewone AH huiskamer suikermais, maar de AH bio huiskamer suikermais is goedkoper dan de bonduel merk gangbare suikermais. Je ziet wel dat er een differentiatie binnen die biosegmenten is. Het dus niet meer allen top, nee het wordt niet alleen maar meer als premium aangezet, je kunt ook gewoon voor normale prijzen. Zeker in Duitsland, de grootste afnemers van bio zijn Aldi en Lidl, de discounters. Want die zijn heel vaak in het nieuws geweest met hele slechte berichtgeving, omtrent residuen van spuitmiddelen, de MRL hebben zij een aantal keer overschreden. En op een gegeven moment waren ze het helemaal zat en zijn ze overgestapt op bio. En daarmee hebben ze wel stappen gemaakt, biologische wortels, meeste ligt bij de Duitse discounters. Dat zie je in Nederland nog niet heel gauw gebeuren. Die zijn in Duitsland al wat gevestigde namen. Maar je ziet zeker dat het een stuk professioneler wordt en daardoor ook de prijs veel dichterbij. Het is natuurlijk ook zo dat als je een pelletje in de vrachtwagen zet is het heel duur. Maar als je die vrachtwagen helemaal vol kan zetten dan wordt het interessanter.*

De biologische landbouw is natuurlijk nog vrij klein, maar je zegt het is niet het enige alternatief voor gangbare landbouw. Blijft de biologische landbouw een soort niche-achtige markt of wordt het steeds gangbaarder wordt om ook biologische producten te kopen.

Ik denk dat het steeds gangbaarder wordt, ik denk dat we naar, misschien op termijn, maar dan durf ik de termijn niet aan te halen, maar dat we zeker naar een kwart kunnen. Zowel invulling aan de consumentenkant dat we een kwart van de vraag in kunnen vullen. Het hangt ook samen met hoe groter de biosector wordt hoe meer technische oplossingen er komen voor de biosector. Als resistente uien en aardappels, en ook de steeds strengere toelating voor chemische middelen wordt op een gegeven moment komen we op een omslagpunt waarin het bioproduct qua kostprijs op het zelfde niveau kan komen te liggen. Of dat de opbrengsten in de gangbare landbouw gaan dalen doordat er minder kunstmest gebruikt kan worden, of dat er bepaalde chemische middelen niet meer gebruikt kan worden. Dan komen we vanzelf op een omslagpunt. Dat zal lang niet bij alle producten zijn. Ik teel pompoenen, daar liggen er een paar, pompoen is een relatief kleine teelt. En pompoenen zijn weinig problemen met ziektes, en de toelatingsprocedure is heel duur dus voor relatief kleine teelt gaat gewasbeschermersfabrikant nooit een toelatingsprocedure laten lopen omdat veel te veel geld ten opzichte van de potentiële markt. Er is amper markt om het te verkopen want er zijn maar een paar kleine ziektes, die zijn ook niet erg opbrengsdervend, dat kan niet uit. Daarom zie je dat pompoenen alleen biologisch verkrijgbaar zijn. Maar grote gewassen zoals aardappelen en tarwe die een groot deel van de markt bezitten is dat minder. Maar daar is van oudsher ook meer beschikbaar, en pompoen is een relatief nieuw gewas zeg maar. Dat werd vroeger heel klein bio geteeld, maar nu vrij mainstream geworden. Maar dat wordt alleen biologisch ingevuld. Dus dat is wel interessante ontwikkeling, dat er een gewas is waar geen gangbaar alternatief voor is. Het hangt dus ook af van het soort gewas, er zullen ook gewassen zijn die bijna net zo goed zijn om biologisch te telen. Dat aan de ene kant afname van gewasbeschermingsmiddelen, en aan de andere kant het beter worden van de technische

middelen in de biolandbouw. Dan komen we natuurlijk op hetzelfde niveau. Ik denk dat de markt dan iets heeft van, dan gaan we automatisch over op bio, dat heeft dan weer een plus. Dus ik denk dat we zeker nog veel meer kunnen groeien, in specifieke gewasgroepen. Termijn hangt af van de EU ontwikkelingen.

Bedankt voor het interview.

Transcriptie Bioboer 3

Het is vandaag 25 november ik zit in Munnikezijl.

U boert biologisch, hoe ziet uw bedrijf eruit? We hebben een bedrijf van 80 hectare gewassen. En daarnaast hebben we nog natuurgebied, 100 ha, grasland voor ons vee. Dat grasland ligt in het nationaal park, dat is eigendom van Staatsbosbeheer. Daar lopen koeien, vleesvee. Hoeveel? Heb ik vandaag geteld 53, maar ik hoop dat er binnenkort 20 bij komen. Een flinke hobby. Doet u dat in uw eentje? Nee, nee, ik zit in een vof met mijn ouders, praktisch mijn vader en mij. En dan hebben we twee vaste medewerkers, en in de zomer werken hier scholieren en studenten. In de herfst hebben we er een stuk of 6, 7 bij. Maar u runt het samen met uw vader. U bent iets van 10 jaar biologisch? Ja in 1999 was het eerste. Had u toen ook veeteelt? We komen oorspronkelijk uit de melkveehouderij. Tussenfase geweest, en nou hebben we gewoon vleesras en in de akkerbouw en groenteteelt. Dus die groenteteelt hadden jullie ook al? Nee, die is er pas later ingekomen, we dachten dat we eerst in de akkerbouwgewassen zouden blijven, maar om het verdienmodel van te maken, is er ook groenteteelt bijgekomen. We hadden meer het idee dat we richting zaadteelt en vermeerdering gingen, want daar was vraag toen naar en daar zaten we al in, toen dachten dat gaan we bio doen. Maar goed daar viel te weinig, dat was te onzeker. En toen zijn we ook in de groenteteelt gegaan. En als er een keer een zaadteelt voorbij komt dan gebeurt het maar.

Jullie zijn dus in de tijd overgestapt met de veeteelt alleen? Nee met de akkerbouwgewassen, de veeteelt is pas later omgeschakeld. Vanuit welk oogpunt zijn jullie omgeschakeld? Nou, het was omdat we gangbaar te klein waren om een boterham te verdienen met twee man. Ik zat ook niet op het bedrijf in het buitenland, en op een gegeven moment was daar crisis en toen was ik in de zomer terug. Toen was mijn vader een tijdje akkerbouwer, vanuit de veehouderij, dat viel wat tegen en toen kwamen we aan de praat. Via wat invloeden kwamen we toen met de biologische landbouw in aanraking en dat leek, daar stonden we niet afwijzend tegenover. Dat ook een tak van sport was, dat dat best wel leuk lijkt. Ik had zelf negatieve ervaringen op de hoge landbouwschool. Vanuit Flevopolder dat het heel leuk kon zijn en ook wel serieus was. Toen hebben we ons daarin verdiept en zijn we er achtergekomen dat daar wel een boterham in te verdienen was. Dus het was of schaalvergroten of.. Ja naja, uiteindelijk hebben we ook die schaalvergroting wel doorgezet, we hadden eerst 40 ha groenteteelt en dat hebben we toen opgeschaald naar 80 ha. Is dat pacht of allemaal eigendom. Meeste is eigendom, 70 hectare. 5 hectare is pacht, en nog wat hectare bij de buurman. De buurman is ook biologisch, een proefbedrijf. Zijn er opvallend meer biologische bedrijven in de buurt. Nah ze zitten er wel, maar of dat opvallend is, nee. Je ziet vaak wel 1 en 2 bij elkaar. Je steekt elkaar aan, of..ook met machines enzo? Ja dat gaat snel dan.

Hoe zou u biologisch willen definiëren in vergelijking tot wat u eerst deed? Hoe zeg ik dat netjes, dat is nogal wat. Het is een heel ander denken, dat is voor ons ook een proces geweest. Eerst denk je dat is landbouw zonder kunstmest en zonder chemie enzo. Maar dat is vaak, uiteindelijk kom je erachter dat je producent van voedsel samen met de natuur. Dat is het uitgangspunt. Het is natuurlijk een wezenlijk verschil, bij elke stap kijk je wat doet de natuur, en dan voeg ik nog wat toe. Bij het planten van gewas voeg je het zaad toe, op een gegeven moment voeg je mest toe, wat voor mest is de vraag. Echte grondbewerking dat je met je gewas en de grond bezig bent daar zit wel een wezenlijk verschil. Natuur is de basis, van wat kan de natuur zelf.

U zegt natuurlijk bodemleven, is gangbaar dan helemaal niet bezig met bodemleven? *Ze denken van wel, maar ik ben daarachter, ik zit nu in een gezamenlijke studiegroep, dat daar een grote hiaat zit in het gangbare denken. Ze hebben niet het idee dat ze los zitten van het bodemleven. Dat zijn ze ook niet op de korte termijn, maar wel op de lange termijn zeg maar. Je ziet dat bij gangbare de bodemvruchtbaarheid achteruit gaat, maar ze hebben niet het idee dat dat aan hunzelf ligt. En dat is ook logisch, want als je eenmaal in die stroom zit dan weet je niet beter. Dat is mijn visie.*

Als je kijkt naar biologische boeren, die schoffelen, gangbare niet, ze willen nog wel eens zeggen dat daardoor de toplaag. *Ja dat heeft alles te maken met de manier waarop chemie toegepast wordt. Chemie tegen onkruid spuiten ze in de bovenste laag. En als je die laag dan over de kop haalt dan heeft die onderste laag ruimte om onkruid. Dat is het idee, bovenste laag spuiten ze blanco en dan schoffelen dat werkt niet. De combinatie werkt dus slecht. Dat is het probleem vaak ook, je hebt ook geïntegreerde vorm, tussen bio en gangbaar, maar dat is moeilijk te handhaven want dan ben je eigenlijk al bio. Je ziet dat bedrijven in geïntegreerde vorm of door zijn gegaan naar bio of terug naar gangbaar. We hebben het ook een tijdje gehad, een bio en een gangbaarbedrijf naast elkaar. Maar dat is erg ingewikkeld, je gaat methodes door elkaar gebruiken, een grote chaos. Toen zijn we gewoon alles in bio.*

U zei namelijk net dat u in het verleden negatieve ervaringen had met biologische landbouw, waar zat dat in? *In excursies en hoe daar over gesproken werd. Soort geitenwollensokken? Ja de bedrijven waar we geweest waren is het geitenwollensokkengehalte erg hoog. Die je dus ook niet meer bestaan, ook een biologisch bedrijf moet een verdienmodel hebben. Het idealisme is dan wel heel hoog, maar. Als je financiële inzichten hebt doe je altijd concessies; op de ecologie, ja op een gegeven moment moet er wel geld verdient worden om iets te kunnen doen. Wat u net zei, we zijn te klein, je kunt vergroten maar je gaat ook kijken naar andere mogelijkheden. Dan wordt die ideologie toch ook wel een rol spelen? Ja ja die komt dus dichterbij en zo kom je tot je productiewijze, door de mogelijkheden die je dan ziet. Dus de centrale vraag is of je bedrijf economisch rendabel blijft. Ja, maar ik geloof er in als je grond gezond houdt je kan verdienen van de gewassen die erop groeien.*

De productie is lager per ha? *Je zegt dat wel, maar zo natuurlijk is dat niet. Nee. Dat hoeft niet. Voor een aantal gewassen geldt dat zeker niet. Dat komt door? Dat komt door beter bodembeheer. Op lange termijn. Ik zie ook dat dat wel lang duurt. Dat duurt zo'n 6, 7 jaar. Die grond moet afkicken van de chemie, het bodem leven moet in balans komen. En dan pas spreek je van verschil, en heb je niet eens lagere opbrengsten. Is die overgangperiode een belemmering om over te stappen? Nou goed, wij hebben in die tijd, andere bedrijven wellicht, wel wat jaren stil gestaan maar nooit achteruit geboerd. Je moet een beetje geluk hebben, maar dat is ook hoe je erin staat en wat je doet.*

Hoe zit dat met misoogsten, u gebruikt geen gewasbeschermingsmiddelen om dat te reduceren. Hoeveel last heeft u daarvan? *In het begin wel, je leert ook wel door de juiste maatregelen te nemen, maar het wordt al beter. Wat je basis is, is wat je geadviseerd wordt. Dat komt met name van de gangbare landbouw, zaadhoeveelheden en rij-afstanden. In de bio moet dat anders nemen. Wat in de gangbare optimaal is, is in de bi niet optimaal. En dan kom je toch wel op, dat het allemaal meevalt. Maar ook de kracht van de grond. De plant wordt vitaler.*

Wat voor producten teelt u voornamelijk? *Qua verdiensten en arbeid; bloemkool, deel binnenland Jumbo en Plus rest export. Daarnaast pootaardappelen, dat is specifiek het vermeerderen van de aardappelen voor collegas. Knolselderij, stukje peen, pompoen, anders ben je geen bioboer. Want die is niet gangbaar te krijgen. Hoe komt dat, door de ziektedruk? Dat komt omdat, die pompoen werd altijd al bio geteeld, de vraag was ook alleen uit de bio, als je pompoen wilde moest je naar de natuurvoedingswinkel. Omdat het zo'n specifiek product was. Toen zijn de supermarkten er ook op ingesprongen. En het is makkelijk te telen. U zei voornamelijk bloemkool, maar u moet natuurlijk ook wisselteelt toepassen. Ja die andere gewassen zijn dan voor de wisselteelt, 5ha die we huren gaan mee in hun rotatie. We hebben graan, haver, glutenvrij. En klaver, stukje rust,*

stukje stikstof opbouw. En dat is dan wintervoer voor ons vee. En u gebruikt de mest van het vee weer voor het land, ja de helft, voor de rest gangbare geitenmest. Is het voor u een ideaal om dat op 100% te krijgen. Ja dat is een ideaal en dat wordt ook verwezenlijkt, ik weet niet waarom de regelgeving nog zo is, maar ik kan het niet verkopen aan de consument dat er gangbare mest in zit. Moet dat dan ook van eigen veeteelt. Nee, wij hebben toevallig eigen vee maar die specialisatie. Wij doen ook niet aan broccoli, rode kool enzovoort. Wij doen een soort groente, bloemkool alleen, dat is om een stukje kwaliteit te halen. En de kwaliteit ligt ook hoog. Alleen we doen niet teveel laten afleiden door andere gewassen. Je ziet ook bij de biologisch-dynamische bedrijven dat ze voor een goed kiezen. We zitten tegen het biologisch-dynamische aan. Qua bemesting kunnen wij zo doorschakelen.

Biologische producten zijn in de winkel doorgaans duurder, zit dat in de schaarste die er is of in de kostprijs? Bloemkool specifiek, daar zit het voornamelijk in een stukje duurder schapruimte. Omdat het niet altijd beschikbaar is? Nou het is altijd beschikbaar, we hebben altijd bloemkool, we doen ook een stukje export. We hebben een vaste lijn naar de supermarkt hier. Maar op een gegeven moment ligt er gangbare en biobloemkool. Die biobloemkool moet geseald worden om zich te onderscheiden bij de kassa. Dat is al 20 cent meer kosten. Dan heb je een stukje schapruimte, want hij loopt minder hard. Ze komen in een klein kistje aan, 4 kolen. Die kist kost ook wat, anders deel je die door 8 nu door 4. Weer 5 cent per kool er bij. Daardoor wordt hij automatisch weer duurder, dan wordt de omloopsnelheid weer lager, dus moet ie nog weer duurder. Het hele patroon van denken is verkeerd. Ik lever hier ook aan de lokale groenteboer. Die koopt al zijn bloemkool bij mij in, die zet er een bordje op biologisch. Hij heeft geen andere, geen gangbare, maar toch kan hij goed met de prijs meekomen van gangbaar. En omdat je dat verschil moet maken in je supermarkt, door dat sealen, de hoeveelheden zijn klein dan kom je automatisch voor een hogere prijs. Dus ik krijg een dubbeltje meer (75 ipv 65) voor mijn bloemkool. Maar door al die tussenstapjes, ook via het distributie, dat hij voor 2,39 in de winkel ligt, en de gangbare voor 1,50. De kostprijs ligt dus iets hoger, waar zit dat in? Omdat wij een hogere rotatie hebben, voor de rest is het vergelijkbaar. Maar de prijs verdient ergens in de marges van de supermarkten. Er zijn drie problemen in de bio; afzet, afzet, afzet.

De consument is wel bereid iets meer te betalen, maar het is vaak zoveel dat ze afhaken. Ja je moet ook gek zijn, een kleine voor 2,39 of een grote voor 1,50. Als de gangbare daalt naar een euro ligt het hier wel helemaal stil zo. Het zit ergens in de keten, daar komt het niet helemaal goed zo. Dus wat gebeurt hier, bedrijven gaan steeds meer rechtstreeks aan supermarkten leveren en niet via distributiecentrum. Dat is voor iedereen leuk, voor de supermarkt en voor ons. Maar dat kost logistiek nog al wat, maar alles met elkaar...

We hadden het net over overstappen, in hoeverre heeft de overheid daar een rol in gehad, qua subsidieregeling? Wij hebben meegedaan aan die subsidie, maar dat zat ons meer tegen dan voor. Op een gegeven moment is daar een gerucht dat er een subsidieregeling aan komt en dan zit iedereen te wachten op die subsidie. En dan is die subsidie er en dan springt men daar met zijn alle in. En dan kom je elkaar weer tegen. Veel tegelijkertijd omgeschakeld. Dat was niet de manier, want er zijn ook bedrijven die zijn omgeschakeld en daarna weer teruggeschakeld. Maar zonder die subsidie waren we ook omgeschakeld. Kijk nou hebben we een tijdje subsidie gehad op keuringskosten, maar dat stelde ook niet zoveel voor. Nou zitten we met die nieuwe invulling van het landbouwbeleid dat we automatisch voldoen aan die vergroeningsregel. Dat zijn dingen dat ik denk, hehe, dat helpt een beetje.

Vind u dat de overheid een taak heeft om meer te subsidiëren? Nou subsidiëren niet maar stimuleren wel. Bijvoorbeeld BioNext, dat zij wat meer geld krijgen voor onderzoek enzo.

Er zijn natuurlijk ook private partijen, die wat doen. Moet de markt dat niet gewoon zelf regelen? In principe doen ze dat wel ook qua afzet. Dan regelt de markt het wel.

U zei net al, 50% van uw productie is voor de export. En als we kijken naar de rest, zijn dat meer kortere lijntjes dan voorheen, dat u meer informele contacten heeft. Nee dat komt op hetzelfde neer. Zoals pootaardappelen dat is via precies dezelfde mensen. AgriCo is gewoon landelijk.

Nederland is maar een kleine regio eigenlijk. Voor de groente zit in Rotterdam. Alleen de paar producten die u verkoopt in de regio. Dat zit binnen de 5% dat is niet zoveel.

Er is ook veel onderzoek gedaan dat onder extreme groeiomstandigheden de opbrengst hoger is. Ik kan me voorstellen dat NL een vrij vruchtbaar land is. Je hebt in NL moeite om bij het gangbare te komen. Die gaan uit van een lege bodem. Die vruchtbare grond hebben wij net zo hard. Wij maken het alleen maar vruchtbaarder. Je ziet ook in periode van droogte dan komen wij verder. Afgelopen zomer was het droog, en dan zie je dat de gangbare groenteteelt heel erg worstelt en een andere manier van bodembeheer. Andere benadering, goede beworteling, dus hebben wij weinig last van droogte, en weinig last van natte.

En fytoftora is dat een groot probleem. Ja dat is een groot probleem, er wordt veel chemie gebruikt die fytoftora schimmel wou overleven door zich heel snel te vermeerderen. Die cyclus is zo kort, nog maar 5 dagen ofzo. Die heeft zich dus juist tegen al die middelen beschermt. Die wil overwinnen, bij AgriCo kunnen ze me op tijd vertellen hoe laat de fytoftora uit NoordAfrika komt overgewaaid. Ik sprak ook gangbare boeren die zeiden last te hebben van biologische boeren, omdat zij een grotere kans hebben op die ziektes. Merkt u dat ook in de buurt. Nou we hebben een norm, wanneer we het gewas moet doden. En die norm ligt heel laag. En ik voel dan ook geen weerstand van mijn collegas, omdat we daar netjes mee omgaan. We boeken wel vooruitgang met resistente gewassen. Dat heeft tijd nodig? Nou, komend jaar hebben we de helft resistent, daarvoor een derde ofzo. Maar ook smaak moet lekker zijn.

In hoeverre beïnvloeden de ketens als Jumbo, Unilever, Ahold om uw productie te stimuleren? Nou dat is een beetje dubbel natuurlijk. Wat zij willen, waarom hebben ze bio, om een bepaalde categorie consumenten daar gevoelig voor zijn en die wil je binnen je winkel houden. Dan gebruiken ze hun groene gezicht, dat ze daarbij bezig zijn. Het is alleen maar lastig, ze doen het wel, want de concurrent doet het wel. Als ze echt wouden, dan kwamen er meer bioproducten. Zij leggen die producten ook ver weg. Als ze met elkaar om tafel gaan zitten zouden we veel verder komen. Waarom is dat niet hun belang? Zij zien er financieel niet direct voordeel in. Maar goed, voor hun is het lastig twee van dezelfde producten naast elkaar. Ze denken heel veel in hokjes. Systeemdenken waar weinig flexibiliteit in is. Als ze meer verkopen kan de prijs naar beneden. En zij denken dat zij het nu optimaal mogelijk hebben. Aldi en Lidl doen dat wel.

Als je kijkt naar de overheid die had eerst als doelstelling 10% in 2010. Nu is het qua areaal 2,5%. Zijn die doelstellingen te extreem of willen we het wel met elkaar. In landen om ons heen, daar gaat het veel harder. De Nederlandse consument is natuurlijk een prijsconsument. Die wordt opgevoed.

En het afschaffen van gewasbeschermers wil NL niet te hard doen omdat de concurrentiepositie dan onder druk staat. Ja dat is een heel ander vlak. We exporteren ook naar Duitsland, heel goedkoop. Daar kan geen Duitsland tegen op. We lopen daar al heel erg in voorop. Ik denk niet dat het helpt gewasbeschermers af te schaffen. Dat roept te veel weerstand op. Ik denk dat het vanuit de markt moet komen, en de consument moet opgevoed worden, en de overheid moet dat stimuleren.

Nu kom ik bij het einde, biologisch is klein op het moment, denk je dat zo blijft de komende jaren? Dat is puur afhankelijk van het buitenland, we moeten dat ook wel willen. Als het economisch minder gaat, dan gaat het biologisch beter. Omdat mensen bewuster hun geld uit gaan geven. En de nieuwe media speelt daar ook een belangrijke rol in. Is het nog een nichemarkt te noemen? Ja dat denk ik wel, maar wel een groeimarkt. De kwart die bereid is, is wel een interessante markt. En dat ligt in de supermarkten.

Transcriptie bioboer 4

Het is vandaag 20 november 2013. Hoe lang verbouwt u al biologisch? *Vanaf officieel, gecertificeerd, 1989. U zegt officieel dus u bent er al langer mee bezig? Ja dat was een proces van geleidelijkheid. Over wat voor periode spreken we dan? Ja, dat is al begonnen in eind zestiger jaren. Sindsdien verbouwt u hier. Ja, nou eerst op een andere plek gewoond, maar op deze grond hier grotendeels. Waarom ging u over op biologisch? Ja zoals ik zeg, dat ging geleidelijk. Eigenlijk op een bepaald moment dat was zo eind 60 begin jaren 70, kwamen we in contact met de, bij de oprichting van centrum Landbouw en Milieu. En daar ging het toen vooral over geïntegreerde landbouw. Dus op een andere manier er mee omgaan. Daar kwam natuurlijk de club van Rome, boek van over hoe heet ze nou.. Dode Lente (Rachel Carson). Dat je er sterker over begon na te denken, en op een bepaald moment kom je tot de ontdekking dat het geïntegreerd dat je eigenlijk al een beetje verder bent. En zo is het langzaam gegroeid. Dus niet echt een bewuste keuze, nou, ja, op een bepaald moment in de begin jaren 80, bedrijf was niet erg groot, daar moest of grond bijgekocht, of we moesten intensiveren. Dat was dan tuinbouw, toen kwam eigenlijk de schrik vrij, dat je bij tuinbouw gewassen met peen voor de veiling in Groningen, we teelden we appels, enzovoorts en daar werd insecticiden gebruikt. Maarja dat waren allemaal producten die werden geraffineerd, maar toen kreeg ik, want van die teelt van winterpeen wist ik nog niks, dan ga je zoveel mogelijk informatie inwinnen. En toen kreeg ik de teelthandleidingen van PHGV, en toen schrok ik van de hoeveelheid bestrijdingsmiddelen dat gebruikt zou moeten worden om bijvoorbeeld de wortelvlieg te bestrijden. Dat betekende gewone een laagje grond bovenin vergiften dat die maden niet naar beneden konden kruipen. En dat waren middelen die ik tegen de coleradokever gebruikte in de aardappelen met een dosering van 7, 800 gram per hectare. En voor die winterpeen moest 15 kilo gebruikt worden. En dat was de hele, toen waren we geïntegreerd bezig maar dat was de omslag dat we zeiden, van ja ga eerste jaar met de helft gaan proberen. Je weet het niet verder of het goed gaat, en dat viel best mee. Die 15 kilo was niet nodig, en dan ga je nog met minder. Zo geleidelijk aan, zeiden we van, dat moet ook helemaal zonder kunnen. Wat voor producten verbouwt u nu? Nu is het nog een klein beetje akkerbouw, we zijn aan het afbouwen. Dat zijn granen, een beetje hennep, en ook een beetje tuinbouw, een stukje asperges. [onderbreking]*

Over hoeveel ha hebben we het? *Het is nu, en daar zit ook gras bij voor de paarden, en daar wordt ook wel wat van verkocht, het is nu nog ongeveer 8 ha. En het was? Het was, dat is alweer een jaar of zes geleden een hectare of 60 ongeveer en geleidelijk aan afgebouwd. Gewoon vanwege de leeftijd, geen opvolger, en ik ben nou 72. Geen economische redenen, nee, we hebben er zo een aardigheid in dat we er nog niet mee gestopt zijn maar beetje doorgaan. In die tijd verkocht u ook meer aan leveranciers en nu aan huis? Ja nu is het voornamelijk aan huis. De akkerbouwgewassen gingen nog naar agrimeer, maar de groentegewassen is allemaal huisverkoop.*

Er wordt gezegd dat biologische bedrijven economisch stabiel, omdat de grond betere kwaliteiten heeft. Heeft u dat ook zo ervaren, dat uw bedrijf een stabielere opbrengst had? *Ja, we na de eerste per jaar na de omschakeling, of toen we bezig waren om te schakelen, hadden we een traject opgezet van vijf jaar. Nou dat was vier jaar toen waren we volledig al omgeschakeld en we waren drie jaar bezig toen was het al zo van, nou eh, het was eigenlijk, in de periode dat we al wat minder gingen doen, was het zo van, dit is het en we gaan niet meer terug. Was echt zo van, niet de laatste optie, toen we eenmaal bezig zijn, dit geeft zoveel bevrediging we gaan niet meer terug. Dus niet perse economisch, maar ook uit het ideaal. Nee, maar toen we een jaar of 5,6 bezig waren merkte je dat, ik had de percelen hier verspreid liggen en heel verschillende soorten grond van profielopbouw. En toen merkte je dat na een jaar of 5,6 dat bij extreme natte of extreme droogte de buurpercelen het slechter deden als die van wij. Dat wordt inderdaad gezegd dat biologische landbouw beter bestand is tegen groeiomstandigheden, waar zit het hem dan in? De doorworteling en het veel rijkere bodemleven denk ik. En hoe uit zich dat in de productie op langere termijn, want u gebruikt geen gewasbeschermers, wat gangbare boeren wel doen, kan het wel zijn dat de opbrengsten per jaar wat meer verschillen. Ja toen we veel meer soorten teelten hadden, er is ieder jaar wel iets bij dat mislukt, maar dat wordt opgevangen door de rest. Dus niet zodanig probleem. En de zwaarte van de bemesting, je schakelt over na een ander soort bemesting, maar die wordt geleidelijk aan minder. Je hoeft minder te bemesten, de*

bodem krijgt gewoon meer voorraad, het gaat veel meer vanuit de bodem. Als je meerdere teelten hebt heb je minder last van misoogsten. Door de veel grote verscheidenheid, voorheen hadden we maar drie teelten; graan, aardappelen en bieten. Nou met die tuinbouw erbij waren zoveel soorten teelt. Kwam dat alleen door de toevoeging van tuinbouw of ook doordat de voorwaarden van biologische landbouw zich onder meer in wisselteelt uiten? Ook wel, de akkerbouw had meerdere teelten, en dat was een hele andere markt. Dan moet je gewoon zoeken naar. In het gangbare circuit was het vanzelfsprekend, iedereen in de omgeving deed precies hetzelfde. En de afzet lag ook min of meer vast, toen we omschakelden ging je echt zoeken naar andere teelten, ook naar afzet elke keer. Vooral nu wordt dat wat gemakkelijker en wat ruimer, in het verleden was het echt zoeken wat ga ik telen waar is vraag naar.

De gangbare landbouw heeft zich natuurlijk door de tijd heen ook wel ontwikkeld, in de jaren 60,70 waren er natuurlijk nog veel meer gewasbeschermers, en chemische gewasbeschermers gebruikt. Heeft u het idee dat de gangbare landbouw in de omgeving wat meer ontwikkelt en duurzamer met de bodem omgaat, o ja zeker. Daar wordt veel preciezer met de chemische middelen om gegaan, met komt wat vaker met de spuit, maar met minder hoeveelheden. Zijn dat dingen waar de gangbare van de biologische leert? *Ik denk ook wel dat het een eigen weg is in de gangbare landbouw omdat daar veel gericht mee om te gaan. Dat is een stuk ontwikkeling. Zit dat dan meer in de voedselkwaliteit of ook in hun bodem? Ik denk dat dat vooral een bescherming van hun gewas is. Van als je teveel van die chemische middelen, dat heeft invloed, dat geldt dan voornamelijk voor de onkruidbestrijding dat heeft invloed op die onkruiden, maar ook op het gewas zelf. En daar wordt men steeds voorzichtiger, ze komen tot de ontdekking dat het teveel opbrengst kost om teveel middelen te gebruiken.*

En hoe zit dat met boeren in de omgeving, gangbare boeren zeggen wel dat als ze naast gebieden zitten van een biologische boer dat ze misoogsten hebben invloed op mijn oogst? Speelt dat in deze omgeving ook, dat daar conflicten over..? *Nou conflicten niet maar zo wordt er wel gedacht. Maar niet logisch? Nee tegenovergesteld bestaat ook. Ik zit hier in een gebied waar heel intensief aardappelen worden geteeld, eigenlijk veel te intensief, heel veel percelen om het andere jaar, elke twee jaar 1 jaar aardappel. De fytoftora druk is daardoor veel hoger in dit gebied. Kijk en dan wordt er dus gezegd van als er dan een biologisch perceel is aangetast van die is de veroorzaker dat zij in de omgeving extra druk hebben. Maar ja die druk is al veel eerder ontstaan door de veel intensievere teelt.*

Wat voor rol heeft de overheid gespeeld, met name in het begin. Kreeg u het gevoel dat er aan de overheid veel aan gedaan werd? *Nou in die periode nog niet, men heeft wel een tijdje gehad dat men het probeerde te stimuleren door subsidies, jaren 90, ja, maar toen wij omschakelde waren subsidies vooral gericht, of afgeleid van de kilogram opbrengsten van het verleden. U had een omvang van ongeveer 50, ja opgebouwd, zo langzamerhand gegroeid naar 50ha. Had u verder kunnen groeien, andere overwegingen dan economische redenen, vanuit economische redenen. Dus ook biologisch kan veel groeien. Het soort bedrijf, veehouderij of akkerbouw op andere grondsoorten dat zal gemakkelijker gaan als hier. Het is niet de meest ideale omgeving, door de grondsoort. Flevoland leent zicht daar dan beter voor, ja of Noord-Groningen, de waddenkust. De kleigronden. Ja.*

Zijn er weinig biologische boeren in de omgeving? *Er zijn heel weinig en het is zelfs afgenomen, en waar is dat aan te danken? Omdat het op deze gronden niet zo eenvoudig is, je moet er wel echt voor gaan. Je zult ook zien dat er gewoon geen opvolging is. Ja en de gehele sector staat natuurlijk onder druk, landbouw zelf neemt ook af. Ja, je ziet, een landelijke trend is dat biologisch groeit, en in dit gebied is het minder geworden in dat soort bedrijven in akkerbouw en tuinbouw. De gronden die u verkocht heeft onlangs, die zijn nu gangbaar. Ja die zijn wel weer gangbaar geworden? Nee in de directe omgeving geen biologische geïnteresseerde.*

Er zijn ook wetenschappers, bijvoorbeeld in Wageningen, in discussies dat biologische landbouw te weinig op brengt voor de wereldproductie, omdat de opbrengst per ha lager is, dat is een gegeven. En dat biologisch in die zin een gevaar voor de voedselzekerheid is door de lagere

opbrengst. Hoe kijkt u daar tegenaan? *Die denken erg beperkt. Dan nemen ze de landbouw in Nederland, met de maximaalste opbrengsten per ha, en dat ga je tegen de wereldvoedsel fluctuaties aanzetten. Als je alleen al naar Oost-Europa kijkt, de manier van landbouw daar, wat in veel gevallen al extensiever is, ook het gangbare, dat zou door de stukken biologisch aan te pakken enorm verhogend in opbrengst zijn.* Dus kijken vanuit Nederland waar het al heel intensief is naar, *dezelfde intensiviteit, maar als ze kijken naar Nederland over de hele wereld wordt het een gigantisch milieuprobleem.* Een voorbeeld zoals Oost-Europa maar er zijn natuurlijk nog extremere voorbeelden van, *ja Oost-Europa is dan nog helemaal geen extreem, Afrika, potentieel een heel belangrijk gebied, ligt de ontwikkeling van de landbouw op zo'n laag peil. Als je dat biologisch die peil wat op te trekken.* Maar dat sluit dan aan bij de bodem die op een bepaalde manier behandeld wordt? Met de groeiomstandigheden, NL is natuurlijk een vrij vruchtbaar stabiel land. *Ja maar ook de input in de gangbare landbouw kan je niet zomaar overzetten naar gebieden in Afrika bijvoorbeeld. Dat is helemaal niet reëel om dat te proberen dat te gaan overzetten. Veel meer de natuurlijke omstandigheden die daar zijn, die moet je proberen uit te buiten. En dan kan daar veel meer groeien.* Dan is er dus juist een kans voor biologisch?

Er zijn ook wetenschappers die zeggen die biologische landbouw in NL kan nog veel intensiever. Sluit u zich daar bij aan? *Wij hebben ook in, over die periode een opbrengstverhogingen gezien, over de periode juist door een andere manier van telen. En ik denk dat daar altijd wel groei in zit, maar dat kan nooit extreem zijn.*

Wat voor rol speelt de overheid nu in het stimuleren van de opkomst van de biologische sector in NL? *Daar wordt via de belastingwetgeving wat in gesubsidieerd en ook in innovatie en daar zitten wel mogelijkheden in.* Er zijn namelijk groei doelstellingen geweest, met name in het begin om 10% van de landbouwgrond biologisch te krijgen, maar dat is lang niet gehaald. Ook de groei doelstellingen van 5% per jaar is in die zin niet gehaald. Er is wel gegroeid, maar waar ligt het probleem? *Ik denk dat het subsidiering van puur alleen biologische productie, dat dat weinig zin heeft. Maar de innovatie die vanuit de biologische landbouw en ook van belang is voor de gangbare landbouw vaak, die zou meer gestimuleerd moeten worden.* En hoe zit dat in omschakeling, dat was in uw tijd vermoedelijk anders, maar dat daar veel boeren tegenaan lopen, om te gaan omschakelen, zou de overheid daar meer een rol in moeten spelen? *Ik denk dat je producten in omschakeling, want dan heb je de keuze al gemaakt, ik denk dat het verschil wel wat zou mogen opvangen door subsidie.*

Wat vaak ook wordt beargumenteerd is dat de gewasbeschermingswet, niet te veel moet worden aangepast. Het gebeurt wel, maar het afschaffen gaat langzaam omdat ze belangrijk vinden dat de economische concurrentiepositie van NL ter discussie staat. Kunt u zich daar in vinden dat we niet te snel moeten verduurzamen, wegens de concurrentiepositie? *Ja, nou dan zeg ik van, als je dat nou werkelijk wil, stimuleer dan de biologische bestrijding, ga dat, dat is ook een stuk innovatie in wezen.*

Het laatste, de Skalregistratie, daar was eerst een subsidie maar die is nu weer afgeschaft, is dat een grote belemmering voor bedrijven? *Ja voor kleine bedrijven denk ik wel, en ik vind het ook wat onterecht. Voor voedselveiligheid wordt heel veel geld uitgegeven wat niet in rekening wordt gebracht bij de bedrijven, en hier, door die skalcontrole beperk je een stuk controle voor voedselveiligheid, dan vind ik dat je die ook wel zou mogen financieren.*

U leverde productie aan leveranciers, zetten zij uw productiesysteem ook onderdruk door bepaalde eisen te stellen? *Nou het was vaak dat het rechtstreeks aan wat handel, maar het grootste gedeelte ging via de veiling.* Op de veiling worden niet bepaalde eisen gesteld? *Nou ja, die veiling, ja op de verpakking worden wel wat eisen gesteld om te kunnen laten zien dat het biologisch was, maar verder werden daar geen eisen aan gesteld.* Ja want je hebt bijvoorbeeld grote bedrijven zoals unilever en ahold. Die zeggen dat ze stimuleren bij boeren, dat ze daar meer op focussen. *Ja nu zijn er wel enkel bedrijven, maar toen was er geen rechtstreekse verkoop aan die groothandel, en die veiling stelde als eis dat je duidelijk moest maken dat het*

biologisch was, met verpakking en certificering. En die veiling, is dat er nog wel. Ja ik ben begonnen leveren aan de veiling in Groningen, en tussen de gangbare producten in en op een gegeven moment de handelaren je product herkenden. Die herkenden je product en zochten ook de naam van je product. Later hadden we een samenwerking, en dat was met greenery, een samenwerking gekregen via Koet. Dat was een aparte tak van greenery. Toen werd als een aparte sector ervaren? Ja.

Werd u daar ook meer gestimuleerd in de ontwikkeling van uw bedrijf? Ja in productinnovatie werd gestimuleerd, maar hoe het nu precies werkt, weet ik niet. Al een kleine tien jaar al rechtstreeks aan...

Is het voor u een ideaal dat de biologische landbouw wat meer lokaal gericht is? In plaats van internationaal? Nee, het kan van sommige kleinere bedrijven een interessante markt zijn, waar het tot meerwaarde komt. Wel kleine lijntjes, maar niet alleen in de directe omgeving, maar ik vind het nog wel te gek om los te lopen dat er voer uit China naar NL wordt gehaald, terwijl er genoeg kan worden geteeld.

Soort eindvraag, biologische markt is wel een interessante markt maar het zal altijd een kleine niche markt blijven, bent u het daar mee eens? Denkt u dat biologische landbouw wel een steeds belangrijker rol gaat spelen? Het zou nog wel een hele tijd een nichemarkt zijn, maar het blijft groeien. Uit onderzoek blijkt dat een kwart wel geïnteresseerd is, ja en toen de afzet zo rond 1 procent was, was ook wel een kwart geïnteresseerd, maar je ziet toch zo langzamerhand het wel blijft groeien. Daar blijft ook die, ik denk dat er geen enkel land is binnen de EU waar niet de afzet groeit. Al gaat het maar heel langzaam en heel geleidelijk, het gaat er om dat het blijft groeien. Vind u het jammer dat het zo langzaam gaat. Ik vind het wel belangrijk dat het constant door gaat, als het echt met schoksgewijs met groeispurten ging heb je ook een tijd dat het terugloopt.

Dank u wel voor het interview!

Transcriptie Niet-biologische boer 1

Het is 5 over 10, 19 november. Hoe lang boert u al in Flevoland. Vanaf 1985 Tweede Exloeremond, zegt me niks excuses. Dat ligt in de Drenths-Groninger veenkolonien. Ok. Tussen Emmen en Stadskanaal. En daar waren proefboerderijen die moesten verplaatst worden en de regering had drie proefboerderijen en die werden gecentreerd in 1 locatie. En dat was toevallig bij ons op het land. En toen werd er gevraagd of wij naar Flevoland wilden gaan. U had daar gewoon een familiebedrijf? Ja, mijn overgrootvader was verveender, dus die heeft het turf allemaal afgegraven. Wat er dan over blijft is dan bouwland en daar is mijn opa boer op geworden, mijn vader heeft een poosje daar geboerd. Wat is daar nu dan? Er zijn daar nog steeds boeren en een gedeelte is in gebruik bij de proefboerderijen. Toen u hier kwam was dat een hele andere soort grond, een totale omslag? Een hele andere grond, ja. Veel vruchtbaarder? Ja veel meer mogelijkheden. Dus qua opbrengst uit de grond en soorten producten? Wij hadden daar een eigendomsbedrijf, mijn vader en ik waren met zijn tweeën. Dat was ongeveer 65 ha, en dat was te klein voor twee personen, voor twee inkomens. Er hier in de polder was dat wel mogelijk. In 85. Nu niet meer. Hoeveel hectare heeft u nu? We zitten nou op 88 hectare, waarvan 67 in eigendom en 22 in pacht. Dat is dus door de jaren heen ontwikkeld, dan kreeg je gewoon een stuk grond? We kregen hier 1 kavel, hoeveel ha is dat, ja dat verschilt dat hangt er vanaf hoeveel je op het oude land inlevert. Daar zijn allemaal regels aan verbonden. En je mocht maximaal een derde groeien, maar iemand met 30 ha kon maar naar 40 ha groeien, omdat dat de kleinste bedrijven waren. Maar van ons jullie hebben al genoeg. Dus er waren niet zo heel veel mogelijkheden. Nee. En u pacht gewoon in de buurt? Ja, wij hebben een bedrijf dat ligt in een L vorm, en een gedeelte wordt ingevuld door zetmasten. En de grond rond die zendmasten hebben wij in pacht. Dat is ook niet van domein, dat is eigen grond. Daar huren wij van.

In Flevoland zijn ook veel biologische agrariërs. Ondervindt u daar last van? Geen concurrentie, wel hinder. Hinder, op welk vlak? De ziektedruk, ze doen weinig tot niets aan ziektebestrijding.

De fytoftora sporen, die waaien kilometers weg, dus wij moeten extra spuiten om onze gewassen gezond te houden. Dus juist doordat zij een andere bedrijfsvoering, wordt u alleen maar geforceerd om het geen te gebruiken waar u het liefst zo min mogelijk gebruik van maakt? Ja, en in het begin toen zijn die boeren overgeschakeld, toen kregen ze subsidie daarvoor. Het waren niet de aller allerbeste boeren die toen zijn overgeschakeld. Die het al moeilijk hadden, van weet je wat wij worden biologisch dan hoeven we niet meer te spuiten en kunstmest gebruiken, dus het mag een zootje worden. Daar hebben we vooral in die begin jaren veel last van gehad. Is dat nu minder. Ze beginnen het wat te leren, en er zijn ook biologische bedrijven uit de omgeving, die zijn vanuit hun overtuiging biologisch geworden. En die hebben ze ook flink op de sodemieter gegeven. Die verpesten het ook voor de boeren die het wel goed willen. Dus je boeren die het vanuit de ideologie goed willen, maar ook economisch perspectief. Ja, die hebben er in het begin een zootje van gemaakt, en dat heeft ons echt heel veel geld gekost. Zit dat hem met name in die ziektes? Ja aardappels en uien. Dat is het hot item. [onderbreking]

Er zijn echt burenrudies, dat is niet altijd even leuk geweest. Wij zitten er nou een kilometer weg, maar aan de dodaarsweg was het niet altijd even leuk, die vliegen elkaar regelmatig in de haren. Dat moet je niet doen, maar soms maken ze het er ook helemaal zelf naar. Ze zien, als je slecht weer hebt, slecht voorjaar, dan kan die aardappelziektes gaan zich al heel vroeg openbaren. Daar zit dan nog geen opbrengst onder, wat ze kunnen oogsten. Dan hebben we het over juni? Ja juni, juli. En dan zit er nog geen goede opbrengst onder. En als de fytoftora onder komt zijn ze verplicht dat te bestrijden. Maar wat doen ze dan, dan gaan ze op vakantie. U noemt vakantie, maar. Ja echt vakantie, nee nee dan zijn niet thuis. De burenen kunnen nergens terecht, van je moet je gewas doen. Dan kwam hij terug en ja ok, de AID komt nog even kijken, dat moet hij gaan branden. Dan gaan ze eerst bellen van wie heeft er een branden, ze rekken het dan weer een paar dagen uit. En dat heeft allemaal invloed op uw productie op uw gewas. Ja die sporen gaan natuurlijk door de hele polder heen. Ook met de brander zelf nog, dan moeten wij extra spuiten. Het kost allemaal gewoon extra geld. Dat doe je niet even voor de lol.

Los van het economisch, omdat u overweegt zo min mogelijk te spuiten wordt uw productie geforceerd om extra te spuiten.

Heeft u ooit overwogen om biologisch te gaan produceren? *Nee nooit. Gewasbeschermers is wel iets wat u het liefst wilt gebruiken. Ja er zijn een paar dingen voor nodig, ik heb wel eens gezegd, als je nou biologisch boer wilt worden dan moeten ze een examen invoeren. En alleen de allerbeste gangbare boeren, die zouden biologisch mogen worden, want die kunnen het ook biologisch goed aan. Dat is een.. Dat is een hele andere productiewijze. Die dat als ideologie hadden die hebben het wel gered, die het heel goed voor mekaar hebben. En daar is het ook netjes. En dat was met die andere boeren, het was een zootje.*

Biologisch zit hem natuurlijk niet alleen in gewasbeschermers maar ook in wisselteelt. In hoeverre gebruikt u wisselteelt op uw akkers? *100%. Wat voor producten verbouwd u? Wij hebben aardappelen, tarwe en dan uien en suikerbieten en dan weer tarwe. Is dat economisch perspectief of, nee dat is gewoon bodemvruchtbaarheid, maar dat zijn ook gewoon de wetten. Die wetten hebben zich uiteraard ontwikkeld, bent u altijd al bezig met wisselteelt. Ja altijd. Daar loopt biologisch meer mee te pronken. Ja ze hebben meer gewassen, maar wij hebben ook bruine bonen gehad enzovoort, maar toen die graanprijzen zo laag waren. Verder zijn het marginale gewasjes. Ik ben nou 53 al die kleine gewasjes dat hoeft van mij ook niet meer. De helft van mijn bedrijf staat nu in tarwe want ik heb zelf ook een barn, en dan kan ik zelf oogsten. En dat heeft gewoon een goede bodemvruchtbaarheid.*

Als we het gaan hebben over die fluctuaties, want u zei biologische aardappelen kunnen soms erg slecht uit het jaar komen, andere jaar kan het weer heel goed gaan. Zijn dat bedrijven die het ten opzichte van uw bedrijf meer extreem tegenvallende en extreem meevallende opbrengsten hebben? *Ja. De extremen groter zijn? Kijk bij die biologische bedrijven heb je die fluctuaties niet, want die boeren, het is je inkomen, aardappels zorg voor de helft van het inkomen in dit bedrijf en daar doe je alles aan om dat goed te krijgen. Is dat dan, per jaar, biologische producenten kijken wellicht ook over een lange termijn. Ja dan ga je het economisch bekijken, ja maar zo moet je deze bedrijven ook allemaal zien, je moet middelen over verschillende jaren. Je zit in de*

markt, en de consument betaald wat daar voor betaald wordt, dat weet je niet van te voren. Je kan niet zeggen ik kan nou wat meer of ik kan nou wat minder aardappels zetten. De opbrengst bij biologen is wel veel minder dan dat wij per ha, maar zij beuren wel meer geld. Zit dat hem alleen in de kostprijs, of ook andere factoren? Wat moeten zij meer doen? Ze moeten nog een keer met mest komen, ze zeggen dat het mest is maar het is gewoon gewasbescherming. Wij mogen het niet, maar biologen wel. Dat vind ik zo krom als wat. Het is als gewasbescherming niet toegestaan, je kunt je grond testen en dan kom je erachter dat het koper te laag is, is onbekend wat de norm moet zijn maar ach. En dan mag je koper bemesten, wij zijn daar wel blij om want dat stopt de aardappelziekte. U mag het zelf niet doen. Kromme regelgeving, als gangbare zeg je er niks van, het zijn zware metalen. Ik weet niet of ze het ook op residuen onderzoeken want ze gebruiken geen gewasbeschermers, dus dat wordt niet onderzocht. Ik geloof niet dat het allemaal wel goed komt. En ze gaan ook gassen, hoe biologisch is gassen om het af te branden, is dat biologisch bezig. Wij doen aan veldleeuwerik, dat gaat over duurzaamheid. Duurzaamheid is een toverwoord, of je daar wat hebt weet ik niet. Hoe bedoelt u toverwoord? Ja dat vind ik, alles is tegenwoordig duurzaam. Ik kwam pas bij de autodealer, die heeft een certificaat voor duurzaam auto-onderhoud. Het woord duurzaam wordt natuurlijk gebruikt voor lang houdbaar, de lange termijn stabiel. Alleen u heeft het gevoel dat het nu overal gebruikt voor wordt. Ja het wordt overal voor gebruikt, en als je maar duurzaam bent dan is het goed. Biologisch dat heeft al de naam, het is goed, maar het is niet duurzaam. Want? Je zit met je bodemvruchtbaarheid, die loopt daar in terug, we spuiten de gewassen om insecticiden tegen te gaan, zij gaan schoffelen. Iedereen, als je gaat schoffelen, breng je die bovenste toplaag in beweging. Er is onderzoek gedaan door PPO, over het bodemleven. Ondanks dat we spuiten tegen insecten hebben wij een factor 100 meer bodemleven dan de biologen. Dat is wel opmerkelijk inderdaad. Iedere keer een schoffel er door, al het bodemleven maak je kapot. Dat hoor je niet. Dat zijn de elementen, dit past niet bij hun doelstelling. Wat vaak gezegd wordt, biologische bedrijven zijn ook meer bezig met de bodem, met de leefbaarheid daarvan. Maar eigenlijk wat u nu schetst, bodemvruchtbaarheid bent u ook mee bezig. Voor heel veel bedrijven is duurzaam nieuw, maar voor de boeren is het eigenlijk niet nieuw. Je bent er al eeuwen mee bezig, je wilt altijd productie hebben. Je gaat geen dingen doen die slecht zijn voor je grond. De overheid zegt we gaan de landbouw verduurzamen. Ja wij moeten een duurzaamheidsrapport maken, en elk jaar moeten wij dat aanpassen. Dan zeggen ze, duurzaam ondernemen wil zeggen dat je elk jaar dingen gaat veranderen. Dat vind ik geen duurzaam, waarom zou je dingen gaan veranderen? Je moet wel kijken of je dingen moet veranderen. Kritisch kijken. Je moet wel kritisch blijven, en dat kan zijn van nou als je over 5 jaar kijkt, misschien moet ik een klein beetje veranderen dan ga je het toch doen.

Als je kijkt naar de omvang van gangbare landbouw die is nog steeds veel meer dan bio, maar toch neemt het gangbare af. Onder welke druk gebeurt dat? Stedenbouw, natuur. Maar de consumentenvraag is niet minder. Nee maar wij moeten het met name ook hebben van de export, als je alle monden wilt voeden kan dat niet biologisch. Dan heb je gewoon te weinig monden. Biologisch heeft het natuurlijk meer over korte lijnen, niet over voedsel in Afrika, zij willen in ons eigen voedsel voorzien. Is gangbaar meer gericht op de verre export. Ja mondiaal. Vind u dat dat ook een verantwoordelijkheid is van landen zoals Nederland. Natuurlijk, wereldwijd, je moet niet alleen maar. Kijk er gaan uien naar zuidoost Azië en daar komen sinaasappels voor terug. Als je in je eigen kringetje blijft dan krijg je ook niet zulk soort producten. Ik kan me voorstellen dat producten niet altijd uit Nederlandse oogst beschikbaar zijn het hele jaar door. Nee maar wij hebben natuurlijk wel schuren, wij kunnen ongeveer 12 1300 ton aardappels opslaan. Nederland heeft gewoon het hele jaar door aardappels. En bijvoorbeeld appels uit Peru. Ja dat is gewoon smaak, wat van ver komt is lekker.

En wat voor afnemers heeft u? Dat zijn grote bedrijven. Staat u ook onder druk van zulke bedrijven die uw productiewijze kritisch benaderen? Ja, wij krijgen geld indirect van Unilever en Coca Cola dat wij duurzaam bezig zijn. En als wij duurzaam bezig zijn en we kunnen dat aantonen, en ze hebben een paar maatstaven, dan krijgen wij daar geld voor. En daar kan Coca Cola en Unilever, het gaat vooral om suiker, dan mee aantonen dat ze duurzaam inkopen. De consument die denkt, dit is geweldig, dit is gewoon duurzaam.

Bent u altijd bezig met maximale productie. *Kwaliteit*. Ik kan me voorstellen economische opbrengst is ook zeker belangrijk. *Ja natuurlijk maar kwaliteit is altijd goed ter verkopen*. Biologische producenten zeggen over gangbare boeren dat ze altijd met maximale productie bezig zijn en de grond uit putten, wat vind u daarvan? *Dat is heel kort door de bocht, wat heb ik eraan als ik mijn grond ga uitputten. Wij moeten op lange termijn ook boer zijn*. Het is een interessante discussie want het leidt elke keer weer, alle argumenten uit beiden komen op het zelfde neer. Je wilt produceren, maar je wilt kwaliteit produceren, je wilt goede bodem, omdat het jouw bedrijf is. Waar uit zich dan het fundamentele verschil tussen biologische en gangbare landbouw? Want de doelstellingen zijn eigenlijk hetzelfde. *De doelstellingen zijn hetzelfde, alleen wij gaan met de spuit in de rondte, en wij gaan met de kunstmest rond. Wij zijn veel preciezer, je kunt de hoeveelheid spuiten die je nodig hebt, en op het tijdstip die je nodig hebt. Bij natuurlijke mest ben je veel meer afhankelijk van de beschikbaarheid van de mest. Daar zit een verschil in*. Dat komt bij hun met name voort uit de ideologie dat zij dat niet doen, kunstmest en gewasbeschermers. Kunt u zich vinden in de beargumentatie dat planten niet bespoten moeten worden met niet natuurlijke producten? *Dat vind ik eigenlijk een non-issue, neem bijvoorbeeld de tarwe. Tarwe, eigenlijk alle planten, hebben een eigen immuunsysteem. Die hebben een systeem om vijanden tegen te houden. Dat zijn chemische stoffen, eigenlijk natuurlijke stoffen alleen met het zelfde effect. Die antistoffen maakt hij zelf om zich te beschermen tegen allerlei ziektes. Die gifstoffen zijn in biologische tarwe veel hoger dan in gangbaar. Wij hebben een norm, we mogen niet boven een bepaalde DONgehalte komen. Die norm geldt dan voor biologisch niet, want het is biologisch dus dan mag het. Er zijn elk jaar weer een heleboel gangbare tarwe, dat niet als gangbaar mag worden afgezet omdat het niet aan de norm voldoet. Je kunt dus biologisch brood hebben waar zoveel natuurlijke schadelijke stoffen inzitten dat je er echt niet van wilt eten. De voedselveiligheid is dan niet gegarandeerd, en juist door het spuiten, wij worden er elk jaar op gekeurd, en dan worden die getallen bekeken*.

Wat voor rol speelt de overheid. Heeft u het gevoel dat de overheid ze meer stimuleert ten koste van andere producten? *Ze mogen veel meer, ik heb het idee dat ze veel meer mogen. Zit dat in subsidies? Er zijn heel veel potjes voor biologisch of weet ik veel wat gedaan. Maar dat weten wij ook niet, wij verdiepen ons daar niet in. Nee het gaat vooral om uw gevoel erbij. Ze stimuleren het wel, dat wel, maar dat komt nog niet echt van de grond*.

Ja per jaar worden er steeds minder gewasbeschermers toegestaan, van 300 tot 200 afgelopen jaren. *Wij zijn ook stukken minder gaan spuiten, begrijpt u die ontwikkeling ook? Ja natuurlijk als je middelen spuit waar later uit blijkt dat ze kankerverwekkend zijn dan moet je zo gauw mogelijk stoppen. Ook gangbaar is dat geen issue. We zijn ook bezig met veilige producten afleveren, en dat kunnen we ook*.

Ik wil niet teveel een sectorscheiding schetsen. Maar gangbaar is natuurlijk een hele belangrijke sector, belangrijk voor de economische positie van Nederland. Denkt u dat dat op de lange termijn ook zo is? Zo'n 2,5%. [onderbreking] In wetgeving natuurlijk veel terug te zien is dat de overheid vrij terughoudend is voor het beschermen van de gangbare landbouw. *Nee ze kijken echt puur naar het middel, als het niet goed is dan wordt het gewoon afgeschaft*.

[onderbreking over water, niet relevant voor scriptie]

In de veenkoloniën zijn heel weinig biologische bedrijven. Omdat het veen die grond dankt zijn kracht aan het onkruid dat in die grond zit. Want veen is natuurlijk alleen maar onkruid, dus als je. Hier is het veel makkelijker biologisch boeren omdat je minder onkruiddruk hebt. Gemaksfactor. Daar hebben ze ook niet die problemen. Ik denk dat het voor biologische producenten ook steeds makkelijker wordt omdat ze met GPS onkruidbestrijding een heleboel in de hand kunnen houden, omdat ze heel secuur kunnen schoffelen. Dus de biologische sector ontwikkeld zich ook, je hebt ook aardappelsoorten die resistenter worden, dat zijn ontwikkelingen die.. dat willen wij natuurlijk ook wel hebben, maar wij kijken ook naar. Als je aardappels teelt krijg je ook aaltjes. Alleen de ene aardappel is resistent tegen het ene soort en de andere tegen het andere soort, dus dat moet je dus behalve je percelenwissel moet je ook wisselen tussen

rassen en naar de resistentie van die aaltjes. En dan heb je soms een ras, van hij is wel resistent tegen dan aaltje en dood er ook een heleboel, maar hij is niet zo lekker. Waar moet je dan voor kiezen, voor die aaltjes oppakken dat volgend jaar beter smaakt, en een jaar daarna weer een lekkerdere aardappel laten groeien. We hebben nu een heel wit ras, die pakt heel veel aaltjes, ontzettend graag wil McDonalds en KFC, want die willen graag een hele lichte friet hebben.

Wat u net ook zei, ten opzichte van vroeger is biologisch heel anders. Technische ontwikkelingen. Maar ook de gangbare landbouw is ontwikkeld. Dus eigenlijk gaan die twee vormen steeds meer op elkaar lijken met hetzelfde doel. *Ja hetzelfde doel alleen een ander marktsegment.* Dus echt de afzetmarkt. Maar ze zitten nog steeds met een groot probleem, ze kunnen het niet altijd kwijt. Als iedereen biologisch zou worden is in 1 keer heel Nederland ziek. Dat kan niet. Met aardappels, of met uien idem dito. 200 jaar geleden is de helft van de Ierse bevolking er aan dood gegaan, en dat wil je niet op je geweten hebben.

Kun je zeggen dat op lange termijn het onderscheid minder is? *Als we dingen zien dat in de biologische beter is proberen we dat ook toe te passen. We leren van mekaar. En toen ik begon in 1985 werden de bieten 1 keer gespoten, hooguit 2 keer. Nu gaan we ze 3, 4 keer, maar niet meer met een liter maar met 0,1. Dus je begint vroeger en gaat langer door maar met 10% van het middel, totaal 50%. Het is een heel vermogen dat je spuit, dat ga je niet zomaar doen. We spuiten tussen de 40 en 45000euro per jaar. Zo. Dat doen we echt niet voor de lol.*

Ik wil vooral afsluiten, met dat biologisch zich nu nog vooral richt op een bepaalde afzetmarkt. Denkt u dat dit zo zou blijven? *Het blijft een niche markt, 90% gaat gewoon bij AH kijken wat het goedkoopste is. En wat lekker smaakt. Wie zegt dat biologisch lekker smaakt, dat vind ik een fabeltje.*

Wat ik nog wel wil zeggen aardappels en uien wordt hier veel geteeld door bio, heeft ook een hele hoge ziektedruk. Deze gewassen hadden eigenlijk in een ander klimaat moeten zijn. De kans op die ziekte bestaat is dan veel kleiner. Dus eigenlijk niet hier maar in een warmer klimaat. We hebben vooral last van die grote gewassen.

- *In duurzame groepen doen ze niet mee, in carbon food print kunnen ze ook niet meedoen.*

Het EU beleid dat focust op meer vergroening van landbouw, ondervindt u daar last van? Ja, ik hoop dat door aan te tonen dat wij duurzaam zijn we minder hoeven te doen. Het is krom, het suggereert dat planten niet groen zijn. Als je kijkt naar zuurstof, een perceel suikerbieten, veeel meer dan een stuk bos. Toen het goed ging met de economie moest er overal bos komen, nu het wat minder gaat valt dat wel mee.

De boeren hebben wel een hoog aanzien in de stad, als je het hebt over de landbouw, dan moet je het verbieden. [einde verder los, niet nodig voor transcriptie]

Transcriptie Niet-biologische boer 2

Het is vandaag 6 december, na Sinterklaas. Even ter introductie, hoe groot is uw bedrijf? *Mijn bedrijf beslaat ongeveer 130 ha waarvan 110 ha eigendom, en het bouwplan bestaat uit pootaardappelen, suikerbieten en wintertarwe. Het is ongeveer 50 ha pootaardappelen, 50 ha wintertarwe en 20-25 ha suikerbieten en dan nog wat consumptieaardappelen. Ja, dus voornamelijk pootaardappelen, de specialisatie. En hoelang boert u hier al, hoe lang heeft u een bedrijf? *Mijn vader is hier begonnen in 1961, en ik vanaf 1987/1988 mee doe op het bedrijf en vanaf 2001 is het helemaal van mezelf. Is het sinds 1961 ook veel gegroeid, in omvang van hectare? 1961 was het 55 ha, en in de loop van de jaren doorgesgroeid naar 110 ha plus nog wat huurland erbij. Inmiddels al ongeveer 130 ha.**

Die vergroting van ha is dat voornamelijk uit economische redenen, omdat de financiële opbrengst lager is? Of ook gewoon voor meer welvaart. Pure noodzaak? *Pure noodzaak is een*

beetje teveel gezegd, maar stilstand is achteruitgang, dus je wil wel een beetje vooruit. Aan de andere kant is het wel een beetje noodzaak. Want als je naar de prijzen kijkt, dan heb je bijvoorbeeld op dit moment worden de prijzen voor wintertarwe als redelijk goed bestempeld. Als je dat in euro's praat je over, iets te ruim gerekend, 200euro per ton. Dat komt ongeveer neer in guldens omrekenend op 450gulden. Halverwege de jaren 80 waren de prijzen 550 tot 600. Is dat met name de (Europese) overheid die daar haar aandeel in had of is het ook..naja de politiek in het algemeen is natuurlijk wel een beetje gestoeld om de voedselprijzen zo laag mogelijk te houden. Voor de concurrentiepositie. Nou nee puur voor de bevolking, voor de inflatie. Die wil je zo laag mogelijk houden. Waarschijnlijk heeft het wel als doel voor de bevolking om de eerste levensbehoeften zo goedkoop mogelijk te houden. Ja, maar de overheid verandert natuurlijk wel in beleid, eerst werden de opbrengsten opgekocht en nu is het meer inkomenssteun. Dat klopt, dat is van de EU he. Wat voor verschil merkt u daarvan in uw bedrijf is het druk groter om bijvoorbeeld meer te produceren. Opzich verandert daar niet zoveel door. Dat wordt op een andere manier gedaan, persoonlijk vind ik dat ze direct alle subsidies moeten afschaffen. Want? Je moet de markt zijn werk laten doen, maar het probleem daarbij is dat wij wanneer was dat twee drie jaar geleden hebben we dat gezien, dat op een gegeven moment de voedselprijzen gaan stijgen. Dan krijg je televisieprogramma's over voedselcrisis enzo. En dan gaat men ingrijpen, maar dan moet je dat ook niet doen. Gewoon z'n gang laten gaan. Ja. Dat zit hem dus meer in dat de overheid een soort zekerheid wil inbouwen, dus dat probeert af te vlakken met beleid, maar u zegt dat moet gewoon marktwerking zijn. Wat is de druk van de internationale gemeenschap, de productie buiten Europa is op veel plekken goedkoper. Ja dat hangt ook een beetje van het product af. Je hebt wel gelijk. In NL worden hele hoge opbrengsten per hectare gehaald, en de logistiek en de kennis is enorm hoog. En de kwaliteit ervan. Nederland heeft het over het algemeen op het agrarische gebied goed voor mekaar. Omdat die opbrengsten per ha zo hoog zijn. Ook dat, en de kwaliteit dat geleverd wordt. Dan praat ik niet over het product graan, maar voor de aardappel geldt dat zeker.

En als je kijkt naar andere productiewijze, zoals de biologische. Wat voor verschil denkt u dat er is tussen biologische productiewijze en de manier waarop u uw producten teelt? In wezen is er niet zo'n groot verschil in. Maar ik denk dat een om biologisch te telen dat dat over het algemeen wat ingewikkelder is, meer improvisatievermogen en meer arbeid vraagt. Met het oog op ziektes, plagen, onkruiden, etcetera. Want als je kijkt naar de aardappel, de bioproductie neemt daarin af. Overhaupt de productie neemt af, maar die van de bio ook. Waarom denkt u dat er minder biologische aardappelen worden geteeld. Nou ik denk dat het heel lastig is, om goede bioaardappelen te telen in Nederland. Vooral door de ziektedruk. Niet alleen fytoftora. Waarom specifiek in Nederland, intensief? Naja, daar heb je wel gelijk in, je noemt het woord intensief. In Nederland staan heel veel aardappels en boeren dichtbij elkaar vooral. Dus als er ergens een ziekte is, fytoftora waait snel over. Dan heb je daar veel last van. Als je geen chemische middelen kunt gebruiken dan, die ziekte die grijpt snel om zich heen. Heeft u ook last van biologische boeren in de omgeving? Nee, dat speelt voornamelijk in Flevoland, omdat daar nog de meeste boeren zitten. Ik zou hier niet eens iemand weten.

U verbouwt aardappelen en tarwe. Is dat voor tarwe ook die ziektedruk? Naja tarwe is een heel ander product dat is meer een massaproduct. Vergt lang zo veel kosten niet om het te verbouwen, lang zo veel arbeid niet. Als je naar de arbeidsverdeling kijkt he, beetje gecharcheerd, 90% van mijn arbeid zit in de aardappelen en misschien in de graan maar 3 tot 4%. Ook financieel gezien. Als je een goed pootaardappelproduct hebt heb je het over €15.000 per hectare. Als je het hebt over een graanproduct heb je het over max. €2500. Daar zit gewoon een groot verschil in. Graan is ook veel makkelijker te telen heeft niet zoveel bewerking nodig. Dat is gewoon anders, ik weet überhaupt niet, weet je dat, of er veel biologische graantelers zijn. De biologische qua oppervlakte is nog geen 1%, vooral in akkerbouwgroenten daar is het stijgende. Ja misschien ook wel, dat schimmelziekten, maar daar heb ik niet zoveel zicht op. Ik denk wel dat dat een rol speelt ja. Zo gauw je wat schimmels in je graan krijgt keldert je opbrengst met zo'n 50%.

En als ik aan biologische boeren vraag wat hun onderscheid in de productiemethode, noemen ze heel vaak de ecologie de bodem. In hoeverre minder dan biologische producenten met de bodem bezig? *Ja kijk, ik kom niet regelmatig op een bio-bedrijf, maar ik ben wel heel erg met de bodem bezig, want dat is mijn belangrijkste productiefactor naast het weer. Het weer heb ik geen invloed op maar mijn bodem wel. Dus ik probeer die zo goed mogelijk, zo vruchtbaar mogelijk, zo gezond mogelijk probeer ik die te houden. Dus ja, het is moeilijk te zeggen dat ze meer.* Dat zijn vaak de termen die ik tegenkom, ecologie en bodem staat centraal. Dan vraag ik me altijd af in hoeverre zijn gangbare dat dan niet? Daar is toch ook op lange termijn productie nodig? *Ja dat is je allerbelangrijkste productiefactor. Ik begrijp die redenering ook niet zo je bent toch echt dom als je niet met, we zijn continu bezig ook met bodemonderzoek. Met bodemleven, bodemstructuur, groenbemesting, bekalking. Het hele rataplan, drainage zus en zo. Ik vraag me dat af.* In hoeverre, u gebruikt natuurlijk ook wel gewasbeschermers, om uw productie te beschermen. Dus daarmee ook uw eigen inkomen. In hoeverre heeft u er kijk op dat die gewasbeschermers uw bodem beïnvloeden. *Er zal ongetwijfeld wel gewasbeschermingsmiddelen die dat beïnvloeden, soms ook misschien wel negatief. Maar ik denk dat uiteindelijk dat dat erg meevalt. Want ik laat het natuurlijk ook wel onderzoeken, en dan heb ik niet de indruk dat mijn bodemleven de afgelopen jaren achteruit is gegaan.* Dat kan natuurlijk wellicht ook komen dat in de jaren 80 90 meer gewasbeschermers waren toegestaan, daar zijn ze nu strenger op geworden. *Dat is ook goed.* Ook de spreiding van het gebruik? *Nou opzich, dat maakt niet zoveel uit. In de akkerbouw is het gewoon zo dat je van 1 november tot 1 april is het nagenoeg 0. En alles wordt gespoten tussen 1 april en 1 juli, en dan allemaal een klein beetje maar dat stelt nagenoeg niets voor. Van 1 april tot 1 juli dan groeit het gewas. Enorm snel, en dan wordt het ook vatbaar voor ziektes en plagen. En dan moet je op een gegeven moment, meestal spuit je preventief.* Hoe doseert u dat, doet het maximaal toegestane of? *Nee, nee, kijk soms denkt men wel die boeren die spuiten maar een beetje zo van hup weer voor de lol. Dat heeft niet alleen een ideologische achtergrond maar ook een financiële. Je probeert zo min mogelijk van dat spul te gebruiken. Dat kost ook geld. Peperduur.* Dus de balans vinden tussen hoeveel nodig is om toch een productie te hebben. *Ja en daar gebruik ik hele specifieke machines voor. Er zijn machines waar je middelen kan besparen tot zo'n 30-40%. Dat zijn wel dingen van, ja kijk, ik vind ook gewoon. We zijn allemaal gebaad bij een goed milieu. Wij willen natuurlijk, je wilt vandaag boeren maar het liefst over 30 jaar ook nog boeren. Maar dan het liefst nog beter, je hebt er zeker geen belang bij om de boel kapot te spuiten. En dat is ook wel weer mooi, ik vind het ook wel mooi dat er biologische landbouw is, je kunt ook van elkaar bepaalde onderzoeksmethodes, bepaalde teeltmethodes, je kunt ook van elkaar leren. Ik heb ook wel een beetje de indruk dat het naar elkaar toe groeit.* Waarin uit zich dat? *Je hebt, weet je wel, je hebt ook wel producten die maximaal biologisch, dat geeft dan aan dat je zoveel mogelijk probeert biologisch te doen en van die keurmerken etc. Dat geeft wel een prikkel om iemand die gangbaar is om daar ook iets in te gaan doen. Dat is dus vooral hoe de biologische de gangbare beïnvloed, kun je ook andersom spreken? Daar heb ik nou, na ik denk dat er wel bepaalde werkmethodes en teeltmethodes dat daar opzich een bepaalde middeltjes toch wel weer biologisch worden toegestaan met spoorelementen enzovoorts.* Je zou dus kunnen zeggen dat door de opkomst van de biologische akkerbouw de gangbare akkerbouw ook verder vergroend. *Ja daar ben ik van overtuigd, maar aan de andere kant zie je dat eind jaren 90 (95-98) het politiek plan was in 2010 moest 10% van de landbouw bio zijn. Ja en landbouw is 2,7 en akkerbouw zelfs maar 2%. Ja dat gaat nooit lukken, daarvan was ik toen al overtuigd. Maar persoonlijk vind ik het wel goed hoor, dat die 2% er is. Aan de andere kant, wat met biologisch zo is, dat te weinig consumenten het er voor over hebben zegmaar. Hoe je het ook wend of keert, je hebt hoger productiekosten. Zit dat dan alleen in de kostprijs van de boer? Dat zou ik niet weten, maar de opbrengst per ha is natuurlijk ook lager. Je ziet dus ook gebeuren dat die supermarkten dat daar een enorme opslag bij gooien. Wie met het geld gaat strijken is een beetje vaag.*

U zegt dus inderdaad de opkomst van biologische landbouw is wel goed, en in de jaren 90 aangestipt door de overheid. Nu is de subsidie aan de biolandbouw teruggedraaid en je ziet tegelijkertijd ook dat het aandeel in biologische landbouw afneemt. Moet de overheid dan geen rol spelen om het op te zetten. *Ja dat is makkelijk genoeg, in de jaren 90 waren er gigantische premies om om te schakelen. Dat geeft natuurlijk wel een prikkel, maar aan de andere kant is door de jaren gebleken dat van halverwege jaren 90 tot midden jaren 2010, dat die opgang toch*

niet zoveel toenam als men verwacht had. Dat is misschien dat je wel de conclusie kan trekken dat het, zeker in een land als Nederland, niet meevalt om dat te gaan doen. Dus ja misschien hebben ze ook wel de keuze gemaakt, we moeten het niet teveel stimuleren want dat is toch niet zo'n succes. Ik denk dat het in Nederland, tenzij je met biologisch veel meer geld kunt gaan verdienen, dat het nooit een opgang naar 10% zal gaan maken. Er zijn wel onderzoeken dat biologische bedrijven op lange termijn economisch rendabeler zijn, maar dat zijn vaak internationale onderzoeken. In Nederland geldt dat denkt u niet. Minder ja dat denk ik wel. Zit dat dan in de landbouw intensiever is? Ja naja, dat heeft ook met arbeid te maken met onkruid wieden dat is heel arbeidsintensief, niet leuk werk, je moet veel mensen zien te vinden die dat willen en kunnen doen. Dat heeft ook een kostenplaatje natuurlijk. Als jij bij wijze van spreken in zuid-spanje in plaats van Nederland, dan kun je veel goedkopere arbeidskrachten krijgen. Dat speelt natuurlijk ook wel mee.

Als je meer kijkt naar het EU-beleid, dat is natuurlijk erg belangrijk in landbouwbeleid, daar ligt de nadruk meer op vergroening van de landbouw. Daar wordt gezegd dat biologische boeren uitgesloten zijn van deze maatregel. 10% groenstroken. Kunt u zich daar in vinden? Nee, dat vind ik, vanuit hun positie zeker is dat flauwekul. Ik vind überhaupt die hele regel vind ik belachelijk. Paar jaar geleden werd er nog gesproken over voedselcrisis en dat is gewoon een feit dat er steeds meer vraag is naar voedsel. Dan moet je 10% groenstroken, persoonlijk vind ik dat onzin. Dat drukt op uw productie. Je kunt allemaal kreten verzinnen, dan koop je wat bij een ander, of huur je een kwelder, of bij het dorp een raar groen. Ik vind dat in Nederland, je hebt al natura 2000, dat is prima, maar dan moet je niet nog een keer extra. Als je naar buiten kijkt, het is al groen, een stuk grasland of bieten vind ik ook groen. Die nemen ook CO2 op, ja zeker bieten, die doen 3x zoveel als een perceel oerwoud.

In hoeverre past u wisselteelt toe op uw hectare. Naja kijk, pootaardappelen ben je sowieso verplicht 1 op 3. Dus, en daarnaast moet je ook aantonen dat je perceel vrij is van aardappelmoehed dus eigenlijk is het voor jezelf beter om de vruchtwisseling nog ruimer te maken, met andere bodemgebonden ziektes. Mijn bouwplan houdt gewoon zo in ik teel een perceel suikerbieten, dan komt daar aardappels achteraan, dan komt daar graan achter aan en dan komt er weer aardappel, zo een beetje. Dus. Je ziet dat biologische producenten meer producten hebben en langere periode van wisselteelt, omdat dat de bodem ten goede komt. Heeft u het gevoel dat zo is? Ik denk dat je voor bodem en kwaliteit, ja, hoe ruimer hoe beter. Daar hoeft je niet over te discussieren. Dus als de regelgeving zou worden aangescherpt dan zou u dat wel in kunnen vinden. Teelttechnisch gezien zou ik me daar prima in kunnen vinden, maar het heeft natuurlijk ook wel een financieel plaatje, dus wat dat betreft. Maar voor de lange termijn zeker, als we dat voor Nederland invoeren, dat een afname voor het areaal. Dat zou ik ook opzich niet zo erg vinden, dat komt de prijzen ook ten goede. Maar goed, voor mijn bedrijf is het gewoon zo, dat de meeste geld verdient in die pootaardappels dus is het aantrekkelijk om 1 op 3 te telen. Dus financieel is het ook belangrijk. Ja naja zeg maar gerust dat dat de reden is.

U zei aan het begin, de subsidies afgeschaft te worden, om los van het financiële plaatje beter te kijken naar bodem en bijvoorbeeld wisselteelt. Hoe wordt die sector gestimuleerd? Kritisch kijken dat komt meestal uit de boeren zelf maar ook uit de handelsorganisaties, want de pootaardappel gaat de hele wereld over. Nederland is marktleider, wil je dat blijven, dan is van groot belang dat je kwaliteit, kwaliteit, kwaliteit levert. Dat heeft zeker de bodemkwaliteit heeft daar ook een rol in. Dus naja, wat ik net al zei je wilt als boer zijnde nu boeren, maar over 30 jaar ook nog. Dus je hebt er zelf ook belang bij en er wordt ook wel gestimuleerd vanuit voorlichten etc.

De NL regering en ook onder druk van EU. Worden er ook gewasbeschermingsmiddelen afgeschaft, maar ze willen dat niet te snel doen want dan staat de concurrentiepositie onder druk. Snap u die beredening? Dat snap ik wel, en dat is ook zo. Daar ben ik van overtuigd. Je ziet door de jaren heen dat er al heel veel middelen zijn afgeschaft maar aan de andere kant wordt er ook weer onderzoek gedaan en komen er weer nieuwe middelen bij. Zijn ze schadelijk voor het milieu en de gezondheid, voor grondwater etc. Ik denk dat dat ook wel goed is. Het moet natuurlijk niet zo zijn dat je aan de ene kant middelen afschaft waardoor een ander middel weer

veel meer gebruikt wordt. Vroeger had je een middel voor de fytoftora, en dan moest je gewoon 1 keer spuiten en dan was die ziekte dood. Dat is op een gegeven moment afgeschaft, maar daardoor had je geen goed middel meer met een hoge curatieve werking. Dat hield dus in dat je veel meer preventieve middelen moest gaan spuiten, de ene kant kan het andere niet uitsluiten. Daar zit wel een contradictie in, aan de ene kant moet je meer gaan spuiten en ga je je doel voorbij. Het is natuurlijk wel zo, zeker in de aardappelteelt, er is een mooi pakket aan middelen en er komen steeds weer nieuwe bij. Dus ik denk, naja. Er wordt onderzoek gedaan, door wie wordt dat gefinancierd? De overheid? Ja, ik weet niet zo goed meer welke organisatie daar aan verbonden is. Ik denk niet dat die op zich daar veel belang bij hebben. Alle nieuwe middelen op de markt worden eerst getoetst. Die wordt dan gefinancierd door de overheid en door de bedrijven zelf. Die zijn continu bezig met onderzoeken naar op lange termijn naar gevolgen van bepaalde middelen. Zo zie je dat door de jaren heen verschillende middelen zijn afgeschaft.

Dus de opkomst van de biologische sector is vanuit beginsel erg ideologisch, we moeten terug naar een wijze van produceren waar niet alleen maar meer voor minder is, en onder druk van die ideologie is de gangbare sector ook meer gaan kijken hoe zijn kritischer met de bodem en het leven om kunnen gaan. *Ja*. Dus die combinatie is eigenlijk de positie van biologische landbouw.

Een van mijn laatste vragen, uw afnemers stellen die ook strengere eisen door de jaren heen? *Ja zeker*. Onder druk daarvan verandert u ook de productiewijze. *Door de jaren heen, ook de consumptie, er wordt steeds meer geëist, in traceerbaarheid inzichtbaarheid en in kwaliteit ook zeker*.

Dan heb ik nog een soort van eindvraag. U noemde het ook, maar de doelstelling was 10% in 2010, dat blijkt niet haalbaar, maar ook de groei van 5% is niet haalbaar, laatste jaar is er zelfs sprake van een daling. Denkt u dat de biologische markt altijd een nichemarkt blijft of dat het op een gegeven moment verdwijnt? *Ik denk niet dat het verdwijnt, maar ik denk dat het nog heel ver weg is voordat het boven die nichemarkt uitsteekt*. Dus een kwart aan afzet lijkt op termijn nog onhaalbaar. *Ja naja kijk, ik denk dat voor de NL biologische boeren, dat het in Nederland nog klein zou blijven, dat het meer uit andere landen komt*.